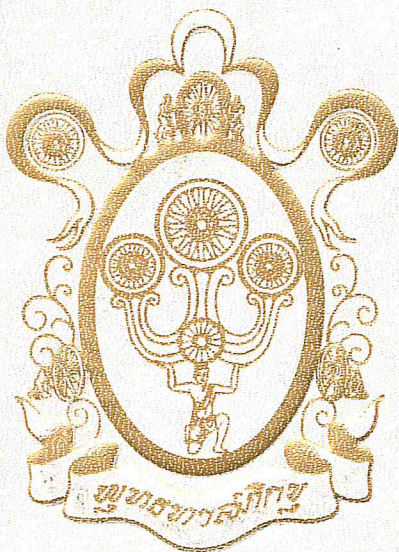

ความหมดทุกข์

หนังสือชุดหมูนั้ธรรมจักรของพุทธทาสภิกขุ

๑. ความเกิดแห่งทุกข์
๒. สิ่งแรกที่จะต้องรู้นั้น คือความทุกข์
๓. การหมดความเห็นแก่ตัว คือหมดทุกข์
๔. ชาติในปฏิจจนูปบาท

ความหมดทุกบ์

พุทธทาสภิกขุ

ได้รับความเมตตาจากธรรมทานมูลนิธิ

ให้จัดพิมพ์หนังสือชุดหมนลื้อธรรมจักรออกเผยแพร่

เพื่อรักษาต้นฉบับเดิมของธรรมทานมูลนิธิในสมัยที่หลวงพ่พุทธทาสยังมีชีวิตอยู่

ปัจจุบันนี้ธรรมทานมูลนิธิยังคงทำหน้าที่หมนลื้อธรรมจักรต่อไป

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณธรรมทานมูลนิธิและคณะผู้จัดทำครั้งแรกเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

คำปรารภ

การวัดค่าของน้ำหรือวัตถุขนาดเล็กของเครื่องมือที่มีอยู่
เพื่อที่จะได้ผลของค่าการกลั่นกรองน้ำที่ออกมาเป็นของเหลว
ที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพและมีความปลอดภัยของชีวิตและ
สุขภาพของทุกคน.

ดังนั้น เป็น วัตถุประสงค์ ของวิธีนี้, แต่เราสนใจ
กับผลของน้ำที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพ. วิธีที่หนึ่ง
วิธีที่หนึ่งนั้น เป็น วิธีที่หนึ่ง แล้ว แต่เป็นผลของน้ำ
ที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพของเราและมีความปลอดภัย
ของชีวิตและดีต่อสุขภาพ. ผลของน้ำที่สะอาด สดชื่น
และดีต่อสุขภาพนั้น เป็น ผลของน้ำที่สะอาด และ ผลของน้ำ
ที่สะอาด และ ดีต่อสุขภาพ และ ดีต่อสุขภาพ และ ดีต่อสุขภาพ
วิธีที่หนึ่ง.

เป็นการของของน้ำที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพ
นั้น มีความสำคัญเป็นสำคัญ และมีความสำคัญใน
ชีวิตที่เรามีอยู่และดีต่อสุขภาพและดีต่อสุขภาพ
แล้ว และผลของน้ำที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพ
ที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพ มีความสำคัญ
และดีต่อสุขภาพและดีต่อสุขภาพ.

ผลของน้ำที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพ
การกลั่นกรองน้ำที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพ
ที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพและดีต่อสุขภาพ
ที่สะอาด สดชื่นและดีต่อสุขภาพและดีต่อสุขภาพ

คำนำในการพิมพ์หนังสือชุดหมุนล้อธรรมจักร

ความหมดทุกข์

ธรรมสังการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๔๙

หนังสือชุด 'หมุนล้อธรรมจักร' ชุดนี้ ธรรมทานมูลนิธิ โดย คุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิฯ เมตตา มอบให้ธรรมสภา จัดพิมพ์เผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อประโยชน์แห่งประชาชน ทั้งหลาย หนังสือชุดหมุนล้อธรรมจักรนี้ ทางสวนโมกขพลาราม จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ แต่สาธุชนที่มาเยี่ยมชมสวนโมกข์ ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อ พุทธทาสภิกขุ) มีชีวิตอยู่ และในปัจจุบันมีผู้สนใจสอบถามมา ทางธรรมทานมูลนิธิเป็นจำนวนมาก ด้วยปรารถนามีไว้เป็นสมบัติส่วนตัวเพื่อศึกษาปฏิบัติ และเก็บไว้เป็นหนังสือประจำตน หรือ มอบเป็นที่ระลึกในงานพิธีต่างๆ อันเป็นการช่วยเผยแพร่พระ พุทธศาสนาให้แพร่หลายได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงยิ่งขึ้น

หนังสือชุดนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับเดิม ของธรรมทานมูลนิธิ เพื่ออนุรักษ์ต้นฉบับเดิมไว้ อันเป็นการรักษา พระธรรมคำสอนมิให้คลาดเคลื่อน โดยได้รับการตรวจสอบ และ ตรวจทานจากธรรมทานมูลนิธิแล้ว ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าคุณ

พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่ และในปัจจุบันขณะนี้หนังสือชุดหมุล้อธรรมจักรชุดนี้ยังหมุล้อเผยแผ่พระธรรมต่อไป โดยธรรมทานมูลนิธิเป็นผู้ดำเนินการจัดทำชุดหมุล้อธรรมจักรชุดนี้

เพื่อเป็นการบูชาพระคุณ แห่งพระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณ พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้ก่อตั้งสวนโมกขพลาราม ธรรมทานมูลนิธิจึงได้มอบหมายให้ธรรมสภาดำเนินการจัดพิมพ์เผยแผ่ เพื่อเป็นธรรมสักการะและแสดงกตเวทิตา ถวายแด่พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าประคุณ พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีระพุทธศักราช ๒๕๕๕

ท่านสาธุชนที่ได้อ่านและศึกษาหนังสือชุดหมุล้อธรรมจักรชุดนี้ ถือว่าได้อ่านและศึกษาพร้อมทั้งปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามคำสั่งสอนของท่านเจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ ซึ่งธรรมสภามีความภูมิใจและถือเป็นเกียรติอย่างยิ่ง ที่ทางธรรมทานมูลนิธิได้มอบความไว้วางใจให้เป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือปกแข็ง และเย็บเชือกอย่างดี เพื่อความคงทนแข็งแรง ด้วยหวังให้มีอายุยืนนานนับ ๑๐๐ ปี เพื่อในกาลต่อไปไม่มีใครพิมพ์หนังสือที่ดี เช่นนี้ออกเผยแผ่ ลูกหลานของเราจะได้มีหนังสือที่ดีไว้ศึกษา เพื่อเป็นประทีปส่องทางชีวิต

หนังสือชุดหมุนล้อธรรมจักรนี้ จัดพิมพ์เป็นชุดและจักได้ทยอยพิมพ์ออกตามลำดับแห่งเนื้อเรื่อง จนครบทั้งชุดแห่งหนังสือชุดหมุนล้อธรรมจักร ของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านสาธุชนจักอ่านและศึกษาเล่มใดเล่มหนึ่งก่อนก็ได้ เพราะแต่ละเล่มได้สาธยายธรรมไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ในตัวเองแล้ว แต่ถ้าท่านต้องการสะสม หรือมีไว้เป็นมรดกของท่านและครอบครัว ขอได้โปรดติดตามต่อไป โดยสอบถามได้ที่ ธรรมทานมูลนิธิ โทร (๐๗๗) ๔๓๐๕๕๒ และ ธรรมสภา โทร (๐๒) ๘๘๘๗๘๕๐

ธรรมสภาขอปวารณาถวายแก่ ห้องสมุดของวัด หรือสถานปฏิบัติธรรม ที่แจ้งความจำนงขอรับเป็นธรรมทานไปที่ ธรรมสภา อันถือเป็นการบูชาคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้เป็นองค์บรรยายหนังสือชุดนี้

บุญกุศลอันจักพึงมีพึงได้จากการจัดพิมพ์หนังสือชุด หมุนล้อธรรมจักร ในครั้งนี้ ธรรมสภาขอนอบน้อมถวายแด่ท่านเจ้าประคุณ พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) พระผู้เป็นองค์บรรยายพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้แพร่หลายไปในทั่วทุกอณูแห่งจักรวาล

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสงบสุข

สารบัญ

ความเกิดแห่งทุกข์	๑
สิ่งแรกที่จะต้องรู้จักนั้น คือความทุกข์	๕๗
การหมดความเห็นแก่ตัว คือหมดทุกข์	๑๑๕
ชาติในปัจจุสมุปบาท	๑๖๑

บอง พุทธศาสตร์กัญ

เรื่อง

ความหมกมุ่น

ความเกิดแห่งทุกข์

การบรรยายครั้งนี้ก็ยังคงเป็นการพูดถึงแนวสังเขปแต่ละแนวของธรรมะ สำหรับจะได้กำหนดไว้เป็นหลัก เพื่อจะได้ศึกษาโดยรายละเอียด เรื่องนั้นเรื่องโน้น ได้โดยสะดวก. และวันนี้ก็จะพูดถึงเรื่องของ กิเลสและความทุกข์.

ปัญหาของมนุษย์ ก็มีแต่เรื่องกิเลสและความทุกข์, นอกนั้นมันก็ไม่เป็นปัญหาอะไร. ถ้าเราแก้ไขเรื่องกิเลส และความทุกข์เสียได้ คนเราก็ไม่มีปัญหา, ไม่มีความยุ่งยากลำบากอะไร. ที่มาบวชนี้ ถ้าที่แท้แล้วก็เพื่อจะศึกษาเรื่องกิเลสเรื่องความทุกข์ ให้เข้าใจยิ่งขึ้นไป ตลอดถึงการ ลองปฏิบัติดู.

ขอให้ตั้งใจคอยกำหนดว่า เรื่องเกี่ยวกับกิเลส และความทุกข์ มันเป็นอย่างไร? แล้วคอยดูว่า มันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องอื่น ๆ อย่างไร? นี้เราจะพูดถึงถึงเรื่องกิเลสเกิดอย่างไร แล้วความทุกข์เกิดอย่างไร สืบต่อไป.

ลักษณะของกิเลส.

เรื่องกิเลสโดยหัวข้อใหญ่ ๆ ก็คือ โลกะ โทสะ โมหะ นี่เป็นคำที่จะต้องจำไว้เป็นหลัก. กิเลสชื่อ *โลกะ* บางทีก็เรียกว่า *ราคะ* นี้ก็เป็นพวกเดียวกัน. กิเลสชื่อว่า โทสะนั้นบางทีก็เรียกชื่อว่า *โกรธะ* มันก็แทนกันได้ กิเลสที่สามก็เรียกว่า *โมหะ* ไม่ค่อยมีคำอื่นมาแทน.

จำไว้ว่าสามอย่างสามพวกนี้ มันมีอะไรเป็นเครื่องสังเกต? มีเครื่องสังเกตเห็นได้ไม่ยากเลย; ถ้าเป็นกิเลสประเภทที่จะเอาเข้ามาเอาเข้ามา, ดึงเอามา เอาเข้ามา, มาหาตัว มายึดถือไว้. เอาเข้ามาเรียกว่าเอาเข้ามา, ก็เรียกว่าพวก *โลกะ* หรือ *ราคะ*. ถ้ากิเลสประเภทที่ว่ามันผลักออกไป, ผลักออกไปหรือจะฆ่าทำลายเสียให้หมด นี้ก็เรียกว่ากิเลส ประเภท *โทสะ* หรือ *โกรธะ*. ที่นี้กิเลสประเภทที่มันไม่รู้อะไรอย่างถูกต้อง แล้วก็หลงไหลมัวเมาอยู่ ราว

กับว่าวิ่งวนอยู่รอบ ๆ สิ่งนั้นด้วยความไว กิเลสประเภทนี้ก็เรียกว่า โมหะ, มันต่างกันลิบนะ. แต่มันยังเนื่องกัน เมื่อมันเกิด โลภะ ราคะ มันก็จะเอาเข้ามา, หรือจะรักษาไว้. เมื่อเกิด โทสะ หรือ โกรธะ มันก็จะผลักออกไป, หรือมันจะทำลายเสีย. เกิดกิเลสประเภท โมหะ มันก็วิ่งวนอยู่รอบ ๆ ด้วยความหลงใหล ด้วยความสงสัย ด้วยความมัวเมา อะไรก็แล้วแต่.

การเกิดบนของกิเลส

ที่นี้กิเลสเหล่านี้มันจะเกิดขึ้นได้อย่างไร? มันไม่ได้มีอยู่ตลอดไป, ยิ่งบางคนพูดว่า กิเลสติดมาแต่ชาติก่อน อย่างนี้ด้วยแล้วยังไม่มีทาง. กิเลส แม้ชาตินี้เคยวนมันก็ไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา, มัน จะเกิดต่อมันมีเรื่อง, เขาเรียกว่ามัน มีเหตุมีปัจจัย สำหรับจะให้เกิด.

ที่นี้มันจะเกิดกันอย่างไร? นี้เราจะต้องศึกษากว้างออกไป ขยายออกไป ถึงสิ่งที่ เป็นเงื่อนไขหรือต้นกำเนิดของการเกิดกิเลส, สิ่งนั้นก็คือเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หกอย่างนี้ มีอยู่ในภายในแต่ละคน. ที่นี้ ข้างนอก

ก็มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ซึ่งเป็นคู่ ๆ กันพอดี. ข้างในมี ๖ ข้างนอกมี ๖ มันจับคู่กันพอดี : ตา อยู่ข้างในคู่กับรูปที่อยู่ข้างนอก, หูอยู่ข้างในคือในตัวคู่กับ เสียงที่อยู่ข้างนอก, จมูกอยู่ข้างในคู่กับกลิ่นที่อยู่ข้างนอก, ลิ้นอยู่ข้างในคู่กับรสอยู่ข้างนอก ที่จะมากระทบลิ้น, ผิวกาย ทั่ว ๆ ไป เรียกตัวกาย ผิวกายอยู่ข้างใน สำหรับ จะกระทบโผฏฐัพพะ คือสิ่งที่จะมากระทบกายนี้ก็คู่หนึ่ง, ที่ลึกสุดท้ายคือใจ ใจอยู่ข้างในความคิดนึกของใจก็อยู่ข้างใน เรียกว่าชุดข้างในมีอยู่คู่หนึ่ง.

ถ้าเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องเหลวไหลไม่น่าสนใจ แล้วก็ไม่ใช่ใจ, แล้วมันไม่มีทางที่จะรู้เรื่องกิเลสและการ เกิดของกิเลส ต้องฟังให้ดี ว่ามันเกิดอย่างไร. แต่ละ อย่างนั้นจำไว้อย่างแม่นยำ, อย่าให้มันปนเปกันพื้นเพื่อ. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ข้างในสำหรับรับอารมณ์ข้างนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ต้องรู้จัก สิ่งเหล่านี้, เหมือนกับรู้จักอะไร ๆ ที่รู้จักกันจริง ๆ.

ที่ลึกก็จะบอกให้เป็นลำดับไปว่า มันจะเกิดกิเลส อย่างไร. คือเมื่อตาถึงกันเข้ากับรูป คือมีรูปมาถึงตา, ตา

ถึงกับรูป หรือรูปมาถึงตา^๕ มันก็เกิดการเห็น แจ้งทางตา เรียกว่าวิญญาณทางตา วิญญาณรูแจ้งในทางตา คือตาได้เห็นรูป, เมื่อหูถึงกันเข้ากับเสียง ก็เกิดการได้ยินทางหู เรียกว่าวิญญาณทางหู, เมื่อจมูกกับกลิ่นมาถึงกันเข้า มันก็เกิดการรู้กลิ่น ด้วยจมูก ดมกลิ่นด้วยจมูก แล้วเกิดวิญญาณทางจมูก, เมื่อรสมาถึงลิ้น ลิ้นมาถึงรส ก็เกิดความรู้รสในทางลิ้น เรียกว่าวิญญาณทางลิ้น เกิดวิญญาณทางลิ้น, เมื่อผิวหนังกระทบเป็นโผฏฐัพพะ เกิดวิญญาณทางสัมผัส, เมื่อความรู้สึกรับกระทบใจ ใจรู้สึก ก็เรียกว่าเกิดความรู้สึกรับกระทบใจ รูแจ้งในทางใจ เรียกว่า วิญญาณทางใจ ทางมโน วิญญาณทางมโน นี่มันได้วิญญาณมาอีก ๖. ก่อนนี้มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ๖, แล้วก็ได้วิญญาณ วิญญาณมาอีก ๖, ตามคู้ๆ ๖ คู้่น^๕.

นี่ไม่ใช่เรื่องจำ แต่เป็นเรื่องที่ต้องรู้จัก รู้จักโดยประจักษ์ เพราะมันเป็นเรื่องที่มีอยู่จริงแก่เราในแต่ละวัน ในแต่ละเวลาทุกหนทุกแห่งนี้ : มันมีตาเห็นรูปแล้วเกิดจักขุวิญญาณ, มีหูได้ยินเสียงแล้วก็เกิดโสตวิญญาณ, จมูก

ได้กลิ่นเกิดมานวิญญาณ, ลิ่นได้รส เกิดชีวหาวิญญาณ, ภายได้สัมผัสสิ่งมาสัมผัส ก็เกิดกายวิญญาณ, มโนรู้สึกต่ออารมณ์ ก็เกิดมโนวิญญาณ. เรื่องมโนนั้น คงจะเข้าใจได้ยากหน่อย แต่ก็ไม่ใช่ลึกลับวิสัย, เรื่องตาหูจมูก ลิ่น ภายใจนรู้สึกได้ง่ายๆ, แต่เราไม่เคยสนใจ เราไม่เคยรูเรื่องนั้น, ไม่เคยรูเรื่องนั้นก็สนใจ เดียวนี้แม้แต่เรียนเรื่องนี้อยู่ ก็ไม่เข้าใจแล้วก็ไม่สนใจเหมือนกัน ของมีอยู่จริงก็ไม่ได้สนใจ. ต้องสนใจ ต้องรู้จักโดยประจักษ์แล้วก็จะพูดต่อไปถึงว่า มันจะเกิดกิเลสได้อย่างไร.

ยกตัวอย่างเพียงคู่แรก คือคู่ตากับรูป รูปมาถึงตา หรือตามาถึงรูป เกิดจักขุวิญญาณ คือการรับรู้แจ้งทางตา เป็นสามอย่างชนแล้ว. ตรงนี้สังเกตให้ดีว่าเป็นสามอย่าง ชนมาแล้ว คือตาอย่างหนึ่งรูปอย่างหนึ่ง, การเห็นทางตา หรือจักขุวิญญาณนี้ อย่างหนึ่ง, ตารูปกับจักขุวิญญาณนี้เป็นสามอย่าง. แล้วเมื่อสามอย่างนี้มีอยู่พร้อมกันในการทำหน้าที่ คือตาเห็นรูปอยู่นั้นแหละ, ทำหน้าที่เห็นรูปอยู่ มันก็เรียกว่ามีผัสสะทางตา คือมีการกระทบทางตา. เมื่อสามอย่างนี้ทำงานในหน้าที่ด้วยกันอยู่ เรียกว่าผัสสะ ผัสสะ

ก็เรียกว่าผัสสะทางตา ผัสสะทางหู, ผัสสะทางจมูก จนครบ
๕
ทั้ง ๖ อย่าง.

ตอนนี้สำคัญที่สุดเรียกว่าผัสสะ ในขณะที่แห่ง
ผัสสะ ถ้าเราเป็นคนธรรมดา เป็นคนบุद्धชนคนโง่ มัน
ก็ไม่มีสติปัญญา ที่จะมาควบคุมผัสสะ ผัสสะมันก็เป็น
ผัสสะโง่, ผัสสะสำหรับจะปรุงไม่ให้เกิดกิเลส; เป็น
ผัสสะโง่ มันก็เกิดเวทนา เวทนาโง่ เหมือนกับผัสสะแหละ.
เวทนาสำหรับจะให้หลง เกิดผัสสะแล้วก็เกิดเวทนา :
เวทนาโง่ สำหรับจะหลงรักเมื่อน่ารัก, สำหรับจะโกรธ
เมื่อน่าโกรธ หรือจะมัวเมาเมื่อน่าจะหลงไหลมัวเมา นี่เป็น
เวทนา เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง.
นี่คือเวทนา ยังไม่ใช่ว่าหมายถึงเจ็บปวดอะไร? เป็นเพียง
ความรู้สึกในความหมายคุณค่า ว่ามันเป็นสุขหรือเป็นทุกข์
หรือไม่สุขไม่ทุกข์. พูดอย่างธรรมดาๆ ก็ว่า มันเป็นที่พอใจ
หรือไม่พอใจ หรือไม่ทั้งสองอย่าง. นี่คือเวทนา ที่ได้
อาศัยผัสสะที่ไม่มีธรรมะ ไม่มีปัญญา ไม่มีวิชา ผัสสะ
โง่ให้เกิดเวทนาโง่อย่างนี้.

ครัน เกิดเวทนา อย่างนี้แล้ว มัน ก็เกิดความอยาก
 ไปตามเวทนานั้น, เป็นความอยากที่โง่อีกเหมือนกัน คือ
 มักอยากได้ในสิ่งที่พอใจ มันก็อยากไม่ได้ในสิ่งที่ไม่พอใจ
 แล้วเกิดเป็นตัณหา เรียกว่าตัณหา. ความอยากที่โง่นั้น
 เรียกว่าตัณหา ที่น่ารักน่าพอใจ ก็อยากไปอย่างหนึ่ง, ที่
 ไม่น่ารักไม่น่าพอใจ ก็อยากไปอีกอย่างหนึ่ง, เช่นอยากฆ่า
 อยากทำลาย ที่ยังไม่รู้ว่าอะไรๆ เป็นอะไรแน่ มันก็สงสัย
 มัวเมาอยู่ด้วยความไม่รู้. ตัณหานี้ก็อนุโลมไปตามเวทนา;
 ถ้าเวทนาน่ารักมันก็อยากได้, เวทนาไม่น่ารักมันก็อยากจะ
 ทำลาย, หรือยังไม่รู้ว่าเป็นอะไรแน่ มันก็ยังโง่อยู่เท่าเดิม.
 โง่อยู่เท่าเดิม นี่คือกิเลสแล้ว เกิดความอยากเพราะ
 ความโง่ เพราะไม่รู้จักสิ่งเหล่านั้นตามที่ เป็นจริง กิเลส
 คือตัณหาที่เกิดขึ้นหรือจะแจกเป็นโลภะ โทสะ โมหะก็ได้
 มันมีความอยาก.

ครันมีความอยาก รู้สึกอยาก อยากๆ อย่างรุนแรง
 อย่างยิ่งในสิ่งนั้นๆ แล้ว มันก็เกิดมีความรู้สึกที่ว่าตัว-
 ตน, ตัวกู ตัวเรา ซึ่งเป็นผู้อยาก. นี้เรียกว่าตัวตน
 เพื่อจะเป็นผู้อยาก, เกิดความรู้สึกเป็นตัวตนว่าเป็นผู้อยาก

อยากเอามาเป็นของตน เห็นใหม่ว่าตัวตนและของตน^{นี้} เป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ ไม่ใช่มีอยู่จริง เพียงแต่มันเกิดขึ้นในความรู้สึก ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่ต้องรู้สึกอย่างนั้น. เมื่อมันมีความรู้สึกอยากถึงที่สุด มันก็ปรุงความรู้สึกว่าตัวกู้อยาก เพื่อจะเอามาเป็นของกู ^{นี้} เป็นกิเลสเต็มที มีโลภะโทสะโมหะอะไร่วมอยู่ในนั้น หมดทุกเรื่องแหละ, แล้วแต่จะแจกออกไป.

ถ้าเป็นเรื่องที่เวทนาสวยงาม น่ารักน่าพอใจมันก็อยากได้ ก็มีตัวกู้อยากได้ เอามาเป็นของกู. ถ้ามันเป็นเวทนาที่ไม่น่ารักไม่น่าพอใจ คือเป็นเรื่องร้าย มันก็อยากจะทำลายเสีย, อยากจะพันไปเสีย ด้วยความยุ่งยากลำบากใจ. ถ้าเวทนานั้นไม่เป็นทั้งสองอย่าง คือไม่ใช่น่ารักน่าพอใจหรือไม่ใช่ไม่รักไม่น่าพอใจ มันก็ไม่รู้จะทำอย่างไร มันก็ยังง้ออยู่เท่าเดิม ^{นี้} เป็นโมหะ. โลภะเกิดอย่างนี้, โทสะเกิดอย่างนี้, โมหะเกิดอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เป็นอุปาทาน มีตัวกู ในกรณีหนึ่ง ๆ ก็มีตัวกูชนิดหนึ่งแหละ, แล้วก็มิกิเลสของตัวกู เป็นโลภะหรือโทสะหรือโมหะแล้วแต่กรณี. ^{นี้} ตัวกูเกิดแล้ว ชาติ ชาติ

แห่งตัวก็เกิดแล้ว มีความยึดถือว่าตัวตนว่าของตน, แล้วมันทำให้เกิดมีความเป็นแห่งตัวตนขึ้นมา เรียกว่าภพ, ภาวะ—ภพ, จากอุปาทานก็มีภพ มีภาวะเป็นตัวตนของตนขึ้นมาแล้ว มันก็เกิดความถึงสุดขีดแห่งตัวตน เรียกว่าชาติ คือเกิดโผล่ออกมาเต็มตามความหมาย, หมายความว่าความรู้สึกว่าตัวตนว่าของตนนั้นแหละ มันเข้มข้นเข้า เข้มข้นเข้าจนเต็มตามความหมาย ก็เรียกว่า ชาติ ชาติ.

ทันทีที่มีความทุกข์ อะไร ๆ ที่เป็นตัวตนเป็นของตน มันก็เป็นความหนักเป็นการทรมานจิตใจ กัดเจ้าของผู้มีความรู้สึกว่าตัวตนว่าของตน.

แล้วบทสวดมนต์ของเราก็มีต่อไปว่า ชาติปิทุกขา ชราปิทุกขา มรณัมปิทุกขังนี้ มันเอาความเกิดมาเป็นของตน, เอาความแก่มาเป็นของตน, เอาความเจ็บมาเป็นของตน, เอาความตายมาเป็นของตน, อะไร ๆ ตลอดไปจนถึงนั้นปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นนั้นก็เป็นที่ทุกข์, มันมีมูลเหตุอยู่ที่มีความรู้สึกที่ตัวตน—ตัวตน—ตัวตนนั้นแหละ เป็นจุดศูนย์กลางที่จะเกิดความทุกข์, ตั้งต้นเป็นความทุกข์, และมีความทุกข์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. ขอนเรื่องทางตา; เรื่อง

ทางหูก็เหมือนกัน เรื่อง ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ
 เองก็เหมือนกัน มันต้องมีการกระทบกับอารมณ์ข้างนอก
 แล้วมีวิญญาณ แล้วมีผัสสะ แล้วมีเวทนา แล้วมีตัณหา
 แล้วมีอุปาทาน แล้วมีภพ แล้วมีชาติ นี่ทุกข์ทั้งปวงก็เกิดขึ้น
 เพราะเหตุนี้.

ต้องศึกษาปฏิบัติจากเรื่องจริง.

นี่เราก็เรียนจากเรื่องจริง เรียนจากหนังสือมันได้
 แต่ต้องสวดมนต์อย่างทีท่อง ๆ นั้นแหละ. ทีนี้เปลี่ยนมา
 เรียนจากเรื่องจริง ของจริง จากชีวิตจริง จากเราจริง ๆ
 จากตัวร่างกายจิตใจจริง ๆ. เราวันนี้เห็นรูปแล้วเป็นอย่าง
 ไร, เกิดเวทนาอย่างไร, เกิดตัณหาอย่างไร, เกิดอุปาทาน
 อย่างไร, เกิดภพอย่างไร.

ทั้งหมดนี้ เร็วเหมือนกับฟ้าแลบ แปลับเดียวก็ไปถึง
 ปลาย จุดปลาย. เช่นว่าพอเห็นรูปนี้มันก็ปรุงแปลับเป็น
 ลำดับไป จนกระทั่งเกิดยินดียินร้าย เกิดอยาก เกิดทุกข์
 เกิดยึดมั่นถือมั่นกันถึงที่สุดแล้ว; แต่ถึงอย่างนั้น มันจะ
 เร็วสักเท่าไรเราก็ พอจะสังเกตได้.

จะนั้น เมื่อใดจิตของเราได้ผิตปรกตไป ก็ว่า
 ยินดี ก็ให้รู้สึกทันที, ยินร้าย รู้สึกทันที, ไม่ทั้งสองอย่าง
 ก็รู้สึกทันที, แล้วเกิดความอยาก อยากไปตามเรื่องที่ยินดี
 ยินร้าย ก็รู้สึกให้ทันทีว่าเอาไม่อยาก. พออยากแล้ว มันก็มี
 ความรู้สึกมีผู้อยาก ตัวผู้อยาก มันก็เลยตัวกู้นั้นแหละ
 แสดงบทบาทเต็มที อยากนั้นอยากนี่เอามาเป็นของกู ยึด
 ถือเป็นของกู, กระทั่งว่าอะไร ๆ ก็ของกู เงินทองของกู
 อะไรของกู. นั่นแหละคือมันเป็น กิเลสเกิดแล้ว บาง
 กรณีเป็นความโลภ คือจะเอา, บางกรณีเป็นความโกรธ
 ก็อยากจะทำลาย, บางกรณีเป็นความหลง เพราะไม่รู้ว่าจะ
 ทำอย่างไรดี ก็หลงไปอย่างนั้นแหละ. นี่ความโลภความ
 โกรธความหลงหรือราคะหรือโลภะโทสะโมหะ เกิดขึ้นอย่าง
 นี้ เพียงแต่ท่องจำได้สวดมนต์ได้นั้นมันไม่พอ. มัน จะ
 ต้องรู้จักที่มันเกิดอยู่จริงในจิตใจ ในจิตใจ หรือว่ามัน
 กำลังทำงานอยู่ที่ตาที่หูที่จมูกก็ให้รู้, มันเข้าไปในใจ เป็น
 ความพอใจไม่พอใจ ก็ให้รู้, รู้ทุกชั้นตอนแหละ จนรู้ว่า
 เข้าเดี๋ยวนี้มีความโลภ ร้อนกลุ่มอยู่, เดี่ยวนี้มีความโกรธ
 ร้อนกลุ่มอยู่ เดี่ยวนี้มีความหลงกระวนกระวาย ระส่ำ-

ระสายอยู่. นี่เรื่องของกิเลส เกิดกิเลสอย่างนี้, เกิดกิเลสอย่างนี้, เข้าใจเสียให้ดีเป็นหลักเกณฑ์อย่างนี้.

ทบทวนวิธีการทำให้เกิดกิเลส.

อ้อ, ทบทวน อีกทีหนึ่ง โดยหัวข้อสั้น ๆ ว่า มันทมีอายตนะข้างใน เครื่องรับอารมณ์ข้างในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่างนี้อยู่ข้างใน แล้วมีอายตนะข้างนอก ที่ติดต่อข้างนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์.

ข้างใน ๖ ข้างนอก ๖ ถึงกันเข้าเมื่อไร เป็นคู่ ๆ นะ แต่ละครั้งแต่ละคู่นี้จะทำพร้อมกันทั้ง ๖ ไม่ได้ดอก. แล้วมันก็เกิดวิญญาณ. วิญญาณทางนั้น วิญญาณทางที่มันกระทบนั้น จึงมีวิญญาณทางตา วิญญาณทางหู วิญญาณทางจมูก วิญญาณทางลิ้น วิญญาณทางกาย วิญญาณทางใจ. ถ้าจำเป็นบาลีได้ก็ดีเหมือนกัน, จำไม่ได้ก็ไม่มีไร แต่ขอให้ รู้จักตัวจริงของมัน : เรียกว่า จักขุวิญญาณ วิญญาณทางตา, โสตวิญญาณ วิญญาณทางหู, ฆานวิญญาณ วิญญาณทางจมูก ชิวหาวิญญาณ

วิญญาณทางล้น, ภายวิญญาณ วิญญาณทางผิวกาย มโน
วิญญาณ วิญญาณทางใจ นี้วิญญาณ.

ที่นี้สามอย่างนี้ คือว่าตากับรูปกับจักขุวิญญาณ
ทำงานอยู่, ทำงานอยู่ด้วยกัน เรียกว่าผัสสะ. ผัสสะ
แปลว่า การกระทบก็เลยมีผัสสะ ทางตา ผัสสะทางหู ผัสสะ
ทางจมูก ผัสสะทางล้น ผัสสะทางกาย ผัสสะทางใจ.

ที่นี้ผัสสะของคนธรรมดา ที่ไม่ได้มีธรรมะ ไม่
ได้ศึกษา ไม่มีวิปัสสนา ไม่มีปัญญาอัน นั้นก็เป็นไป
ตามธรรมชาติ; คือว่าเป็นผัสสะเหมือนกับหลับอยู่หรือเ
อยู่ มันก็ให้เกิดเวทนา, เกิดเวทนาความรู้สึกรู้จักจากผัสสะ
นั้นสำหรับจะหลงรัก ก็เรียกว่า สุขเวทนา, สำหรับจะหลง
โกรธ ก็เรียกว่า ทุกขเวทนา, สำหรับจะสงสัยงัดออกไป
ก็เรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา. เวทนามีสามอย่างนั้น ชาว
บ้านจะพูดกันแต่เพียงสองเท่านั้น สุขและทุกข์เท่านั้น.
อทุกขมสุข เขาไม่อาจจะพูด ไม่รู้เรื่องจะพูด. แต่โดย
หลักที่แท้จริงนั้นมัน เป็นเวทนาสำหรับโมหะ. สุขเวทนา
สำหรับโลภะ, ทุกขเวทนาสำหรับโทสะ, อทุกขมสุขเวทนา
นั้นสำหรับโมหะ.

นี่พอเวทนามารู้สึกอย่างนั้นแล้ว ก็เกิดค้นหา คือ ความอยากอย่างโง่เขลา โดยสมควรแก่เวทนานั้น. ถ้า เวทนาเป็นสุข เป็นที่พอใจ มันก็อยากได้อีกเอา, อยากมี อยากยึดครอง หึงหวงกันไปตามเรื่อง. ถ้าเวทนา นั้นไม่เป็นที่พอใจ มันก็อยากทำลายอยากฆ่าอยากฟัน, อยากให้หายไปเสียจากหน้า. นี่ถ้าเวทนานั้นไม่เป็นทั้งสอง อย่าง คือว่าไม่ชวนให้ยินดีหรือยินร้าย มันก็สงบสย ก็โง่อยู่ ตามเดิม. ความอยากนั้นมันก็อยากไปในทางที่จะรู้ อยาก จะรู้มันไม่รู้ มันมีความไม่รู้ ไม่รู้สึกว่าเป็นสุขเวทนาหรือ ทุกขเวทนา แต่มันยังมีความสนใจ ว่ามีอะไรอยู่ใน เวทนานั้น มันก็อยากไปในทางที่จะพัวพันอยู่ด้วย มัวเมา อยู่ด้วย วนเวียนอยู่ด้วย. นี่เรียกว่าค้นหา, ค้นหา.

จากค้นหาหนักมีความรู้สึกว่าเป็นผู้อยาก คือ ตัวผู้อยาก. มีความรู้สึกอยากแล้ว มันก็เกิดความรู้สึก มีตัวผู้อยาก; ดังนั้นตัวผู้อยากนั้นเป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ เป็นเรื่องสักว่าความรู้สึก ที่เกิดขึ้นในใจเท่านั้น, มันไม่ ไข่มืดตัวตนอะไรโดยแท้จริง. นี่เรียกว่าอุปาทาน ว่าตนว่า ของตน, มีความรู้สึกว่ามีตัวกู, กูอยากจะได้เอามาเป็น

ของกู. กู คือตัวตน ของกู คือของตน, ก็แบกของ
หนักทันที, แบกของหนักทันที คือเหมือนกับตั้งครุรรค์
ที่จะคลอดอกออกมา. เดียวในตัวตนมันตั้งครุรรค์แกจตั้งอยู่ข้าง
ใน มีความเป็นเช่นนั้นเต็มรูปขึ้นมา เรียกว่าภพ ก็คลอ
ออกมาเต็มความรู้สึก เรียกว่าชาติ. ตัวกู—ของกูแสดง
บทบาทได้เต็มอัตรา เต็มที่ของมัน ใจไปหมด จนถึงกวาดเอา
สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมาเป็นของกู มาเป็นตัวกู แล้วแต่กรณี.

ความรู้สึกเป็นตัวกู—ของกูทำให้เกิดทุกข์.

เมื่อมีความรู้สึกว่าเป็นของกู ก็มีความทรมาณ
ใจ, จิตไม่ได้เกลี้ยง ไม่ได้หยุด ไม่ได้เย็น ไม่ได้บริสุทธิ์
อยู่ตามเดิมแล้ว. เดียวนี้มีกลุ่ม กลุ่มอยู่ด้วยความรู้สึก
ว่าตัวกูว่าของกู. นี่คือความทุกข์ ที่เกิดขึ้นมาจากกิเลส,
กิเลสเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ก็อย่างนี้, โดยเฉพาะเจาะจงต้นเหตุ
คือความอยากนั้น มัน เป็นกิเลสที่ทำให้เกิดอุปาทาน ว่าตัว
กู—ของกู, เกิดภพ เกิดชาติ ออกมา เป็นตัวตนที่สมบูรณ์,
มันมีการยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูว่าของกู. การยึดมั่นถือ
มั่นนั้นเป็นของหนัก, เรียกว่าภาระเป็นของหนัก ก็เป็น

ทุกข์เหมือนคนถือของหนัก. ของหนักทางวัตถุทางรูปธรรม เช่นก้อนหินแบกเข้ามหนักหนัก; นัตว์กู— ของกู ในทางจิตใจนี้ แบกเข้ามหนักเป็นของหนัก, หนักยิ่งกว่าก้อนหินเสียอีก, ทั้งที่ไม่มีดุนมีก้อนนั้นแหละ แต่มันหนักแก่จิตใจยิ่งกว่า ที่ว่าร่างกายมันจะแบกก้อนหินเสียอีก, นั้นแหละคือความทุกข์.

ความเกิดขึ้นของธรรมชาติ ตามธรรมชาติมันเกิด ก็เอามาเป็น ความเกิดของกู, เอาความแก่ที่เป็น ตามธรรมชาติ ตามธรรมชาติมันก็แก่ไม่เป็นของใคร แต่ ก็เอามาเป็น ความแก่ของกู, ความเจ็บไข้ เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ก็เอามาเป็นของกู, ความตาย เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ก็เอามาเป็นของกู. ถ้าจิตมันถึงขนาดนี้แล้ว ทุกอย่างมันจะ ปรุงเป็นเรื่องของตัวกู— ของกู ความทุกข์ กายความทุกข์ใจ โสภปริเทวะ ไร้ไร ความประสพกับสิ่งที่ ไม่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาอย่างไร แล้วไม่ได้ด้อย่างนั้น, เพราะตัวกูมันไม่ได้ด้อย่างนั้น, มัน มีความยึดถือว่าตัวกูที่จะต้องได้ด้อย่างนั้น, ก็เกิดความหนักขึ้นมาแก่จิตใจ.

แต่เป็นเรื่องที่ละเอียดไม่ศึกษาจริงๆ จะมองไม่เห็น ว่าความทุกข์นี้เกิดมาจากความยึดมั่นถือมั่น : ตัณหาให้เกิดทุกข์ทันทีไม่ได้, ตัณหาทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกูเป็นของกูเสียก่อน แล้วมันจึงจะเป็นความทุกข์ได้, เวลานั้นชีวิตนั้นก็เป็นการแบกของหนัก ยึดถือของหนักนั้นแหละเป็นทุกข์. นี้ไปสังเกตดูเอาเองว่า เมื่อเป็นทุกข์เรื่องอะไร, เป็นทุกข์เรื่องอะไร, ที่เราเคยเป็นทุกข์ นั่งร้องไห้หน้าตาไหลนมันก็อยู่ในพวกเหล่านั้นทั้งนั้น คือมันอยากได้แล้วมันไม่ได้; แม้แต่เพียงความอยากอย่างเดียว - มันก็ถึงกับเป็นทุกข์ทรมานใจ, เป็นทุกข์ เพราะว่ามันทำให้เกิดยึดมั่นหวง แหน หึง ล้วนแต่เป็นเรื่องแผดเผาจิตใจทั้งนั้น.

นี่เป็นเค้าเงื่อน เป็นแนวของธรรมะ ที่จะต้องกำหนดจดจำเอาไป สำหรับจะรู้สึกได้ทันทีทั่วทั้งที่ทันเวลา เมื่อสิ่งเหล่านั้นมันได้เกิดขึ้นมาจริงๆ. ไม่ว่าจะยังบวชอยู่ หรือจะลาสิกขาสึกไปแล้วก็ตาม มันมีทั้งนั้นแหละ, มันยังมีชีวิตอย่างคนธรรมดาอยู่แล้ว มันก็มีสิ่งเหล่านั้น. นี้เรารู้เรื่องความทุกข์ และกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์.

ส่วนเรื่อง จะป้องกันกิเลสอย่างไร นั้น มันมี
 เรื่องของสติ, การทำสติให้เพียงพอในขณะที่แห่งผัสสะ
 แล้ว เป็นอยู่อย่างถูกต้องตลอดเวลา นั้นเป็นเรื่องดับ
 ทุกข์, ค่อยพูดคราวอื่น. ไม่พูดเรื่องดับทุกข์อย่างไร.
 ในวันนี้ไม่พูด, จะพูดแต่ว่ามันเกิดทุกข์ขึ้นมาอย่างไร,
 คือเกิดกิเลสและเกิดทุกข์อย่างไร, เพราะว่าปัญหามันยังมี
 ต่อไปอีก คือว่า :—

มกิลเลศบ่อยจะมีความเคยชินแห่งการเกิดกิเลส.

มีสิ่งที่มีชื่อแปลก ๆ บางคนอาจจะไม่เคยได้ยินก็ได้
 เรียกว่าอนุสัย, อนุสัย คือความเคยชินแห่งการเกิดกิเลส
 เรียกว่าอนุสัย. ยกตัวอย่างเหมือนอย่างว่ามีความโลภขึ้น
 มาครั้งหนึ่ง นี้จิตใจมันก็จะโลภง่ายขึ้นกว่าที่เมื่อยังไม่เคย
 โลภ, พอโลภสองหนโลภสามหนโลภสี่หน, จิตที่จะโลภ
 นั้นมันยิ่งง่ายและยิ่งเร็ว. นี่แหละความเคยชินที่จะเกิด
 ความโลภ หรือเกิดความกำหนัดยินดี, นี้ก็เรียกว่าความ
 เคยชินที่จะเกิดกิเลส. และเมื่อเรามีความโลภหรือมีความ
 กำหนัดยินดีในสิ่งใดเข้าครั้งหนึ่ง มันจะสร้างนิสัย, นิสสัย

ในสันดานมีความเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้นได้ง่ายขึ้น. นี่
 สองครั้งยิ่งง่ายขึ้นไปอีก, สามครั้งสี่ครั้งยิ่งง่ายขึ้นไปอีก. นี่
 ความเคยชินที่จะเกิดกิเลส มันก็มีเพิ่มขึ้นๆ. ฉะนั้น
 เราจึงเกิดกิเลสเก่ง, เรื่องที่จะโลกจะรักก็โลกเก่งรักเก่ง,
 เรื่องที่จะโกรธจะเกลียดก็เกลียดเก่งโกรธเก่ง, เรื่องที่จะโง่
 ก็โง่เก่ง, เพราะว่าได้เกิดกิเลสที่ไร มันจะสร้างความ
 เคยชิน ที่จะเป็นอย่างนั้นขึ้นหน่วยหนึ่ง, หน่วยหนึ่ง,
 หน่วยหนึ่งเสมอไป. นี่เรียกว่า อนุสัย จะช่วยให้มัน
 เกิดกิเลสง่ายขึ้นเร็วขึ้น, ง่ายขึ้นเร็วขึ้น จนเหมือนกับว่า
 ยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ. ความเคยชินแห่งการเกิดกิเลสเรียก
 ว่าอนุสัย.

ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสประเภท *โลภะ ราคะ* เขา
 เรียกว่า *ราคานุสัย*, ราคะ + อนุสัย = ราคานุสัย. ความ
 เคยชินที่จะเกิดกิเลสประเภท *โทสะ* หรือ *โกธะ* นั้น เขา
 เรียกมันว่า *ปฏิฆานุสัย*, ปฏิฆานุสัย. ที่นี้ในเรื่องของ
โมหะ ความเคยชินที่จะโง่ช้าๆ เรียกว่า *อวิชขานุสัย*,
อวิชขานุสัย. ถ้าจำแต่ชื่อ มันก็จำได้ง่ายๆ ว่าราคานุสัย

ความเคยชินให้เกิดกิเลสประเภทโลภะราคะ, ปฏิฆานุสัย
ความเคยชินที่จะให้เกิดกิเลสประเภทโทสะหรือโกรธะ,
อวิชชานุสัย ความเคยชินที่จะเกิดกิเลสประเภทโมหะ.

ถ้าความเคยชินนี้มากเข้าๆ มันก็เกิดง่ายขึ้น
ง่ายขึ้นๆ ฉะนั้นตั้งแต่เราเกิดมาจากท้องมารดาว่าจะโต
เท่านี้ มันเกิดกิเลสไม่รู้กี่สิบครั้ง กี่ร้อยครั้ง; ดังนั้น
ความเคยชินมันจึงมีมาก มันจึงเกิดเร็วเป็นสายฟ้าแลบ ยิ่ง
กว่าสายฟ้าแลบ แวบก็โกรธแล้ว, แวบก็รักแล้ว, แวบก็
เกลียดแล้ว แวบก็กลัวแล้วเป็นต้น เพราะมันสร้าง ความ
เคยชินมามากมายกายกอง.

บังคับไม่ให้โลกโกรธหลงได้ อนุสัยจะลด.

ที่นี้ในทางที่ตรงกันข้าม ถ้าเรื่องที่น่าโลภน่า
กำหนดยินดีมาถึงเข้า มันยั่วให้กำหนดยินดี เราบังคับไว้
ได้, บังคับไว้ได้ ไม่โลภไม่กำหนดยินดี มัน จะลดความ
เคยชินที่สะสมไว้. เรื่องที่น่าเกลียดน่าโกรธน่าโทสะมา
ให้โกรธ ไม่โกรธบังคับไว้ได้ มันก็ลด, ลดอนุสัยที่สำหรับ
จะโกรธหน่วยหนึ่ง, หน่วยหนึ่ง, คิดว่าหน่วยหนึ่งก็แล้ว

กัน, กรณีหนึ่ง ครึ่งหนึ่งก็หน่วยหนึ่ง. ถ้าว่ามันมาให้
โง่ให้หลง เราไม่โง่ไม่หลง เราฉลาดไว้ด้วยวิปัสสนา
เป็นต้นแล้ว มันก็ลด, ลดอวิชชาขุสสัย อวิชชาขุสสัยก็ลด.

เขียนอย่างย่อ ก็เขียนว่า รากานุสัยเคยชินที่จะโลก
ที่จะเกิดความโลภหรือราคะ, ปฏิฆานุสัยความเคยชินที่จะ
เกิดโทสะหรือโกรธ, อวิชขานุสัย ความเคยชินที่จะเกิดโมหะ.
ถ้ามันเกิดได้, เกิดได้ทุกที่, จะเพิ่มความเคยชินนั้นให้
แรงขึ้น ๆ ทุกที่ ความที่จะเกิดเร็วเกิดไวนั้นจะมีมากขึ้นทุก
ที่; ถ้าบังคับไว้ได้มันจะลดลงไปทุกที่เหมือนกัน. เรื่อง
นี้ไม่ยากดอกสังเกตดู ถ้าเราไปรักมันเข้า รักมันบ่อยๆ
มันก็รักมารักเร็วรักรุนแรง, เราไปโกรธไปเกลียดมันเข้า
บ่อยๆ บ่อยๆ มันก็โกรธมากโกรธแรงโกรธเร็วอย่างนี้, ถ้า
เราไปโง่ไปสะเพร่าไปอะไรเข้า มันก็จะโง่หรือสะเพร่าได้
ง่ายขึ้นเร็วขึ้นอย่างนี้.

นี่รู้เรื่องอนุสัยว่า เกิดกิเลสทีไร ก็สร้างอนุสัย
สำหรับกิเลสข้อนั้นเพิ่มขึ้นหนึ่ง, เพิ่มขึ้นหนึ่ง, เพิ่มขึ้นหนึ่ง
เขาเรียกว่าอยู่ในสันดาน. สันดาน คือว่า คล้ายๆ กับว่า
ยุ่งฉางของจิตใจ อย่างนั้นแหละ เรียกว่าสันดาน, สะสมไว้ใน
สันดานเป็นอนุสัย.

อนุสัย เพิ่มในสันดานมากเข้า จะไหลออกเป็นอาสวะ.

นี้พอได้อารมณ์ข้างนอก สำหรับจะให้ออกมาเกิด
มันก็ไหลออกมา เกิดออกมาเป็นอาสวะ ตอนนี้เรียกว่า
อาสวะ. กิเลสที่เป็นอนุสัย ถ้าจะไหลออกมาข้างนอก
เป็นความรู้สึกอีก ก็เรียกว่า อาสวะ ไหลออกมา. ถ้า
อนุสัยข้างในมีมาก อาสวะออกม่ง่าย ออกมาเร็ว.

มันเนื่องกัน อย่างนี้ มีกิเลส ก็สร้างอนุสัย เข้า
ไว้, อนุสัย มากเข้าก็บีบจะให้อาสวะไหลออกมา อย่างเร็ว
ตามเรื่องของอนุสัย ที่มันมีมากมันน้อย. ถ้าเก็บไว้มาก
มันก็จะไหลออกแรง, เหมือนกับเราเอาน้ำใส่ให้เต็มตุ่ม เอ
น้ำใส่ลงไปในตุ่มให้เต็มตุ่ม, ถ้ามันมีรูรั่วสักนิดมันก็ออกมา
แรง. แต่ถ้าเราใส่ไม่เต็มตุ่ม แม้จะมีรูรั่วอยู่ที่ก้นสักนิด
มันก็ออกช้า มันออกช้า, มันมีความดันความเบ่งมากมันก็
ออกมาแรง. เหมือนกับว่า อนุสัย เมื่อสะสมไว้แรงไว้
มาก มันก็ออกเป็นอาสวะมารุนแรงรวดเร็ว. ฉะนั้น
ถ้าอยาก จะบรรเทาอาสวะ ก็ต้องระวังอย่าให้เกิดอนุสัย,
หรือลดกำลังของอนุสัย, ถ้าไม่มีอนุสัยก็ไม่มีอาสวะ.

นี่คือความเกิดแห่งกิเลส, การสะสมความเคยชิน
 แห่งการเกิดกิเลส, และการไหลออกมาเป็นกิเลสครั้งหลังๆ,
 เรียกว่ากิเลส เรียกว่าอนุสัย เรียกว่าอาสวะ ๓ อย่างนี้
 ทำงานติดต่อกัน เนื่องกัน. ก็เมื่อเรามีกิเลสอยู่ตามปกติ
 ธรรมดาทุกวัน ก็สร้างอนุสัยไว้มากมาย, อนุสัยมีมากมันก็
 เกิดกิเลสครั้งหลังๆได้ง่ายและเร็วขึ้น ง่ายเร็วมากขึ้น. นี่
 อันที่จะไหลออกมาทีหลังนี้ เรียกว่า อาสวะ ก็คือกิเลส
 นั้นแหละ, คือกิเลสที่ออกมาจากความเคยชิน, ไม่เหมือนกับ
 กิเลสครั้งแรก. เกิดกิเลสครั้งแรก มันก็เกิดเพราะ
 ว่าโง่เมื่อผัสสะ, แล้วก็เกิดกิเลสสะสมอนุสัยไว้, เมื่อสะสม
 อนุสัยไว้มาก มันก็โง่ที่จะเกิดกิเลสได้มากขึ้นเหมือนกัน.

นี่เป็นเรื่องอกิธรรม, พระอกิธรรมที่สุดยอดอยู่ที่
 ตรงนี้. ที่เขาเรียกกันว่าอกิธรรม, อกิธรรมมีเยอะแยะ
 ไปหมด. อกิธรรมรังหนู ไว้ให้หนูกัดกินทำรังก็มีเยอะ-
 แยะไปหมด. แต่ว่าอกิธรรมแท้ อกิธรรมจริง ที่คนจะ
 ต้องเกี่ยวข้อง, จะต้องจัดการให้ถูกต้อง นั้นมีอยู่อย่างนี้
 คือเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เรื่อง รูป เสียง กลิ่น รส
 โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, เรื่อง จักขุวิญญาณ โสทวิญญาณ

ขานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ,
 เรื่องจักขุสัมผัส โสตสัมผัส ขานสัมผัส ชิวหาสัมผัส
 กายสัมผัส มโนสัมผัส.

แล้วก็ มีเวทนา เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส, เวทนา
 เกิดจากโสตสัมผัส เวทนาเกิดจากขานสัมผัส, เวทนาเกิด
 จากชิวหาสัมผัส, เวทนาเกิดจากกายสัมผัส, เวทนาเกิด
 จากมโนสัมผัส.

ที่นี้มันก็มีเกิดความอยาก จากเวทนาเกิดความ
 อยาก, เรียกว่าตัณหา : ตัณหาเกิดเพราะมีรูปเป็นต้นเหตุ
 ตัณหาเกิดเพราะมีเสียงเป็นต้นเหตุ, ตัณหาเกิดเพราะมีกลิ่น
 เป็นต้นเหตุ, ตัณหาเกิดเพราะมีรสเป็นต้นเหตุ, ตัณหาเกิด
 เพราะมีสัมผัสผิวหนังเป็นต้นเหตุ, ตัณหาเกิดเพราะสัมผัสมา
 รมณ์ในใจเป็นต้นเหตุ.

ที่นี้ ก็จะเป็นอุปาทาน ยึดมั่นถือมั่น ยึดมั่นถือ
 มั่นนี้เขาแจกโดยลักษณะการที่มันประพฤติกกระทำไว้เป็น ๔
 : *กามอุปาทาน* ยึดมั่นในฐานะเป็นกาม เป็นกามารมณ์,
ทิฏฐอุปาทาน ยึดมั่นในฐานะเป็นความคิดที่เชื่อ ความเชื่อ
 ความคิดเห็น, *สีลัพพตอุปาทาน* ยึดมั่นเป็นศีลวัตร ชนิด

ที่ไม่รู้เหตุผลไม่รู้ความหมายอันแท้จริงของมัน คือยึดถือไว้
อย่างโง่ ๆ เซลา ๆ ผิด ๆ, แล้วก็ *อึดตายูปาทาน* ยึดมั่นว่า
ตัวตน ว่าของตน.

อูปาทานก็เต็มไปด้วยของหนัก หนักอะไร ?

ทั้งโลกเอามา เอามาแบกมาหามมายึดถือไว้ เป็นของหนัก
นี้เรียกว่าเป็นทุกข์. ถ้ามีความรู้สึกในสิ่งใดว่าตัวตน,
ถ้ามีความรู้สึกกว่าตัวตนในสิ่งใด, สิ่งนั้น จะเป็นของหนัก
ขึ้นมาทันที. เช่นว่าชีวิตของเรา^{นี้} ชีวิตของคุณ^{นี้} ชีวิต
นี้เป็นของหนักขึ้นมาทันที, หรือว่ารูปร่างกายของคุณ^{นี้}
ก็เป็นของหนักขึ้นมาทันที. เวทนาของกู สัญญาของกู
สังขารของกู วิญญาณของกู แต่ละอย่าง ๆ เป็นของหนัก
ขึ้นมาทันที. แม้วัตถุภายนอก ถ้ามา^{นี้} รู้สึกยึดถือเป็น
ของกู มันก็หนักขึ้นมาทันที บ้านเรือนของกู วัควาย
ไโรนาของกู, เกียรติยศชื่อเสียงของกู อะไรก็ตาม, ถ้ามัน
ไปเอามาเป็นของกู แล้วมันเป็นของหนักขึ้นมาทันที, แล้ว
ก็ทรมาณจิตใจของคนโง่นั้น ให้หนัก ให้เป็นทุกข์.

บุญชนกก็ต้องเป็นอย่างนี้, มีแต่ว่ามากหรือน้อย.
ถ้าไม่มีกิเลสไม่มียึดมั่นถือมั่น ก็เป็นพระอรหันต์เท่านั้น

ไม่มีความทุกข์เลย, ไม่มีความทุกข์เลย. การที่เรามา
 บวชนั้น มัน คล้ายกับลองเดินตามรอยพระอรหันต์.
 เหมือนบทสวดปัจจุเวกขณะ วันหนึ่งคืนหนึ่งนี้ ข้าพเจ้า
 กระทำตามพระอรหันต์, ระมัดระวังอยู่อย่างดี.

นี่เรียกว่าสิ่งที่ต้องรู้, ของจริงที่มีค่าที่ต้องรู้.
 เมื่อรู้แล้ว ประพฤติปฏิบัติได้ มันก็ไม่มี ความทุกข์ จริง
 เหมือนกัน, แต่แล้วมันไม่ได้ง่ายเหมือนปากพูด. มัน
 ต้องการความจริง ความตั้งใจจริง ความอดกลั้นอดทน
 ความเอาใจใส่ อะไรเป็นที่สุด. มันจึง จะรู้สึกทันทกิเลส,
 บัองกันกิเลส บัองกันไม่ให้เกิดกิเลส. ฉะนั้นไปศึกษา
 ในเรื่องฝ่ายที่ว่าจะบัองกันทุกข์, หรือดับความทุกข์กันอีก
 เรื่องหนึ่ง.

วันนี้พูดแต่เพียงเรื่องเดียว เรื่องทุกข์เกิดอย่างไร
 เท่านั้นมันก็มาก มากเกินกว่าที่จะจำไหวหรือจะจดไหวก็ได้
 นะ, เอาให้มันเป็นเรื่อง ๆ ทีละเรื่องทีละเรื่อง, ไม่เชื่อลอง
 ไปทบทวนดูซิ ว่าจำได้หมดไหม? เข้าใจได้หมดไหม? ตาม
 ที่พูดมานี้ ว่าความทุกข์เกิดอย่างไร? ความทุกข์เกิดจาก
 กิเลส, เกิดกิเลสแล้วเกิดอนุสัย, เกิดอนุสัยแล้วก็ไหล

ออกมาเป็นความทุกข์อีก. ทำผิดทางจิตใจก็เกิดความทุกข์, ทำผิดทางจิตใจมันก็เกิดกิเลส, กิเลสก็เจริญไปจนถึงเกิดตัวกู ของกู มันก็เป็นทุกข์. แล้วมันจะเป็นง่าย ๆ มากขึ้น เร็วขึ้น ก็เพราะว่ามีความเคยชิน ที่สะสมไว้มาก; เช่น โลกบ่่อย ๆ ก็โลกเก่ง, รักบ่่อย ๆ ก็รักเก่ง, โกรธบ่่อย ๆ ก็ โกรธเก่ง, เกลียดบ่่อย ๆ ก็เกลียดเก่ง, กลัวบ่่อย ๆ ก็กลัวเก่ง, เพราะว่าทำบ่่อย ๆ. การที่ทำบ่่อย ๆ นั้น มันก็ทำได้มาก ทำได้เร็ว ในการที่มันจะเกิดปัญหาขึ้นมา.

ต้องปฏิบัติธรรม

เพื่อควบคุมไม่ให้กิเลสเกิดง่าย.

ที่นี้ เราก็ทำกลับตรงกันข้าม คือไม่ให้มันเกิดขึ้น มันก็ไม่มีความเก่งที่จะเกิด, เมื่อไม่ให้มันเกิด มันก็ไม่มี ความเก่งที่จะเกิดง่าย ๆ เกิดเร็ว ๆ เกิดมาก ๆ, นี้เรียกว่า ควบคุมไว้ได้ ด้วยการปฏิบัติธรรมะ, มีความรู้เรื่อง ธรรมชาติเป็นหลักแล้ว มีสติ นำความรู้ที่นั้นมาใช้ให้ทัน เวลาทันช่วงที่ ที่มีการกระทบทางอารมณ์. เมื่อตากระทบ รูป เมื่อหูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่นอะไรก็ตามนี้, มีสติ

เอาความรู้เรื่องอนิจจังทุกขังอนัตตาเข้ามา แล้วมันก็จะ
ไม่โง่ไม่หลง, ไม่เกิดเวทนาโง่ ตัณหาโง่ อุปาทานโง่
ซึ่งเป็นเรื่องของการดับทุกข์, เอาไว้พูดกันคนละทีดีกว่า.

วันนี้พูดเรื่องความเกิดแห่งทุกข์ ซึ่งเกิดมาจาก
กิเลส เกิดกิเลสแล้วสะสมความเคยชินแห่งการเกิดกิเลส
ไว้, ดังนั้นจึงเกิดง่ายเกิดเร็วอย่างน่าอัศจรรย์นะ. ถ้าเรา
จะถามตัวเองดูว่า เอ๊ะทำไมมันจึงเร็วนัก เรื่องรักก็ดี เรื่อง
โกรธก็ดี เรื่องเกลียดก็ดี เรื่องกลัวก็ดี เรื่องอะไรก็ดี
ทำไมมันจึงเร็วนัก? เร็วจนไม่รู้อะไรจะห้ามหักกันอย่างไร.
เพราะว่ามันมีความเคยชินทางจิตใจ มันมากนั่นเอง.

เอาละ, เป็นอันว่า รู้เรื่องเกิดกิเลสและเกิดทุกข์
ให้เพียงพอเสียก่อน, แล้วค่อยรู้เรื่องการปฏิบัติ ก็
ป้องกันกิเลสหรือจะดับกิเลส กันทีหลัง.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ยุติการบรรยาย
ในวันนี้ไว้เพียงแค่นี้.

ความไม่เกิดแห่งทุกข์.

ในการพูดครั้ง^{๕๕} เป็นการพูดโดยหัวข้อว่า ความไม่เกิดแห่งทุกข์ ต่อจากครั้งที่แล้วมาที่ว่า ความเกิดแห่งทุกข์.

ที่จริงคำที่ใช้อยู่ทั่วไปนั้น เขาใช้ว่า ความดับทุกข์ หรือ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ฟังแล้วมันยังไม่ค่อยจะเหมาะสมกับเรื่อง, เราจึงมีหลักว่า ความไม่เกิดแห่งทุกข์ดีกว่า, คือทำให้ความทุกข์ไม่เกิดดีกว่า ที่ว่ามีความทุกข์เกิดแล้วจึงดับทุกข์; เหมือนอย่างว่า เรามีวิธีปฏิบัติไม่ให้ไฟไหม้บ้านดีกว่าที่ว่า ให้ไฟไหม้บ้านแล้วจึงดับไฟ.

ก็ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า คำพูดนั้นมันเป็นคำพูดที่เป็นหลัก หรือเป็นแนวท่วงไป ซึ่งจะศึกษาพิจารณาใคร่ครวญ ขยับขยายได้ตามลำพังต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีเขตจำกัด. ดังนั้นจึงใช้หัวข้อให้มันกว้าง ขยายความออกไปได้มากกว่าที่จะพูดว่าดับทุกข์, มาพูดกันเสียว่า ไม่เกิดแห่งทุกข์ คือเราจะมีชีวิตอยู่ชนิดที่ ความทุกข์ไม่เกิด นี่เป็นหลักใหญ่. แต่สำหรับคนที่ไม่มีธรรมะไม่มีความรู้อะไร ก็ได้ปล่อยให้ความทุกข์เกิด ไม่ทันรู้, แล้วก็ดับทุกข์. วิธีนั้นมันก็มีอีกอย่างหนึ่งชื่ : วิธีทำไม่ให้เกิด อย่างหนึ่ง, แล้ววิธีทำเมื่อทุกข์เกิดขึ้นมาแล้วจะดับอย่างไร นั้น เป็นอีกอย่างหนึ่ง.

โดยหัวข้อใหญ่เราจะพูดเรื่องไม่เกิด ความไม่เกิดแห่งทุกข์, เป็นเรื่องพื้นฐานท่วงไป กิริยาอาการที่จะไม่ให้เกิดทุกข์เกิด มันก็ตรงกันข้ามกับการที่ทุกข์เกิด ในการบรรยายครั้งที่แล้วมา ดังนั้นมันก็เป็นที่จะต้อง ทบทวนอาการที่ทุกข์เกิดอย่างไรกันอีกครั้งหนึ่ง :-

ว่าเรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจสำหรับจะรับอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ, ธรรมารมณ์ พอมันมา

ถึงกันเข้า อารมณ์มาถึงกันเข้า ก็เกิดวิญญาณทางอาย-
ตนะทั้ง ๖ นั้น, เมื่อกำลังทำหน้าที่รู้อารมณ์ รู้อารมณ์
อยู่อย่างนี้ ก็เรียกว่าผัสสะ, ผัสสะ แปลว่า การกระทบ
มีได้ทั้ง ๖ ทางเหมือนกัน.

ที่นี้ ในกรณีที่จะเกิดทุกข์ หมายความว่า บุคคล
นั้นไม่มีสติปัญญา ไม่มีความรู้ทางธรรมะ, ไม่ได้รับการ
ศึกษาฝึกฝนในธรรมะ, เป็นคนโง่, ผัสสะของเขานั้นจึง
เป็นผัสสะโง่ ผัสสะมืด ผัสสะหลับ, นี้สำคัญอยู่ที่ตรงนี้ :
ไม่รู้ธรรมะเอาเสียเลย, จนผัสสะเกิดก็ครั้ง ๆ มันก็เป็น
ผัสสะที่โง่ที่หลับ ที่จะทำให้เกิดเวทนาชนิดที่จะยินดียิน-
ร้าย, คือเวทนาโง่อีกเหมือนกัน, เวทนาโง่.

ครั้นเวทนามันโง่ ก็เกิดความอยาก คือค้นหา
ที่โง่ไปตามเวทนานั้น, เกิดค้นหาแล้วก็เกิดอุปาทาน, เกิด
ตัวตน รู้สึกว่ามีตัวตนผู้อยากมาเป็นของตน นี้เรียกว่า
ตัวตนได้มีขึ้นมาแล้ว เรียกว่า ภพ. เมื่อตัวตนทำหน้าที่
โดยสมบูรณ์เต็มที่ ก็เรียกว่า ชาติ, เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย ก็ย่อมมี.

นี่เป็นหลักที่ต้องจำไว้ว่า ความทุกข์เกิดเพราะว่า
โง่ในขณะแห่งผัสสะ, ทำผิดในขณะแห่งผัสสะ. เราเคย
มีบทกลอนให้จำง่าย ๆ กันว่า.

**ความทุกข์ เกิดแก่จิต เพราะทำผิดเมื่อ
ผัสสะ,**

ความทุกข์จะไม่โผล่ ถ้าไม่โง่เมื่อผัสสะ

ความทุกข์เกิดไม่ได้ ถ้าเข้าใจเรื่องผัสสะ.

ความทุกข์เกิดแก่จิต เพราะทำผิดแก่ผัสสะ, ความ
ทุกข์จะไม่โผล่ ถ้าไม่โง่เมื่อผัสสะ. รวมความว่าเมื่อมี
ผัสสะแล้ว ต้องมีสติปัญญา. มีสติและปัญญา, ผัสสะ
นั้นก็จะเป็นผัสสะที่ฉลาด ผัสสะที่ไม่หลับ ผัสสะที่ตื่นอยู่
ด้วยสติปัญญา, มันก็รู้จักอารมณ์นั้น ๆ ก็เลยไม่หลง
ในอารมณ์ นั้น ๆ จึงไม่เกิดเวทนาสำหรับให้ยินดี หรือ
ไม่เกิดเวทนาสำหรับให้ยินร้าย, หรือไม่เกิดเวทนาสำหรับ
เป็นกลาง ๆ. เมื่อไม่เกิดเวทนา มันก็ไม่มีอะไรที่จะเกิดตัณหา
เมื่อไม่มีอะไรที่เกิดตัณหา ก็ไม่เกิดอุปาทาน, ไม่เกิด
อุปาทานก็ไม่เกิดภพ ไม่เกิดชาติ ไม่เกิดทุกข์.

นี่การที่จะไม่เกิด ทำให้ไม่เกิด ความไม่เกิดแห่ง
 ความทุกข์ นั้น เพราะทำถูกต้องเมื่อมีผัสสะ. ก็เรื่อง
 ผัสสะนั้นก็บอกแล้วว่า ให้ศึกษาให้ดีให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง
 กันทุกคน ๆ ในชีวิตประจำวันทุกวัน ๆ, เพราะมันมีผัสสะ
 เป็นธรรมดา เดี่ยวก็ทางตา เดี่ยวทางหู เดี่ยวทางจมูก
 เดี่ยวทางลิ้น เดี่ยวทางกาย เดี่ยวทางใจ, ผัสสะเมื่อไร
 ก็ขอให้เป็นผัสสะที่ฉลาด คือ มีสติปัญญา มาทันในขณะที่
 แห่งผัสสะ. ดังนั้นเราจึงต้องอบรมปัญญาอยู่เป็นประจำ,
 ให้มีปัญญารู้ว่าอะไรเป็นอะไร ตามที่เป็นจริงอยู่เป็นประจำ,
 แล้วก็ฝึกหัดสติ. ฝึกหัดสติ ให้รวดเร็ว ให้ว่องไว เพื่อ
 จะระลึกนึกได้ถึงปัญญา, คือเอาปัญญามาให้แก่ผัสสะ.
 ฉะนั้น การปฏิบัติ มัน จึงมีทำสติ, ฝึกให้เป็นคนมีสติ,
 แล้วก็ฝึกให้เป็นคนมีปัญญา. พอผัสสะมีสติก็ไปเอา
 ปัญญามาคุมผัสสะ, ผัสสะนั้นก็ เป็นผัสสะฉลาด, ผัสสะ
 สิมหฺลิมตา ผัสสะไม่โง่, ก็ไม่ต้องเกิดเวทนาโง่ ไม่เกิดความ
 ออยากที่โง่ ไม่เกิดอุปาทานไม่เกิดภพ ไม่เกิดชาติไม่เกิดทุกข์,
 นี่ แนวทั่วไปที่จะไม่เกิดทุกข์.

ต้องมีสติปัญญา จึงจะไม่เกิดทุกข์.

ที่นี้ สังเกตดูให้ดี ว่ามันเรื่องอะไรมันจึงไม่เกิดทุกข์ เพราะมันมีสติ มีแต่ปัญญา ถ้าไม่มีสติพามา มันก็ไม่มีคามหมายอะไร ปัญญาไปนอนหลับเสียที่ไหนก็ไม่รู้, ไม่มีอะไรพามาให้ทันเวลาที่มีผัสสะ, ฉะนั้นความสำเร็จประโยชน์ มันอยู่ด้วยสติ เพราะมีสติ. ท่านจึงกล่าวไว้เป็นหลักทั่วไปว่า ปัดกันกิเลส ปัดกันความทุกข์ ทำได้ด้วยสติ, มันไม่เกิดกิเลสเพราะมีสติ, แล้วก็ไม่ได้เกิดความทุกข์ก็เพราะมีสติ. ความที่มีสติสมบูรณ์รวดเร็วขึ้นเป็นเรื่องสำคัญมาก ที่จะให้สิ่งทั้งปวงเป็นไปด้วยดี; ดังนั้นต้องมีความรู้เรื่องสติ หรือ ผิกฝนสติ กันอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องของมันโดยเฉพาะ ไว้พูดกันคราวอื่น. ในครั้งนี้รู้เถอะว่า ถ้ามีสติมาแล้ว มันก็จะคุ้มครองป้องกันไม่ให้เกิดกิเลส, ไม่ให้เกิดความทุกข์. ศึกษาให้เข้าใจตอนนี้แหละ ตอนที่ว่ามีผัสสะ แล้วผัสสะมันมีสติปัญญา มันไม่เกิดเวทนาใจ ไม่เกิดตัณหาใจ. นี่เป็นว่าแนวหนึ่งเลย, เป็นแนวหลัก เป็นแนวประธาน เป็นหลักทั่วไป สำหรับที่จะไม่เกิดทุกข์.

ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ จักไม่เกิดทุกข์.

เอ้า, ที่นี้จะพูดให้กว้างกว่านั้น ก็จะเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่อย่างไร จึงจะไม่เกิดความทุกข์? ก็อย่างที่เคยพูดมาแล้วเรื่อย ๆ คือว่า เป็นอยู่โดยอริยมรรคมืองค์ ๘ : มัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคมืองค์ ๘ ประการ ที่สวดท่องกันอยู่ได้ทุกคน นั้นแหละ, ถ้าเอามาใช้ปฏิบัติให้มีอยู่ครบทุกข้อ, มีอยู่ครบทุกข้อ ในชีวิตประจำวันแล้ว ความทุกข์เกิดไม่ได้. มันจะป้องกันมากมายไปกว่าที่พูดเมื่อดะกันเสียอีก.

สัมมาทิฐฐิ มาก่อน รู้ว่าอะไรเป็นทุกข์, อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, อะไรเป็นความดับทุกข์, อะไรเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์, นี้สัมมาทิฐฐิ มันรู้เรื่องทุกข์เสียให้เต็มที่พอตัว.

ที่นี้มันก็มี สัมมาสังกัปปะ ปรรณนาใฝ่ฝันไปในทางที่จะไม่เกิดทุกข์ จะไม่เป็นทุกข์.

แล้วก็มี สัมมาวาจา การพูดจาถูกต้อง.

มี สัมมากรรมมันตะ การกระทำงานทางกายถูกต้อง.

มี สัมมาอาชีวะ การดำรงชีวิตถูกต้อง.

แล้วก็มี สัมมาวายามะ ความพากเพียรถูกต้อง. มี
สัมมาสติ ถูกต้อง.

มีสัมมาสมาธิตั้งมั่นอยู่อย่างถูกต้อง. แล้วความ
ทุกข์จะเกิดได้อย่างไร.

นี่เรียกว่าโดยแนวใหญ่ โดยหลักใหญ่ เราก็อยู่
ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ. ศึกษาให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง
ถูกต้อง, แล้วก็ปฏิบัติอยู่ โดยความถูกต้องทั้ง ๘ ประการ
นั้น เรียกว่า *อัญญungskimarrak* มันมีคำว่า *สัมมา สัมมา ๘
สัมมา*, คือ ๘ ถูกต้อง. เอามาทำให้อยู่ในชีวิตของเรา,
มารวมอยู่ในชีวิตของเราทั้ง ๘ ถูกต้องแล้วมันก็รวมกัน
เป็นการดำรงชีวิตอยู่ ชนิดที่ความทุกข์เกิดไม่ได้.

ชีวิต นั้นมันเหมือนกับการเดินทาง มันเปลี่ยน
ไปเรื่อย มัน จึงมีทางให้มันเดิน คือมรรค อริยมรรคมี
องค์ ๘, ให้ชีวิตมันเดินดำเนินอยู่—ดำเนินอยู่—ดำเนินอยู่
ในองค์ ๘ ประการนี้, ความทุกข์มันก็เกิดไม่ได้. สนใจ
ให้ละเอียดให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน, แล้วเห็นอยู่ ว่ามันมี
อยู่ในเรา ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของเรา นั้นมันเป็นอย่างไร.

ศึกษาสัมมาทิฏฐิให้ครบถ้วน : เรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ หรือความดับทุกข์ ทางให้ถึงความดับทุกข์, หรือ สัมมาทิฏฐิว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อย่างนี้ได้, หรือรู้เรื่องมีสัมมาทิฏฐิแล้ว ก็พ้นจากทุกข์ทั้งปวง; อย่างนี้ก็มิพระบาลีว่า ก้าวล่วงความทุกข์ทั้งปวง เพราะสมทานสัมมาทิฏฐิ.

ฉะนั้น ยกมาพูดแต่สัมมาทิฏฐิข้อเดียว แต่แล้วคำอธิบายมันก็ครบหมดเลย : เพราะมีสัมมาทิฏฐิ จึงมีสัมมาสังกัปปะ วาจา กัมมันโต อาชีโว วายาโม สติ สมาธิ; แต่คำพูดเอามาพูดเพียงคำเดียวว่ามีสัมมาทิฏฐิ. เมื่อมีสัมมาทิฏฐิ ความเข้าใจถูกต้อง แล้วมันก็รู้เอง ว่าจะต้องมีอะไรอีก, จะต้องมีอะไรอีก, จะต้องมีอะไรอีก, จะต้องทำอะไร, ก็ทำไปหมด เพราะอำนาจของสัมมาทิฏฐินั้น. นี่เป็นการพูดอย่างย่อที่สุด หรือจะเรียกว่าพูดอย่างเอาเปรียบที่สุด, มันก็มีอยู่เป็นหลักๆ หลักหนึ่งว่า เพราะสมทานสัมมาทิฏฐิ ก็ก้าวล่วง คือ แคล้วคลาดจากความทุกข์ทั้งปวงได้.

เรื่องที่ปฏิบัติยากหน่อยต่อไป ก็คือเรื่อง สัมมา-
 วายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. วายามะ คือ พากเพียร
 พากเพียร ทำให้มีสิ่งที่ควรจะมี แล้วก็ทำให้ไม่มีสิ่งที่ไม่
 ควรจะมี, พากเพียรอยู่อย่างนี้. นิสิต ก็ ระวังไปในสิ่งที่
 ที่ควรระวัง; อย่างสติปัฏฐานสี่ ระวังไปในกาย, ระวัง
 ไปในเวทนา, ระวังไปในจิต, ระวังไปในธรรม. ไปหา
 คำอธิบายโดยรายละเอียดดูในเรื่องนั้น ๆ. ที่นี้ สัมมาสมาธิ
 มีจิตตั้งมั่น คือจิตนั้นบริสุทธิ์, จิตนั้นเข้มแข็งตั้งมั่น, แล้ว
 จิตนั้นว่องไว, ว่องไวที่จะทำหน้าที่ของจิตเอง คือรู้สึก คิด
 นึก มองเห็น. นี่ทำจิตให้ตายน้อยๆ เป็นประจำ.

นิวรรณ์เป็นสังวรภกวนจิต, ควรศึกษา.

ความจริงนั้นถ้าไม่มีกิเลสไม่มีนิวรรณ์มารบกวนแล้ว
 จิตมันจะตายน้อยๆ เป็นประจำแหละ คือเป็นจิตที่มี
 สัมมาสมาธิ. แต่เดี๋ยวนี้มันไม่เป็นอย่างนั้น เพราะมันมี
 อะไรมารบกวน ที่รบกวนอยู่เป็นประจำคือนิวรรณ์ ๕. ไป
 ศึกษาเรื่องนิวรรณ์ ๕ ที่มัน รบกวนจิตอยู่เป็นประจำ ทุก
 วัน ๆ พอมันเกิดนิวรรณ์เสียแล้ว จิตมันก็ขุ่นมัวเศร้าหมอง

อ่อนเพลียเฉื่อยชา, ไม่ต้องเรียนจากหนังสือ เรียนจากชีวิตจริง ๆ ที่ว่าเมื่อไรนิวรรณ์เกิด แล้วจิตเป็นอย่างไร. นิวรรณ์ ๕ อย่าง *ความรู้สึกที่นุ่มไปในทางเพศ* ทางกามเกิดขึ้นแล้วจิตเป็นอย่างไร, *ความรู้สึกไม่ชอบอึดอัดขัดใจ* อะไรอยู่เป็นอย่างไร, *ความที่จิตอ่อนเพลียถอยกำลังแปรปลงไป* เป็นอย่างไร, *ความที่จิตพุ่งเกินประมาณ* นี้เป็นอย่างไร, แล้ว*ความล่งเลไม่แน่ใจ* ในสิ่งที่ควรจะแน่ใจเป็นอย่างไร.

ความเป็นห่วง, เป็นห่วง ไม่แน่ใจนั้น มันมีได้มาก มีได้มากอย่าง, สารพัดอย่างที่จะไม่แน่ใจ แล้วแต่ว่าเป็นคนชนิดไหน, เป็นเด็กก็น้อยหน่อย เพราะมันไม่รู้จักคิดรู้จักนึก. ถ้าเป็นผู้ใหญ่สูงอายุแล้ว มันรู้จักคิดรู้จักนึกมาก, ฉะนั้น ความเป็นห่วงไม่แน่ใจ มันก็ขยายได้มาก. เมื่อเราเป็นห่วงอะไรอยู่ด้วยความไม่ปลอดภัยนั้น จิตเกือบจะทำอะไรไม่ได้เลย, หาความสงบสุขก็ไม่ได้, หาสติปัญญาก็ไม่ได้, หากำลังอะไรก็ไม่ได้. ฉะนั้น จงเป็นคนมีความเชื่อ ในการกระทำของตัว : เชื่อในพระพุทธ, เชื่อในพระธรรม, เชื่อในพระสงฆ์, เชื่อใน การงานที่ได้จัดได้ทำไว้ดีแล้ว, เชื่อในสุภาพอนามัย

ที่ได้จัดได้เตรียมไว้ดีแล้ว ไม่ต้องเป็นห่วงไม่ต้องกลัว. นี่คือความไม่ลังเล ไม่มีวิจิกิจจา.

ไม่นิรวรณจิตจะแจ่มใส.

เมื่อจิตไม่มีนิรวรณ ทั้ง ๕ นี้ จิตนั้นเป็นจิตที่เยือกเย็น สดชื่นแจ่มใส, เกลี้ยงเกลา ว่องไวในการที่จะคิดจะนึก จะจำ จะอะไรทุกอย่างเลย. นี่สนใจมีชีวิตแต่ละวัน ๆ ด้วยจิตที่ไม่มีนิรวรณ, ไม่นิรวรณจิตนั้นก็จะเป็นสมาธิพอที่จะเป็นที่ตั้งแห่งปัญญาแห่งความรู้ ในอันดับสุดท้าย. เมื่อจิตมัน เป็นสมาธิแล้วจะเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่ เป็นจริง.

เดี๋ยวนี้จิตมันเห็นสิ่งทั้งปวงไม่ได้ตามที่ เป็นจริง เพราะมันมีนิรวรณบังอยู่ปิดอยู่; เหมือนกับแว่นตาที่สกปรก เปื้อนโคลน มันมองไม่เห็นได้ทางแว่นตานั้น. ถ้าแว่นตานั้น เช็ดใสสว่างแล้ว มันก็มองเห็นได้โดยทางแว่นตานั้น, จิตนี้ก็เหมือนกัน ถ้ามีกิเลสมีนิรวรณก่อดักลุ่มอยู่ ห่อหุ้มอยู่ มันก็มืด, มันจะมีความรู้อะไร, มันมองไม่เห็นนี่ เพราะเห็นแล้ว มันจึงรู้อะไรเป็นอะไร, มันต้องเห็น. ฉะนั้น จะต้องทำจิตให้เป็นสมาธิ แล้วก็เห็นสิ่งทั้งปวงตามที่

เป็นจริง; คือความจริงเราก็อยากจะรู้อะไร อยากจะเห็น
 อะไรอยู่เป็นประจำเหมือนกัน, แต่เห็นไม่ได้เพราะจิตมัน
 ไม่เป็นสมาธิ. พอสักว่าจิตเป็นสมาธิมันก็เห็นได้, เมื่อ
 เห็นได้ มันก็รู้ได้, นี่เรื่องมันก็เป็นอย่างนี้. พุดง่าย ๆ
 ก็คือว่า มันมีจิตเหมาะสม มีจิตเหมาะสมที่จะทำเรื่อง
 ของจิต ในแต่ละวันแต่ละวันนั้น เรามันมีจิตประกอบด้วย
 นิสัยนั้น, คือจิตที่มันง่วงเหงา จิตที่มันฟุ้งซ่าน จิตที่มัน
 กระสับกระส่าย เอาแน่นอนไม่ได้.

นี่ไปเรียนเรื่องนิเวศน์, แล้วมาตั้งข้อรังเกียจ
 นิเวศน์, แล้วก็ทำให้นิเวศน์ไม่อาจจะเกิดขึ้นมา ตลอดวัน
 ตลอดเวลายังดี. แม้ที่สุดแต่ว่ากินอาหารอิมันก็ มันคิด
 อะไรไม่ได้ มันต้องมานั่งง่วงอยู่ หรือถึงกับต้องไปนอนเลย
 ก็มี, นี่ลอง ทดลองดู, ให้ทั้งวันเลย ทั้งวัน ตั้งแต่ตื่นจน
 กว่าจะหลับ ลงไปอีก, สดชื่นแจ่มใส คตินี้ทำอะไรได้ว่องไว
 จะทำอะไรได้ถูกใจ, นั่นแหละจิตชนิดนั้นแหละต้องการ.
 มีความหมายแห่งความเป็นสมาธิ, แล้วให้ได้ทุกแห่งทุก
 อิริยาบถไม่ว่าจะไปนั่งเดินยืนนอน อยู่ที่ตรงไหนเวลาไร
 ก็ให้จิตมันแจ่มใส เยือกเย็นเกลี้ยงเกลา อย่างนั้น.
 คิดดูซิ แล้วมันจะได้อะไร, จะได้อะไร? มันได้อะไรมาก

ทีเดียว กับจิตที่มันคอยแต่จะจ้วงเจีย อ่อนเพลีย กลัดกลุ้ม ด้วยเรื่องรัก เรื่องโกรธ เรื่องเกลียด เรื่องกลัว วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริชยาหึงหวงเป็นต้น. ทำให้จิตปราศจากสิ่งนั้นโดยสิ้นเชิง ก็เป็นจิตพิเศษ, จิตนี้คือจิตที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน. เดียวนี้เอาเป็นว่า ไม่เกิดกิเลส ไม่เกิดทุกข์ ในปัจจุบันนี้ก็พอ, มีกำไรถมเถไป.

มีชีวิตอยู่ด้วยมรรคมืองค์ ๘ จะบ่วงก้นกิเลสได้.

ฉะนั้น ขอให้สนใจเรื่องอฏฐังคิกมรรคมืองค์ ๘ ประการ แต่ละองค์ ๆ ศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง, แล้วทำให้มันมีอยู่ในชีวิตประจำวัน ตลอดวันตลอดเดือนตลอดปี, เมื่ออยู่อย่างนี้ ความทุกข์ไม่เกิด. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า ถ้าภิกษุเหล่านั้นจักเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์. ดูซิความหมายมาก, คุณค่ามาก ถ้าอยู่โดยชอบโลกไม่ว่างจากพระอรหันต์.

อยู่โดยชอบก็คืออยู่โดยอริยมรรคมืองค์ ๘ นั้นแหละ สัมมา, สัมมา, สัมมา, สัมมาโดยชอบ, สัมมาถูกต้อง ๘ อย่างนั้น อยู่ด้วยความถูกต้อง ๘ นี้ อยู่อย่างนี้

แล้ว โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์, คือการเป็นอยู่อย่างนั้น จะทำให้เกิดมีพระอรหันต์, ทำให้บรรลุประอรหันต์. นั่นอริยมรรคมีองค์ ๘ ไปได้ไกลถึงอย่างนั้น, ดังนั้นมันก็เป็นเรื่อง ง่ายนิดเดียวในการที่จะป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นมา.

นี่เรียกว่ากลุ่มการมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง คือด้วย อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ, หรือจะพูดสั้น ๆ ว่า มีสัมมาทิฏฐิ ซึ่งคลอดอกไปเป็นอีก ๗ อย่างได้ โดยสะดวก โดยง่าย, แล้วก็มีผลสำคัญอยู่ที่สติ อีกเหมือนกัน. ถ้ามันมีอะไรมาเกิดขึ้น มาแทรกแซงขึ้น สัมมาสติมันช่วยสกัดกั้นกระแสแห่งการปรุงแต่งที่จะเกิดความทุกข์. เรื่องสติจะต้องไปอยู่เป็นเจ้าก็เจ้าการไปหมดทุกหนทุกแห่ง.

เอาที่เราได้พูดมาแล้วนะ ว่าการเป็นอยู่ชนิดที่กิเลสไม่เกิด. การป้องกันไม่ให้กิเลสเกิด คือทำอย่างนั้น, คือมีสติ อยู่ในทางอายตนะ, ปรุงแต่งทางอายตนะก็ได้, หรือ จะพูดว่ามีการ เป็นอยู่โดยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ นี้ ก็ได้, เป็นอยู่อย่างนั้นแล้วไม่เกิดความทุกข์.

เมื่อทุกข์เกิดแล้ว

ต้องค้นคว้า อธิปไตยจยตา, ตถตา.

ทีนี้ก็จะพูดไปเสียเลยว่า ถ้าความทุกข์มันเกิดแล้ว มันจะดับไปได้อย่างไร นี่ก็สติอีกเหมือนกัน. นั้นเห็นใหม่ ว่า อะไรมันก็ไม่พ้นจากสติ. ถ้าบุรุษเป็นคนธรรมดา เป็นคนโง่ไม่รู้ธรรมะอะไร มีความทุกข์เกิดอยู่แล้ว ก็ดี หรือว่าเราที่มีความรู้อะไรอยู่บ้างนี่ แต่ได้ผลอ, ได้ผลอ จนความทุกข์เกิดแล้ว, เดียวนี้ ความทุกข์ได้เกิดแล้ว เหมือนกับไฟไหม้วู ๆ อยู่ทีเดียว. จะดับทุกข์นั้นอย่างไร? มันก็ต้องมีสติ อีกแหละ มีสติ มีสติระลึกได้ ว่านี่เป็น ความทุกข์ เกิดมาจากความผลอย่างนั้น, อย่างนั้น, อย่างนั้น ก็เรียกร่องเอาธรรมะที่มันตรงกันข้าม ที่จะดับได้ คือ ความรู้เรื่องอิทัปปัจจยตา หรือ ตถตา.

ความรู้เรื่องอิทัปปัจจยตา ก็คือเรื่องที่ว่า สิ่งนี้
 ปรุ่่งแต่่งสิ่งนี้, สิ่งนี้ปรุ่่งแต่่งสิ่งนี้, สิ่งนี้ปรุ่่งแต่่งสิ่งนี้,
 เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย
 สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, นั่นแหละ ถ้าสติมีมาอย่างนั้นแล้ว ตัว

ความทุกข์นั้นมันก็จะเปลี่ยน หรือมัน จะผ่องคลาย หรือมัน จะหายไป.

ถ้าเก่งหรือละเอียด มีสติปัญญา^๕เรื่องเช่นนั้นเอง, เช่นนั้นเองถึงที่สุด มัน ก็ปิดกั้นความรู้สึกที่เป็นทุกข์ได้เหมือนกัน; แต่มันยากหรือมันลึก. ความทุกข์นั้นเป็นเรื่องตามธรรมชาติเท่านั้น, ไม่ใช่เราผู้ทุกข์ ไม่ใช่มีเราซึ่งเป็นผู้ทุกข์, มีแต่ความทุกข์เกิดขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ, แล้ว ความทุกข์นั้น มันก็คือความรู้สึกแก่ระบบประสาทตามธรรมชาติ, ถ้าระบบประสาทไม่รับรู้ ไม่ทำหน้าที่รับรู้ มันก็ไม่มีความรู้สึกที่เป็นทุกข์ขึ้นมาได้. เดียวระบบประสาทตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันทำหน้าที่รับความรู้สึกอันนั้น แล้วเอามาเป็นทุกข์; ถ้าว่ามันฉลาดก็เห็นมันตามธรรมชาติ, เช่นนั้นเอง ไม่เอามาเป็นของเราจึงไม่ทุกข์.

เอ้า, ที่นี้ถ้ามันโง่ มันทำไม่ได้ มันก็ต้องร้องไห้, ร้องไห้, ร้องไห้ จนกว่ามันจะคลายทุกข์, ด้วยเหตุบังจ้ายมันเปลี่ยนแปลง, มันเปลี่ยนแปลง. ความทุกข์ก็ดับไปตามความเปลี่ยนแปลงอย่างนี้, โดยมากจะเป็นอย่างนี้.

คนธรรมดาทั่วไป เมื่อมีความทุกข์ แล้วดับทุกข์ไปได้ ก็โดยที่ต้องทนทุกข์ไป ทนทุกข์ไป, ทนทุกข์ไป, ความทุกข์ก็ค่อยเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย มันก็ดับสิ้นได้เหมือนกัน. ถ้าชอบอย่างนั้น ชอบไปทำอย่างนั้น มันก็ง่ายนิดเดียว, ไม่ต้องศึกษาอะไร คือ ทนทุกข์ไป จนกว่าจะดับ.

ถ้าจะให้ไม่ทนทุกข์ จะทำอย่างไร? นี่จะต้องมีสติปัญญาพิจารณา เห็นความทุกข์นั้นว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง, สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงและเป็นทุกข์เช่นนี้เอง. เราจะมานั่งมีความทุกข์อยู่ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร, ดังนั้น ไม่ทุกข์, ไม่ทุกข์ ไปทำการทำงาน ทำหน้าที่การงาน ทำอะไรเสียดีกว่า, ไม่มานั่งทุกข์อยู่, นี้ปฏิเสธรกันซึ่งหน้า อย่างนี้ก็ได้อ.

แต่ว่าธรรมะมีมากกว่านั้น มีละเอียดกว่านั้น; เมื่อมีความรู้สึกเป็นทุกข์ แล้วก็ พิจารณาความทุกข์นั้นแหละ ให้กลายเป็นของที่เปลี่ยนแปลง เป็นของปรุงแต่ง, เป็นของเปลี่ยนแปลง แล้วสลายไปในที่สุด. เพราะศึกษาเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไว้มากพอ ใน

การฝึกสติกัมมัฏฐาน, โดยเฉพาะอานาปานสติ มีความรู้เรื่องความทุกข์คืออะไร. เดียวกันมา พิจารณาอย่างนั้น ตัวความทุกข์ มันก็กลายเป็นของที่เรามองเห็น ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง, เช่นนั้นเอง, แล้วจะไปเป็นทุกข์กับมันทำไม, ไม่มีประโยชน์อะไร. บางทีใช้ปัญญาง่ายๆ ปัญญาของคนโง่ ปัญญาของธรรมชาติธรรมดา ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง, จะไปเป็นทุกข์กับมันทำไม. ที่เขาเป็นทุกข์จนฆ่าตัวตายจนอะไร เพราะพลัดพรากจากของรักของพอใจ, นั่นก็ไม่ได้นอนไม่หลับฆ่าตัวเองตายก็มี, นั่นมันโง่คือมันโง่. ถ้าเราเห็นว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง แล้วก็ไม่ต้อง, ไม่ต้อง, ไม่ต้องเป็นทุกข์, ไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องระทมใจ เพราะเหตุที่สิ่งต่างๆ มันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ.

นี่ถ้าเราบังคับไว้ไม่ให้เป็นทุกข์ได้ที่หนึ่ง มันก็ลดความเคยชินที่จะเป็นทุกข์ ได้ที่หนึ่ง, ได้หน่วยหนึ่ง, นาน ๆ เข้าก็ค่อยเบาบาง เรียกว่า บัดความทุกข์ออกไปด้วยความรู้ต่างๆ เบื้องต้นง่ายๆ ว่า เช่นนั้นเอง, กูไม่เอากับมัน, กูไม่เป็นทุกข์ให้เสียเวลา. นี่ใช้คำหยาบแล้วก็ไปทำหน้าที่การงานทำอะไรเสีย, หรือจะไปสวดมนต์

ภavana เสีย, เปลี่ยนเรื่องเสีย. นี่จะทำให้ความทุกข์ที่กำลังเกิดอยู่นั้นหยุดลงไป ดับลงไป เราก็ได้เรื่องความไม่เกิดแห่งทุกข์, ความไม่ตั้งอยู่แห่งความทุกข์สมบูรณ์.

ทบทวนคุณหลักมิให้ทุกข์เกิด.

เอา, ทบทวนอีกทีหนึ่ง โดยหลักใหญ่โดยส่วนใหญ่ทั้งหมด ก็อยู่ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ทุกข์ไม่เกิด. ที่นี้ที่ละเอียดแคบเข้ามา ก็อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ เมื่อมีผัสสะ, เมื่อมีผัสสะทางอายตนะ แล้วก็ มีสติปัญญา มาทันเวลา ควบคุมผัสสะไว้ไม่ให้โง่, มันก็ไม่ปรุงแต่งไปในการที่จะเกิดตัณหาเกิดอุปาทาน และเกิดทุกข์ มันก็ไม่ทุกข์. นี่เรื่องทำโดยเฉพาจะเจาะจงลงไปเป็นเรื่องๆเลย ที่จะไม่ให้เกิดทุกข์ นี่เรื่องไม่ให้เกิดทุกข์.

ที่นี้เรื่องที่ ทุกข์เกิดแล้วจะดับอย่างไร? ก็มีสติอีก. ที่เขาไม่มีธรรมะ เขาก็โทษกรรม โทษผีปีศาจ โทษเทวดา โทษเคราะห์ โศกซาตาอะไรตามเรื่อง, นั่นมันไม่ใช่ความจริง. ความจริงความ ทุกข์นั้นมันเป็นสังขาร, มันเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัย, นี่จัดการให้ถูกต้องเกี่ยวกับ

เหตุ เกี่ยวกับปัจจัย มันก็ดับลงไป, มันก็ระงับลงไป, มันก็มีเท่านั้น. ไม่ต้องไปโง่ โทษผีสาวเทวดาโชคชาดาราตีอะไรที่ไหนกันอีก; ความทุกข์เกิดจากการโง่ไม่รู้เท่าทันอายตนะ แล้วมันก็เกิด. ที่นี้ครันมันเกิดแล้ว มันก็ต้องเรียกว่ารู้เท่าทัน ทางอายตนะกลับมา มันก็ดับไป, ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยสิ่งที่เรียกว่าสติ, สติ.

สตินี้เร็ว, เร็วมาก ที่จะเกิดความรู้สึกได้ขึ้นมาเป็นปัญญา. เปรียบอุปมาเหมือนกับมันวิ่งไปเอาปัญญามาทันเวลา แต่เดี๋ยวนี้เขาเรียกว่าระลึก ๆ ระลึกได้, สติระลึกได้ คือมันแล่นมาเร็ว, เร็วทันแก่เรื่องของกิเลส เขาเรียกกันว่าเร็วกว่าสายฟ้าแลบ.

ฝึกอานาปานสติ ทำให้มีสติปัญญามาเร็ว.

ไปฝึกสติและปัญญาอยู่เป็นประจำ, เมื่อมีเวลาเมื่อไรก็ฝึกสติปัญญา ที่เรียกว่าอานาปานสติ ๔: กาย เวทนา จิต ธรรม ในบทสวดมนต์ที่เขาสวดแปลนั้นก็มี. เมื่อฝึกอานาปานสติ อยู่เสมอแล้ว มันจะมีมาก ทั้งสติและทั้งปัญญา, แล้วมันก็จะว่องไวรวดเร็ว เหมือนกับเป็น

อัตโนมัตติเลยแหละ. พออะไรเกิดขึ้น หรือกระทบ ที่จะ
 เป็นไปในทางเป็นทุกข์ สติปัญญาที่มาทันเวลา, ควบคุม
 ไว้, มันเป็นเรื่องจริงเกินกว่าจริง. ถ้าเราทำได้ มันก็
 ป้องกันทุกข์ได้จริง, ดับทุกข์ได้จริง.

นี่เป็นสิ่งที่ต้องรู้ไว้เป็นหลักทั่วไป เป็นหลัก
 ทั่วไป. อย่าเห็นเป็นเรื่องเล่น หรือเป็นเรื่องครีคระ หรือ
 เป็นเรื่องไม่รู้อะไรไม่มีความหมายอะไร. นี่มันเป็นเรื่อง
 พระพุทธศาสนา, เรื่องหลักพระพุทธศาสนา : มีสติ
 ปัญญา รู้แจ่มแจ้งในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ตามที่เป็นจริง, พอ
 อะไรเกิดขึ้น ความรู้นี้ มาทำให้คิดนึกหรือประพฤติกกระทำ
 ไปโดยถูกต้อง ไม่เกิดความทุกข์ นี่โดยหลักใหญ่หมด.

รู้จักหลีกเลี่ยงสิ่งชวนให้เกิดทุกข์.

ที่มันก็มีปลีกย่อย ที่เราจะต้องรู้ไว้เหมือนกัน,
 สิ่งที่มีมันช่วยให้เกิดความทุกข์ได้โดยง่ายนั้น อย่าไปเอา
 กับมัน, คือ อย่าไปในสถานที่ชนิดที่มันชวนให้เกิดกิเลส
 และความทุกข์, อย่าคบหาสมาคมกับบุคคลที่ช่วยให้เกิด
 กิเลสและความทุกข์, อย่าชอบคิดนึกไปในทางที่ให้เกิด

กิเลสและความทุกข์, คือ คิดนึกไปในเรื่องกิเลส นั้นเอง, ชอบคิดนึกไปในเรื่องกิเลส นั้นเองมันสนุกดี. เรื่องเพศ เรื่องกามคุณอะไรคิดนึกไป มันก็เกิดกิเลสและความทุกข์, นี่กิเลสประเภทที่จะเอาจะได้.

ที่นี้ กิเลสประเภทที่มันจะไม่เอา : จะโกรธจะ ขัดใจนี้ ก็มีสติ เมื่อจะเข้าไปในที่ที่มันจะทำให้ขัดใจ มีสติ เข้าไป, ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่เข้าไป ในที่อย่างนั้น, แต่ถ้า จำเป็นจะต้องผ่าน, จะต้องเข้าไป ก็มีสติเต็มที่ แล้วก็ เข้าไป. หรือมันโกรธอาฆาตพยาบาทอยู่กับผู้ใด พอเห็น หน้าแล้วมันก็เกิดกิเลส, นี้เราก็ไม่เห็นหน้า. ถ้าจะต้อง เห็นหน้า มันก็ต้องมีสติเพียงพอ, ก็ต้องหัวเราะเยาะให้ได้, อย่าให้มันกลายเป็นความโกรธขึ้นมา.

นี่เป็นเรื่องธรรมดา สังเกตได้เองรู้ได้เองไม่ยาก เรียกว่าที่ที่ไม่ควรจะไป, หรือสิ่งที่ไม่ควรจะทำ คือ ไม่ควรจะทำไว้ในใจ รู้จักไว้ มันก็ง่ายขึ้น ง่ายขึ้น คือ กิเลสมันจะไม่เกิดมากขึ้น, คือไม่เกิดมากขึ้น มากไปในทาง ไม่เกิด, เกิดยากขึ้น.

และเราก็มีธรรมะ ประเภทที่ว่าช่วยสนับสนุน เช่นเรามี หิริโอตตปัปะ, ทำตนให้เป็นคนมีหิริมีโอตตปัปะ ละอายความชั่วกลัวความทุกข์. *หิริ* แปลว่า *ละอาย* ละอาย ความชั่ว, *โอตตปัปะ* คือความกลัว, *กลัวความทุกข์*. คนที่มันกระด้างเกินไปเท่านั้นแหละ ที่มันจะไม่ละอายความชั่ว กลัวความทุกข์, เป็นอัมพาลแล้ว ถ้าไม่ละอายเมื่อมีความชั่ว แล้วก็ไม่กลัวเมื่อมีความทุกข์, น้ำมันก็ได้ทุกข์ได้ชั่ว ได้ทุกข์ไปถึงสุดเหวี่ยงของมัน.

ฉะนั้น ระลึกรู้ถึงไว้เสมอ ข้อที่เราเป็นคน มีความสุภาพ อ่อนโยน, มีศรัทธา มีความเลื่อมใส ในธรรมะ ในศาสนา ซึ่งเมื่ออบรมกันเพียงพอแล้ว มันก็จะมีนิสัยละอายความชั่ว กลัวความทุกข์. คนอัมพาลทั้งหลายเขาไม่กลัวความทุกข์, เขากล้าทำทั้งที่รู้ว่า เป็นชั่ว และความทุกข์ ก็กล้า, รู้ว่าติดตะราง ติดคุกอะไรเขาไม่กลัวทั้งนั้นเลย, เขาทำไปทั้งนั้น, นี้เรียกว่ามันอัมพาลเกินไป. ถ้าเขา รู้จัก ละอายความชั่วกลัวความทุกข์กันบ้าง ก็จะไม่ทำผิดชนิดนั้น, จะไม่มีใครติดคุกติดตะราง, จะไม่มีใครบกพร่องในหน้าที่ของตน.

เอาละเป็นอันว่า เรื่องปลีกย่อยเหล่านี้ไปคิดนึก
 ใต้เอง เพราะบอกแนวใหญ่แนวหลักไว้ให้แล้ว เรื่อง
 เบ็ดเตล็ดเหล่านี้ไปคิดใต้เอง. เราจะเป็นอยู่อย่างไร, จะมี
 อะไรอย่างไร จะกิน จะนอน จะอาบ จะถ่าย จะอะไรอย่างไร
 ซึ่งกิเลสมันจะไม่เกิด ก็เอาอย่างนั้น ออย่าประมาท,
 รวมความแล้วอย่าประมาท คนประมาทนั้นเขาจะเห็นว่า
 กิเลสเป็นเรื่องเล็ก, กิเลสเป็นเรื่องเล็ก ก็ทำไปๆ อย่าง
 หัวดีๆ ชูๆ, แล้ว กิเลสมันไม่ใช่เรื่องเล็ก มันเรื่องเป็น
 เรื่องตายเลย, คนนั้นมันก็ต้องได้รับผลถึงขนาดเป็นตาย
 เลย. ความทุกข์ไม่ใช่เรื่องเล็ก, มันต้องเป็นเรื่องสำคัญ
 เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ. ถ้าเราระลึกได้อย่างนี้ ก็ไม่
 ประมาทสิ, ถ้าเราระลึกไม่ได้ อย่างนี้ ก็ ประมาท,
 ประมาทยิ่งขึ้น, ประมาทยิ่งขึ้น, ค่อยลืมหัดเข้าไปในความ
 ประมาท ไปจมอยู่ในกองทุกข์ถึงที่สุดแล้ว บางทีไม่รู้สีกตัว
 ก็มี, ถึงแม้จะรูสีกตัว แล้วมันก็เป็นทุกข์เต็มที่แล้ว.

เอาละ, เป็นอันว่า เราได้พูดกันเรื่องความไม่เกิด
 แห่งทุกข์ โดยหลัก โดยหลักเท่านั้น อย่างนี้, รวมทั้งการ
 ดับความทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วด้วยโดยหลัก เรียกว่าโดยหลัก
 โดยหลัก เป็นเรื่องที่ ๓.

ความจริงที่น่าจะพอ ถ้าพูดเรื่องดับทุกข์ แล้วมันก็เป็นเรื่องที่หมดแหละ. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ท่านสอนแต่เรื่องความทุกข์ กับความดับทุกข์. เดียวนี้เราก็มาเรียนกันเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์. เมื่อคืนที่แล้วมาก็พูดเรื่องความทุกข์เกิดอย่างไร. วันนั้นก็พูดเรื่องความดับทุกข์อย่างไร, ความไม่เกิดแห่งทุกข์ มันก็หมดแล้ว, พระไตรปิฎก พระคัมภีร์ พระอะไรทั้งหลายทั้งสิ้น ก็รวมอยู่ในเรื่องที่ว่าความทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. เรายึดถือเรื่องนี้เป็นหลัก ปฏิบัติต่อเรื่องนี้โดยถูกต้องอยู่ตลอดเวลา มันก็หมดแหละ ฉะนั้น ก็จะก้าวหน้าไปในทางการบรรลุมรรค ผล นิพพาน ของมันแหละ.

ขอให้เป็นอย่างถูกต้องอย่างนี้, สะกดกันความทุกข์ไว้ได้ ทุกที่ที่มันจะเกิดทุกข์ ด้วยสติ. เอาสติเป็นเครื่องสะกดกันความทุกข์ไว้ได้ทันทั่วที่ ทุก ๆ ที่ที่มันจะเกิดทุกข์. นี่คำพูดประโยคสั้น ๆ อย่างนี้ จำไว้ให้ดี : มีสติสะกดกันความทุกข์ไว้ได้ทุกที่ ที่มันจะเกิดทุกข์, แล้วอะไรมันจะเกิดเล่า.

เอาละ, เป็นอันว่า จำเรื่องอัฐฐังคิกมรรคไว้เป็นหลักปฏิบัติอยู่เสมอไป, เสมอไปเป็นชีวิตทั้งหมดเลย,

แล้วก็มีสติในเรื่องการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ตามปฏิจสมุ-
 ปบาท ที่ว่าเมื่อตะกั, คือการกระทำทางอายตนะเป็นลำดับ ๆ
 นั้นเรียกว่าปฏิจสมุปบาท เกี่ยวกับความทุกข์, ก็มีสติ
 รักษาไว้ให้ได้ดี. ถ้าปล่อยไปความทุกข์เกิดขึ้นแล้ว ก็รีบ
 มีสติ หรือต้องมีสติ อย่าให้มันเป็นทุกข์จนไหม้เกรียม
 ไปเลย. ให้มันมีสติหยุดความทุกข์ไว้เสียได้, แล้วเราก็
 จะเป็นมนุษย์ที่มีความรู้เรื่องของมนุษย์, เป็นมนุษย์ที่มี
 ความรู้เรื่องของมนุษย์อย่างเพียงพอ คือเรื่องความดับทุกข์,
 ก็ไม่มีความทุกข์. จะทำการงานก็ไม่เป็นทุกข์, จะศึกษา
 เล่าเรียนก็ไม่มีความทุกข์ จะเป็นอยู่อย่างไรในแต่ละวัน ๆ
 ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. นี่คือนิ่งที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้.

เอาละ การบรรยายเรื่องความไม่เกิดแห่งทุกข์นี้
 สมควรแก่เวลาแล้ว

หนังสือชุดหมอนลือธรรมจักร

สิ่งแรกที่จะต้องรู้จักนั้น คือความทุกข์

คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม

- ๑ -

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา
เนื่องในระยะเวลาเข้าพรรษานั้น *อาตมาตั้งใจจะบรรยาย* คำ
บรรยายที่เป็นชุด *สักชุดหนึ่ง* เรียกว่า ชุดคู่มือที่จำเป็นจะ
ต้องมี ในการศึกษา หรือในการปฏิบัติธรรมะ ก็ตาม.
ที่แล้วมารู้สึกว่ามันสับสนวนเวียน ; แล้วก็ บางอย่างก็ยังไม่รู้,
บางอย่างก็รู้เกินไป, เรียกว่าไม่สมบูรณ์ หรือไม่ถูกต้อง
หรือไม่สมคัลย์, จึงได้พยายามนึกคิดว่าจะบรรยายคำบรรยาย
ชุดนี้ให้เป็นคู่มือ ที่ถูกต้องกับความมุ่งหมาย เพียงพอและง่าย

ต่อการศึกษา. ขอให้ท่านทั้งหลายพยายามสนใจ ทำความเข้าใจให้ดีๆ. อาตมาเชื่อว่ามันจะเป็นประโยชน์ที่สุด และคุ้มค่าเวลาด้วย. กลุ่มอื่นมีหลายเรื่องด้วยกัน.

ต้องรู้จักความทุกข์ก่อนศึกษาพุทธศาสนา.

เรื่องแรกคือหัวข้อว่า สิ่งแรกที่จะต้องรู้จักนั้น คือความทุกข์; ฟังดูให้ดีๆ หมายความว่า สิ่งแรกที่สุดที่คนเราจะต้องรู้จัก, แล้วจะมาศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติกรรมฐานภาวนาในพระพุทธศาสนานั้น สิ่งแรกที่สุดนั้นก็คือ สิ่งที่เรียกว่า ความทุกข์. ถ้าไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ มันก็ไม่รู้ว่าจะต้องค้นกันอย่างไร ไม่มีปัญหา แล้วจะสะสางอะไร, ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ จะไปหาหมอหรือหาการเยียวยารักษาทำไม. สิ่งที่จะต้องมีการปฏิบัติอยู่ในใจ ก็คือสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ เป็นสิ่งแรก.

ท่านอาจจะรู้สึกด้วยตนเองก็ได้ ว่า ความทุกข์—ความทุกข์—และความทุกข์ เป็นอย่างไร; แต่มันคงจะไม่สมบูรณ์, ไม่หมด, ดังนั้น จึงต้องให้ผู้อื่นช่วยบอกให้. ข้อนี้ก็ ตรงกับตามพุทธภาษิตที่ว่า แต่ก่อนโน้นก็ดี เดียวกันดี

ตลาดคบัญญัติแต่เฉพาะเรื่องความทุกข์ กับเรื่องความดับ
ไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น. ฟังดูซิ, พระองค์ตรัสว่า จะ
บัญญัติ คือพูด คือกล่าว คือสอนแนะนำแต่งตั้งอะไร
ก็ตาม เฉพาะเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์ มันก็มีคำว่า
ทุกข์มาเป็นเรื่องแรก. ฉะนั้น เราก็ควรจะต้อนรับเรื่อง
ให้ตี ๆ เราจะได้มีหัวข้อเป็นข้อที่หนึ่งว่า สิ่งแรกที่สุดที่จะ
ต้องรู้จักก็คือความทุกข์; ถ้าแก่งจริงรู้จักเองก็ได้, เข้า
รู้จักหมดก็ได้เหมือนกัน. แต่ถ้าไม่รู้จัก ก็ฟังดูว่า ควรจะ
มองอะไรในลักษณะที่ว่า เป็นทุกข์นั้นอย่างไร; บางที
มันถึงกับ กลับกันอยู่ก็มี เห็นสุขเป็นทุกข์, เห็นทุกข์เป็นสุข,
แต่โดยแท้จริงแล้วไม่เห็นทุกข์คอก, เห็นสุขเป็นทุกข์นั้นมัน
ก็คงจะโง่เกินไป, จะเห็นทุกข์เป็นสุขนั้นแหละมันจะมีเสีย
โดยมาก.

สิ่งแรกที่สุดที่จะต้องรู้จักนั้นคือความทุกข์, เราจะ
มองกันในแง่ที่ก่อนว่า ถ้าไม่มีความทุกข์อยู่ในหมู่สัตว์
โลกนี้ก็ไม่ต้องมีพุทธศาสนา พุคอย่างนี้ดีกว่า; ถ้าใน
โลกมนุษย์ไม่มีความทุกข์ ก็ไม่ต้องมีพุทธศาสนา หรือว่า
ไม่ต้องวิ่งมาหาพุทธศาสนา มาศึกษาปฏิบัติ. โดยเหตุ

ที่มันมีความทุกข์อยู่ในหมู่มนุษย์ มันก็จำเป็นที่จะต้อง
มีสิ่งที่จะแก้ไขความทุกข์นั้น ก็คือสิ่งที่เรียกว่าศาสนา
นั่นเอง.

ถ้าจะคุยกันตามประวัติศาสตร์ มันก็พูดได้ว่า เขา
รู้จักความทุกข์กันอย่างไร เขาก็หาทางแก้กันอย่างนั้น เขา
รู้จักความทุกข์กันเท่าไร มากน้อยเท่าไร เขาก็หาทางแก้กัน
เท่านั้น. เขารู้จักความทุกข์กันสูงหรือต่ำอย่างไร เขาก็แก้
กันได้เพียงเท่านั้น จนกว่ามันจะดีขึ้น ๆ สูงขึ้น ๆ มากขึ้น,
จนถึงกับรู้จักความทุกข์ถึงที่สุดจริง ๆ, แล้วก็ดับความทุกข์
ได้ถึงที่สุดจริง ๆ ไม่มีเหลือสำหรับจะให้ต้องแก้อะไรต่อไปอีก,
มันเป็นมาอย่างนี้.

ศาสนา คือ การปฏิบัติเพื่อดับทุกข์.

ที่นี้ก็คือสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา ๆ ที่ว่ามีอยู่สำหรับ
แก้ไขความทุกข์หรือดับทุกข์, ถ้ามันถือเอาตามตัวหนังสือ
ไม่ได้ด็อก, คำว่า ศาสนานั้นแปลว่าคำสั่งสอนนะ. มันมีแต่
คำสั่งสอนไม่ได้ มันต้องมีการปฏิบัติที่ถูกต้องตามคำสั่งสอน,
ปฏิบัติจนถึงที่สุด, ระบบปฏิบัติทั้งหมดนั้นเรียกว่าศาสนา

เพราะว่าเราเรียกกันในภาษาไทยอย่างนั้น จะโง่หรือจะฉลาด
ก็สุดแท้เถิด เราใช้คำว่าศาสนากันในลักษณะอย่างนั้น ; แต่ที่
แท้ศาสนานั้น มันตรงกับคำว่าพรหมจรรย์ คือการ
ประพฤติอย่างประเสริฐที่สุดที่มันดับทุกข์ได้. นี่เราจะ
ต้องมีพรหมจรรย์นั้นแหละเป็นศาสนาให้ดับทุกข์ได้
ไม่ใช่เพียงแต่คำสั่งสอน คือพูดหรือว่าพิมพ์กันไว้เป็นเล่มสมุด
แม้จะมีคำพูดก็เป็นคำพูด พูดให้มันล้นไปหมด ก็ไม่รู้
ความหมายที่มันซ่อนอยู่ภายใต้เสียงซึ่งส่งเสียงเห็ดตะโรไปหมด.

เอาละ, ให้ถือเป็นที่ว่า ศาสนานั้นคือการปฏิบัติ
เพื่อดับทุกข์. รู้จักศาสนากันมาตั้งแต่ต้นจะดีกว่า คือ
ความรู้สึกที่กลัวความทุกข์ คือความตายก็ได้, แล้วก็ต่อสู้
ป้องกันไปตามความรู้สึกคิดนึก, นั้นแหละคือตัวศาสนา.
ดังนั้นมันจึงมีอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า สัญชาตญาณ หรือ *Instinct*
ที่มันเกิดขึ้นได้เอง, มันรู้สึกขึ้นมาได้เอง ตามธรรมชาติ
ตามธรรมชาติของสิ่งที่มีชีวิต.

ในสิ่งที่มีชีวิตมีสัญชาตญาณ หลายอย่างหลายประการ
ที่เป็นการต่อสู้เพื่อใหรอด ; สัญชาตญาณอันแรกคือสัญชาต-

ญาณความกลัว : มันกลัวจะตาย กลัวจะเกือบตาย, มันก็มี
สัญชาตญาณแห่งการต่อสู้แก้ไข ตลอดจนถึงสัญชาตญาณแห่งการ
วิ่งหนี เพื่อความปลอดภัย, จะเป็นอะไรก็ตาม ถ้ามันเป็นไปได้
เพื่อความรอด แล้วก็เรียกว่าเป็นระบบศาสนาได้ทั้งนั้นแหละ.

ดูแต่ว่านก หนู ปู เบี้ยว งู กบ แอ้ มด แมลงอะไรต่าง ๆ
มันรู้จักวิ่งหนี, รู้จักต่อสู้เมื่อต้องสู้, ก็เพื่อให้มันรอด, นี่ไม่
ต้องมีใครสอน มันเกิดได้เอง. สัญชาตญาณอันนี้มีอยู่ใน
สิ่งที่เรียกว่าสัตว์มีชีวิต ซึ่งรู้จักกลัว, มันรู้สึกจะอยู่จะรอด, มัน
ก็รู้สึกต่ออันตรายที่จะมาทำให้ตายหรือสูญสิ้นไป. นี่มันจึงมี
การกระทำตามแบบของมัน; พวกอยู่รูก็รูจักขุดรูเข้า แล้ว
ก็มีวิธีที่จะวิ่งหนีลงรู แล้วก็รอดตัวไป, หรือว่ามันอยู่บนต้นไม้
มันก็มีวิธีวิ่งหนีขึ้นไปบนต้นไม้ โดยวิธีต่าง ๆ กัน, แล้วแต่ว่า
สัตว์นั้น ๆ มันจะเป็นอย่างไร, จนกระทั่งว่าเป็นสัตว์ที่ฉลาด
ขึ้นมาเกือบเป็นมนุษย์, กระทั่งมาเป็นมนุษย์, มันก็ยังไม่ได้ละ
การกระทำอันนี้. การที่ทำให้เชื่อว่ารอด, นั่นแหละเป็น
ระบบเกิดขึ้นตามแบบของตน ๆ ของสัตว์นั้น ๆ.

สัญญาตญาณแห่งการเอาตัวรอด

คือจุดตั้งต้นของศาสนา.

นี่ขอให้ทุกคนมองสิ่งที่เรียกว่า ศาสนานั่นตั้งต้นขึ้นมาจากจุดตั้งต้นที่สุด คือสัญญาตญาณแห่งการเอาตัวรอด; เรื่องอย่างนี้ไม่ค่อยมีใครเชื่อ แล้วก็หาว่าบ้าเอาเสียด้วย. อย่างว่าแต่สัตว์ไตร่จนาจานเลย แม้ต้นไม้มันยังมีระบบเอาตัวรอด, ต่อสู้กับธรรมชาติทุกอย่างเพื่อให้รอด เพราะมันไม่อยากจะตาย. ถ้าใครโง่งนกับถึงขนาดไม่รู้ว่าต้นไม้มันก็ไม่อยากจะตาย แล้วก็จะต้องขอล่าว่าเป็นคนที่โง่งที่สุดแหละ, จะเรียกว่าพูดหยาบกายก็ได้, จะพูดอย่างนี้ ถ้าไม่รู้ว่าแม้แต่ต้นไม้ก็มีความรู้สึกดิ้นรนเพื่อจะรอด จะเอาตัวรอด. แต่มันต้องศึกษากันละเอียดสักหน่อย จึงจะรู้ว่าแม้แต่พืชพันธุ์พฤกษชาติใหญ่น้อยทั้งหลาย ก็มีระบบการต่อสู้เพื่อความรอด นั้นแหละคือศาสนาของมัน; แต่จะทำอย่างไรได้ มันอยู่ในระบบทำอย่างนั้น.

ทีนี้เมื่อมันคิดได้มากกว่านั้น เป็นสัตว์ เป็นสัตว์ที่สู้ขึ้นมา ฉลาดขึ้นมา กระทั่งเป็นที่เรียกว่าเป็นคนหรือเกือบ

จะเป็นคน เป็น ape เป็น man อะไรก็ตาม มันก็ต้องมีวิธีการที่สูงขึ้นมา สูงขึ้นมาตามความคิดนึกที่มันคิดนึกได้มากออกไป แต่ว่าสัญชาตญาณแห่งการหนีภัยมันก็ยังอยู่นั้นแหละ; ฉะนั้นมันจึงต้องขจัดความรู้สึกอันนั้นออกไป.

คนป่าครั้งแรกก็รู้สึกกลัวธรรมชาติอันน่ากลัว จะเป็นฟ้าผ่าฟ้าร้องหรืออะไรที่น่ากลัวทุกอย่างแหละ, มันก็ต้องมีวิธีที่จะระงับความกลัว มันก็ปลอมโยนส่งสอนกันไป ตามเรื่อง เพื่อไม่ต้องกลัว ก็มีพิธีอย่างนั้นอย่างนี้เกิดขึ้น เพื่อจะแก้ความกลัวเท่านั้นเอง, กลัวตาย มันก็ได้บ้างไม่ได้บ้างไปตามเรื่องของมัน เพราะมันยังไม่ใช้ความจริงที่แท้จริง แต่มันก็ต้องมีระบบที่เขาสร้างขึ้นมา สำหรับระงับความกลัวของเขา.

ต่อมามันคิดสูงขึ้นไปถึงว่า ในสิ่งที่น่ากลัวตามธรรมชาติเหล่านั้นมีผีวิญญูณ มีวิญญูณศักดิ์สิทธิ์ มีผีอะไรสิงอยู่ในนั้น, มันก็เลยมีพิธีต้องอะไรที่สูงขึ้นมา ให้สมกับว่าในนั้นมันมีผีศักดิ์สิทธิ์ : ในแม่น้ำนี้มีผีศักดิ์สิทธิ์, ในภูเขาอันนี้มีผีศักดิ์สิทธิ์, ในต้นไม้อย่างนี้มีผีศักดิ์สิทธิ์, หรือกระทั่งในจอมปลวกก็มีผีศักดิ์สิทธิ์; มันก็มีวิธี

ที่จะทำให้เกิดความกลัวเหล่านั้น จึงเกิดพิธิต่างๆ นานา เพื่อบูชาบวงสรวงอันวอนระงับความกลัว; นั่นมันก็ได้บ้างไม่ได้บ้างไปตามเรื่องแหละ. แต่มันก็ทำให้หายกลัวเพราะความเชื่อนั้น มันก็เลยติด ติดเป็นหลักเป็นเกณฑ์อะไรขึ้นมาพักหนึ่ง ยุคหนึ่ง สมัยหนึ่ง แห่งหนึ่งไปตามเรื่องของมัน.

ต่อมามันเลื่อนผีโง่ๆ ขึ้นมาเป็นเทวดา; ที่นั้นก็เกิดความรู้สึกนึกเรื่องเทวดา ในนั้นมีเทวดาอย่างนั้น เทวดาอย่างนี้ : บนฟ้ามีเทวดาอย่างนั้น, ในมหาสมุทรมีเทวดาอย่างนั้น, ที่ภูเขานั้นมีเทวดาอย่างนั้น, ในลมในอากาศในไฟในน้ำอะไรก็ตามมีเทวดา, ก็ต้องเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมกับที่มันเป็นเทวดา. ฉะนั้นศาสนาที่ถือเทวดา มีสิ่งน่าอัศจรรย์ใดๆ คิดไม่ออกก็ต้องเหมาะว่าเป็นเรื่องของผีของเทวดา.

ที่นั่น ฉลาดขึ้น ฉลาดขึ้นก็ให้มีพระเจ้าคือดีกว่า เทวดาธรรมดา, สูงกว่าเทวดาธรรมดา, มีพระเจ้าอย่างนั้น มีพระเจ้าอย่างนี้ มีพระเจ้าในแผ่นดิน, มีพระเจ้าในอากาศ, มีพระเจ้าในทุกเรื่อง ก็มี, พระเจ้าขึ้นเต็มไปหมด, อย่างนี้

มีปรากฏอยู่ในเรื่องราว ในวัฏฏโคจร ในลัทธิต่างๆ นานา พระอาทิตย์นั่นก็เป็นพระเจ้า, พระจันทร์ก็เป็นพระเจ้า, พระอะไรก็เป็นพระเจ้า จนนับไม่ไหว, เอาแต่ที่สำคัญๆ ไม่ก็องค์มันก็ยังหลายองค์อยู่นั้นแหละ; ก็เกิดเป็นศาสนานิกที่มีพระเจ้าหลายองค์ ถือกันมายุคหนึ่ง สมัยหนึ่ง ในที่แห่งหนึ่ง.

ต่อมาคนฉลาดขึ้นจนรู้สึกว่ พระเจ้านั้นมีองค์เดียวก็พอ สามารถจะทำอะไรได้ทุกอย่าง, ก็เกิดแยกตัวออกไปถือพระเจ้าเพียงองค์เดียว เดียวนี้ก็ยังมีเหลืออยู่ศาสนาที่ถือพระเจ้าหลายองค์ หลายอย่าง แต่ค่อยๆ แผ่พ่ายแพ้แก่พระเจ้าที่มีเพียงองค์เดียว. *ศาสนาของฮินดูของพวกกรีกบางพวกนั้น มีพระเจ้าหลายองค์. เดียวกับสูพระเจ้าองค์เดียวไม่ได้ มีเพียงพระยะโฮวาองค์เดียว พระอัลล้าห์เพียงองค์เดียว. พระอะไรเพียงองค์เดียว ในอินเดียก็มีพระเจ้าองค์เดียวตามกันมา, นี้ก็มีการบูชาพระเจ้าองค์เดียว.*

ที่มันยังไม่สุด มันยังมีคนฉลาดคิดไปถึงว่า พระเจ้าองค์เดี่ยวนั้นก็ยังช่วยอะไรไม่ได้ ต้องการจะมีความรู้ชนิดที่เปลื้องตัวตนออกมาเสียจากโลก ออกไป

จากโลกนี้, แล้วไปมีตัวตนอันนิรันดร ที่ไหนก็ตามใจเถอะ
มีตัวตนนิรันดร, คือลัทธิว่ามีสิ่งที่เป็นนิรันดร เข้าไปถึง
ที่นั่นแล้วอยู่นิรันดร ไม่ต้องเกิดไม่ต้องตาย. อย่างนี้
ก็คือเป็นศาสนาสูงสุดกันอยู่พักหนึ่ง ในที่แห่งหนึ่ง ในยุค
แห่งหนึ่ง ในยุคๆ หนึ่ง.

ต่อมาอันสุดท้าย ก็คือว่า ไม่เอาแล้ว ที่ว่าจะมี
ตัวตนนิรันดรอย่างนั้นไม่เอาแล้ว, ไม่มีตัวตนดีกว่า
ว่างจากตัวตน ไม่ต้องมีปัญหา, เมื่อไม่มีตัวตนแล้วปัญหา
มันจะเกิดจากใคร, ความทุกข์มันจะเกิดจากใคร, นี่คือ
หลักพุทธศาสนา ที่มาสอนให้รู้ว่า การดับทุกข์ถึงที่สุด
ถึงที่สุดจริงๆ นั้น คือความไม่ต้องมีตัวตน, ความไม่มีตัว
ตน, จิตไม่มีความคิดว่ามีตัวตน, ตัวกู—ของกู ไม่ต้องมี
มีแต่ตามธรรมชาติ ธรรมชาติล้วนๆ คือมีกายกับใจ
ก็พอแล้ว ก็ทำอะไรได้ทุกอย่าง.

ถ้าใจไม่รู้สึกรู้ว่ามีตัวตนได้จริง มันก็หลุดพ้น
จากปัญหาทั้งปวง; เพราะว่าปัญหาหรือความทุกข์นั้น
มันต้องไปมีอยู่ที่ตัวตน, ถ้าไม่มีความรู้สึกรู้ว่าตัวว่าตน

ปัญหาหรือความทุกข์ก็ไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่เกิด; เหมือนกับว่าเรา^{นี้} ถ้าไม่มีตัวมีตนแล้ว ใครจะฆ่า ตีเราได้, ถ้าเราไม่มีตัวตนแล้วใครจะมาทำให้เราเจ็บ เราไม่มีตัวตน. ตัดบทออกไปเสียด้วยความไม่มีตัวตน หรือ ว่างจากตัวตน เรียกว่าเป็นนิพพาน, ว่างจากตัวตน คับเย็น จบ ไม่มีใครสามารถจะคิดหลักระบบศาสนาให้สูงไปกว่า^{นี้}อีกได้.

เราพูดอย่าง^{นี้}ในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัท คนฟังเขาก็จะคิดว่าพูดเอาเอง พูดเข้าข้างตัวเอง, พูดเอาเปรียบ ก็ตามใจเขา; แต่เท่าที่เราสังเกตมาตลอดเวลาเห็นว่า มันเป็นอย่าง^{นี้}. ขอให้รู้ไว้ว่า ศาสนานั้นเป็นมาอย่าง^{นี้} ช่วยขจัดความรู้สึกที่เป็นความทุกข์ออกไปเสียให้หมด ซึ่งมีรากฐานอยู่บนความกลัว : กลัวอะไร? กลัวตาย กลัวเจ็บ กลัวทุกข์ นั้นแหละ เมื่อได้ลัทธิใดๆ เข้ามาถือไว้กับทุกข์ได้ พอใจดีอย่าง^{นี้} มันก็เป็นศาสนาของเขาแบบนั้น แบบนั้นไป.

มนุษย์ควรจะถือได้ถึงที่สุด, อย่าไปเกียจงอนกับสัตว์เดรัจฉานอยู่เลย. สัตว์เดรัจฉาน มันคิดไม่ได้ มันก็มีเพียงเท่านั้น, ต้นไม้ต้นไม้^{นี้} มันก็มีอยากจะดับทุกข์ แต่มัน

ก็ดับทุกข์ได้เพียงเท่านั้น; เพียงมีอาหารกิน, เพียงมีอากาศ, มีอะไรช่วยก็พอแล้ว, กันรนเพียงเท่านั้นก็พอแล้ว. แต่ มนุษย์มันไม่พอ เพราะมันคิดได้มากกว่านั้น; ฉะนั้น ความคิดจึงต้องไปจนถึงระดับที่ว่า ไม่เกิดความรู้สึก เป็นทุกข์ หรือเป็นปัญหา.

นี่ระบบศาสนา มัน ตั้งต้นขึ้นมาจากสัญชาตญาณของสิ่งที่มีชีวิต ของต้นไม้ต้นไล่ ของนก หนู ปู เขี้ยวอะไรก็ตาม, จนกระทั่งเป็นของลิง เป็นของคน เป็นของคนที่เจริญที่สุด เรื่องที่เกิดขึ้นเพื่อจะดับทุกข์เรียกว่า ศาสนา.

การแบ่งกลุ่มศาสนา.

ที่นี่จะให้ถือโอกาสคุยกันเสียอีกสักหน่อยว่า มันยังมีทางที่จะมองเห็นระดับที่ต่างกันอยู่ ในระหว่างศาสนาหลายๆ ระดับนี้, หลายๆ ระดับนี้

พวกที่ ๑ ศาสนาบางพวกบางกลุ่มให้ใช้ความเชื่อเป็นหลัก เชื่อแต่อย่างนั้นๆ เชื่อๆ อย่างสุดชีวิต

จิตใจเลย มันก็ดับความกลัวไปได้. ศาสนาพวกอาศัย
ความเชื่อเป็นที่พึ่ง นี้ก็มี ได้แก่ความเชื่อทางไสยศาสตร์
ทั้งหลาย, แม้แต่พระเจ้านั้นก็ยอดของไสยศาสตร์, โดย
อาศัยว่าเชื่อในพระเจ้า แล้วก็พ้นจากความทุกข์, พวก
นี้อาศัยความเชื่อเป็นหลัก เมื่อเขาไม่เป็นทุกข์เขาก็พอใจ ก็ได้.

อีกพวกหนึ่ง พวกที่ ๒ ถือการบังคับจิตเป็น
หลัก ทำสมาธิทำวิปัสสนาอะไรก็ตาม บังคับจิตให้รู้สึกแต่
อย่างนี้ ไม่ให้รู้สึกอย่างนั้น, ให้รู้สึกแต่ในทางเมตตาการุณา
รู้สึกที่ไม่เป็นความทุกข์ก็แล้วกัน, บังคับจิตให้เป็นอย่างนี้
เป็นอย่างนี้ กระทั่งว่าตายไปก็ไปพรหมโลก ไปเป็นพรหม
อยู่พรหมโลกดาว, นี้เขาก็ไม่มีความทุกข์ได้เหมือนกันเพราะ
การบังคับจิต.

ที่นี้ พวกที่ ๓ พวกสุดท้ายเห็นว่าไม่พอ ต้องใช้
ปัญญา, อานาจปัญญาถูกต้องตามที่จริง ว่ามัน
เป็นอะไรอย่างไร, แล้วปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามนั้น แล้วก็
ไม่ต้องเป็นทุกข์. นี้เรียกว่าผู้อาศัยปัญญาเป็นที่พึ่ง.

พวกอาศัยศรัทธาเป็นที่พึ่งก็เรียกกันรวม ๆ ว่า
สัทธาธิกะ ก็มีศรัทธาเป็นใหญ่, พวกที่อาศัยกำลังจิต

เป็นที่พึง ก็เรียกรวมว่า วิริยาริยะ อาศัยวิริยะเป็นใหญ่
 การกระทำเป็นใหญ่. ที่นี้ พวกที่อาศัยบัญญัติเป็นหลัก
 ก็เรียกว่า บัญญัติาริยะ อาศัยบัญญัติเป็นที่พึง.

นี่กล่าวที่ว่าศาสนาทั้งหลาย จะมีอยู่ที่สิบศาสนาใน
 โลกนี้ มัน จะอยู่ใน ๓ กลุ่มนี้ทั้งนั้นแหละ, แล้ว พุทธ-
 บริษัทก็ควรจะรู้จักตัวเองว่า เราอยู่ในกลุ่มที่ ๓ กลุ่ม
 สุดท้ายบัญญัติาริยะ อาศัยบัญญัติเป็นหลัก.

ที่นี้ถ้าจะมองคู่อีกแคว้นหนึ่งไปในทางว่า บางทีก็เอา
 ผล, เอาผลของการกระทำนั้น มาเป็นหลักแบ่งแยกศาสนา
 เหล่านี้ก็ยังมิได้:—

พวกแรก พวกหนึ่ง ก็มุ่งผลเป็นกาม เป็นกามก็
 ได้ความสุขอย่างกาม ตามความรู้สึกของสัตว์สามัญ สัตว์
 ทั่วไปได้กามตามที่พอใจ, แล้วก็ ถือเป็นการได้ที่เพียงพอ.
 นี่มันถือศาสนาเอากามเป็นจุดหมายปลายทาง ก็พวกหนึ่ง.

นี้ พวกที่ ๒ เอาความสุขที่ไม่เกี่ยวกับกาม แต่
 ยังเนื่องกันอยู่กับรูปธรรม, เอารูปธรรมที่บริสุทธิ์เป็น
 หลัก เป็นเครื่องดำรงชีวิต นี้ก็พวกหนึ่ง ก็เรียกว่า พวกรูป.

อีกพวกหนึ่ง สูงขึ้นไปเอาสิ่งที่ไม่มีรูปมาเป็นหลัก ยึดถือปฏิบัติ ก็เรียกว่า พวกอรูปร, สูงสุดกันไปตามแบบของคน.

พวกสุดท้าย เอาการอยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเลย เอาโลกุตตระเป็นหลัก เรียกว่า พวกโลกุตตระ ก็ได้แก่ พุทธศาสนา อีกเหมือนกัน.

พวกที่ถือคามเป็นหลักนั้นระวังให้ตี มันไม่รู้จักอะไร มากไปกว่านั้น อย่างนี้มันก็ต้องระบุมายังระคับแห่งจิตใจของบุคคล, คือบุคคลในโลกทั้งหมดเวลานี้ส่วนใหญ่อยู่ที่ พวกคาม พวกคามนี้ เรียกคามาวจรภูมิ มีจิตใจวิ่งไปหา คาม มีคามเป็นสิ่งสูงสุด. แม้จะเรียกตัวเอง เป็นพุทธ เป็นคริสต์ เป็นอิสลาม ก็ตามใจเถิด, ถ้ายังรู้สึกไม่ถึง เรื่องของศาสนานั้นๆ ยังพอใจในคาม ในความอร่อย สูงสุดทางเนื้อทางหนังอยู่ ก็ยังเป็นพวกถือศาสนาคาม ทั้งนั้นแหละ; แม้จะจกทะเบี่ยนเป็นพุทธ เป็นคริสต์ เป็นอิสลาม ก็ไม่พ้นไปจากถือศาสนาคาม.

นี้ถ้าว่ามัน สูงไปกว่านั้น เอาวัตถุล้วนๆ เป็นที่ตั้ง เป็นที่ยึดถือ ไม่บูชาคาม มันก็เลื่อนขึ้นไปชั้นรูป. ถ้า

เลื่อนขึ้นไปอีก มันก็เอาสิ่งที่มีใช้รูปเป็นหลัก, มันก็เอาบุญ เอากุศล เอาอะไรที่ไม่ใช่รูป ที่ไม่มีรูปเป็นหลัก, เอ้า, ก็เลื่อนขึ้นไป, น้อยนุกน้อยหน่าที่จะปรารถนาความอยู่เหนืออิทธิพลต่างๆในโลก : กามก็ไม่เบียดเบียน รูปก็ไม่เบียดเบียน, อรูปก็ไม่เบียดเบียน, อยู่เหนือโลกเหล่านี้ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ นี่เป็นจุดเป็นหัวใจของพุทธศาสนา เรียกว่าอยู่เหนือโลก, เท่านั้นพอแล้ว สำหรับสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ที่มนุษย์เรามีอยู่ สำหรับเป็นเครื่องดับทุกข์.

เรื่องของความทุกข์ในพุทธศาสนา.

ที่นี้เราก็จะมา แยกดูเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งถือเอาความจริงของธรรมชาติเป็นหลัก เอาปัญญาเป็นหลัก, รู้เห็นความจริงของธรรมชาติเป็นหลัก รู้ว่าความทุกข์คืออะไร, ความทุกข์เกิดมาจากอะไร, แก้ไขต้นเหตุนั้น ๆ เสีย. นี่จึงมา เข้ารูปที่ตั้งหัวข้อไว้ข้างต้นนั้นว่า สิ่งแรกที่สุดที่จะต้องรู้จักนั้น คือสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์. รู้จักตัวความทุกข์ เป็นความทุกข์เถอะ แล้วก็ค่อยๆ รู้ไปหาเหตุของมัน แล้วก็กำจัดต้นเหตุเสีย ก็ดับทุกข์ได้.

ที่นี้เมื่อพิจารณาตุแล้ว มันก็ยังน้อยเกินไป ยังรู้จัก
 ความทุกข์น้อยเกินไป เพราะรู้จักด้วยความโง่ของตน
 ไม่ใช่รู้จักด้วยสติปัญญา; ความโง่ของตนบอกว่าอะไร
 เป็นทุกข์ ก็เอาอันนั้นแหละเป็นทุกข์, ใครบอกอย่างไรก็
 ไม่เชื่อ, ทุกคนเชื่อตัวเองทั้งนั้นแหละ ว่าที่จริง เมื่อรู้สึก
 คิดนึกมองเห็นอย่างไร ก็จะเชื่ออย่างนั้น เท่านั้น จะจริง
 หรือไม่จริงก็ไม่รู้; แต่ถ้าลงมันรู้สึกมองเห็นตั้งลงไป
 อย่างไม่รู้ มันก็เชื่ออย่างนั้น. ฉะนั้น จึงมีทางผิดๆ ถูกๆ
 กลับกันอยู่.

เดี๋ยวนี้เราจะถือตามหลักของชาวพุทธ เพราะว่า
 เราจะศึกษาพุทธ จะปฏิบัติอย่างพุทธ แล้วจะได้รับผลอย่าง
 พุทธ, แล้วก็ตามหลักของพุทธ ว่าความทุกข์นั้นคืออะไร,
 รู้จักตัวความทุกข์กันเสียเป็นข้อแรก.

ชุดที่ ๑ ความรู้สึกที่เป็นทุกข์ อารมณ์หรืออาเวก
 คือ ความรู้สึกที่เรียกว่าความทุกข์นั้นมันคืออะไร อย่าง
 ไร, เมื่อปรากฏการณ์อะไรปรากฏแก่จิตใจ ความทุกข์
 จึงจะมีขึ้นมา; นี้ขอให้รู้แบบนี้.

ที่นี้เมื่อกล่าวตามหลักของพุทธศาสนาก็คือ เมื่อเกิดความกลัว ต่ออำนาจ ต่อความหมาย ต่ออิทธิพลของ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เมื่อนั้นจะเกิด ความทุกข์ขึ้นมา. ถ้ามีสติปัญญาถูกต้อง, มองเห็น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ว่ามีอิทธิพลครอบงำ กุศลกายอยู่อย่างไร มันก็เป็นความทุกข์ จึงพูดว่าทุกข์เพราะ ความเกิด เพราะความแก่ เพราะความเจ็บ เพราะความ ตาย. ที่จริงมันก็อยู่ที่มัน, ถ้าเราอย่าไปกลัว มันอย่าไปรู้สึก กลัวมัน มันก็ไม่มีอะไร. แต่เดี๋ยวนี้มันกลัวนี้ จะทำอะไรได้ มันช่วยไม่ได้นี่มันกลัว มันกลัวเรื่องเกิด เรื่องแก่ เรื่อง เจ็บ เรื่องตาย ฉะนั้นมันจึงเป็นความทุกข์.

นี่ควรจะรู้จักไว้เป็นข้อสรุปว่า ความหมายหรือ อิทธิพลของความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายนั้นแหละ มันครอบงำจิตใจเอา แล้วเราก็เป็นทุกข์และกลัว. เรื่องความ เกิดอธิบายยาก แล้วยิ่งยาก เอาไว้อธิบายกันคราวอื่นดีกว่า; แต่ขอให้รู้เถอะว่าอิทธิพลของความเกิด, เกิดมาโดยท้องแม่ ก็ตาม, เกิดมาโดยความคิดนึกปรุงแต่งด้วยอุปาทานก็ตาม,

มัน มีตัวกู แล้วมันก็กลัวทั้งนั้น. *พอมันตัวกูมันก็กลัวว่า
กูจะไม่ได้ตามที่กูต้องการ กูจะตาย กูจะเป็นอะไร, นี่ก็เป็น
เรื่องที่มาจากความเกิดเหมือนกัน.*

ชุดที่ ๒ ที่นี้เมื่อมีอาการของความทุกข์ปรากฏ
ออกมา อย่างที่จำแนกไว้ในบาลี ที่สวดกันอยู่ทุกวัน
เหมือนนกแก้วนกกขุนทอง : *โสภปริเทวะทุกขโทมนัสอุปายาส*
— *ความเศร้าโศกความรำไรรำพัน ความทุกข์กายความทุกข์ใจ
ความเหือดแห้งในใจ, อาการเหล่านี้เป็นตัวอย่างเท่านั้น
แหละ, เป็นอาการแห่งความทุกข์, เป็นลักษณะแห่ง
ความทุกข์, เป็นรูปแบบแห่งความทุกข์; เมื่อสิ่งเหล่านี้
เกิดขึ้น เราก็เรียกว่าอาการแห่งความทุกข์. ก็จัดเป็นความ
ทุกข์ด้วยเหมือนกัน. เดียวก็ร้องไห้ เดียวก็ อึดอัดขัดเค้น
เดียวก็ตอกชกหัว เดียวก็แห้งผากอยู่ในใจ, นี่เป็นอาการ
ของความทุกข์, มันก็รวมเรียกว่าอยู่ในพวกของความทุกข์
ที่จะต้องรู้จัก นี่ก็ชุดหนึ่งแหละ กลุ่มหนึ่งแหละ.*

ที่นี้ ชุดที่ ๓ ท่านยังแยกให้เห็นง่าย ๆ อีกประเภท
หนึ่งว่า *พลัดพรากจากของรัก, ประสบพบกันเข้ากับของ
ไม่รัก, แล้วก็ปรารถนาสิ่งใดแล้วก็ไม่ได้สิ่งนั้น, นี่ก็เป็น*

หลักเกณฑ์ที่มองเห็นได้ง่าย ว่าเป็นหลักทั่วไป. พลัดพรากจากสิ่งที่รัก ไม่ต้องอธิบายแล้วกระมัง, เกยร่องให้เพราะสิ่งเหล่านี้กันมามากมายแล้ว. ประสบพบเข้ากับสิ่งที่ไม่รักที่เป็นข้าศึกศัตรู เกลียดขัง มันก็เป็นปัญหาและเป็นความทุกข์. ที่นี้ ปรารถนาอย่างไรแล้วไม่ได้ อย่างนั้นเป็นความทุกข์^{นี้} เห็นได้ง่ายที่สุด.

เอา ๓ คำ^{นี้} ไว้เป็นเครื่องจับตัวความทุกข์ : พลัดพรากจากสิ่งที่รัก, เผชิญกับกับสิ่งที่ไม่รัก, แล้วอยากได้อะไรก็ไม่ได้ อย่างนั้น, ^{นี้} เป็นตัวความทุกข์. แต่เรากียังหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเรามันอยากจะมีของรัก; เมื่อมีของรัก มันก็ต้องพลัดพรากจากของรัก. แล้วสิ่งที่เราเกลียดก็มีอยู่ในโลก มันก็ต้องมีความยุ่งยากลำบากใจ เพราะต้องพบกันเข้ากับสิ่งที่เกลียด. ความปรารถนา^{นี้} มันหยุดไม่ได้ มันก็ต้องเป็นทุกข์ไปตามแบบนั้น ^{นี้} เป็นชุดที่ ๓ ที่จะต้องรู้จักความทุกข์.

ที่นี้อันสุดท้าย ชุดที่ ๔ สงจิตเตน ปญจุปาทานกขนธา ทุกฺขา — พระพุทธองค์ตรัสว่า เมื่อก้าวโดยสรุปย่อสั้นที่สุดแล้ว เบญจขันธ์ที่มีอุปาทานนั้นแหละเป็นตัวทุกข์. ^{นี้} เป็นที่

สรุป เป็นคำสรุป เป็นความสำคัญมาก เป็นหัวใจของ
พุทธศาสนา : มีอุปาทานในสิ่งใด ก็เป็นทุกข์เพราะ
สิ่งนั้น.

ต้องรู้จักขันธห้าในการศึกษาพุทธศาสนา.

สิ่งทั้งหมดในโลกนี้ ท่านแจกไว้เพียง ๕ สิ่ง : รูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ, ๕ สิ่งนี้ผูกกันแต่ปาก รู้จักกันแต่
ปาก, ท่องกันได้แต่ปาก แล้วก็ไม่มีใครรู้ว่าอะไร. นี้ขอเตือน
อย่างยิ่งว่า รู้จักขันธ ๕ กันเสียเถิด จะได้ศึกษาพุทธ-
ศาสนาได้โดยสะดวก, แล้วก็จะต้องพูดเรื่องนี้แหละมาก
ที่สุด ว่า ความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตนขึ้นมาในจิตใจ
นั้นแหละเป็นตัวทุกข์ : ยึดมั่นรูป คือส่วนที่เป็นร่างกาย,
ยึดมั่นเวทนา—ส่วนที่เป็นความรู้สึก, ยึดมั่นในส่วนที่เป็น
สัญญา ความหมายมั่น ความจำได้ หมายถึง, ยึดมั่นใน
ส่วนที่เป็นสังขาร คือความคิดความนึกจะทำอย่างนั้นอย่างนี้
จะเอาอย่างนั้นอย่างนี้, แล้วก็ยึดมั่นในส่วนที่เป็นวิญญาณ
สำหรับรู้จักสิ่งต่าง ๆ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย
ทางใจ. ฝ่ายที่เป็นรูปมี ๑ คือ รูปขันธ ฝ่ายที่เป็น

นามมี ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเป็น ๕ เรียกว่าขันธ ๕. มันก็ยึดถือเป็นตัวตนขึ้นมา; แทนที่จะเห็นว่าเป็นขันธ ๕ คือแทนที่จะเห็นว่าร่างกายเป็นร่างกาย จิตใจเป็นเพียงจิตใจ เวทนาเป็นเพียงเวทนา นั่นมันทำไม่ได้ มันทำไม่เป็น, มันยึดถือเป็นตัวกูเสมอ.

ยกตัวอย่าง เหมือนกับว่ามีคนมีตม้นบาทมือ, มือ นี้ก็เป็นรูปขันธ เป็นร่างกาย มีตม้นเป็นรูปขันธ. มีตม้นบาทมือ แทนที่มันจะรู้สึกหรือพูดว่ามีตม้นบาทมือ, คนโง่พูดว่ามีตม้นบาทกู, จริงหรือไม่จริงลองคิดดู : เขาว่ามีตม้นบาทกู, ไม่ใช่ว่ามีตม้นบาทมือ ถ้าว่ามีตม้นบาทม้นก็แล้วไป. เดียวนี้เอามือนิดเดียวนี้ เป็นตัวกูเป็นชีวิต, ถ้าว่ามีตม้นบาทม้นก็นึกหน่อย, ถ้ามีตม้นบาทกู กูมันจะตาย, มันกลายเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาอย่างนี้.

ถ้าเจ็บที่มือม้นก็มือเจ็บ ไม่ใช่กูเจ็บ, เจ็บที่ตรงไหนก็ตาม ที่ตรงนั้นมันเจ็บ, แล้วอย่าไปยึดถือบัญญัติกันว่ามือนี้. รู้ความจริงว่านั่นมันกลุ่มเนื้อ มีระบบประสาทอยู่ที่ตรงนั้น, ถ้ามีอะไรไปทำเข้าที่ตรงนั้นมันจะต้องรู้สึกอย่าง

นั้น, ระบบประสาทที่ตรงนั้นมันรู้สึกอย่างนั้น, *ไม่ใช่มือมันรู้สึก* อย่างนี้ยิ่งเก่งไปอีก ไปยึดถือว่ามีอื่น ไปยึดถือเป็นบัญญัติว่ามือจับ ยึดถือบัญญัติ กุจับเป็นสมมติ ยึดถือเป็นสมมติ มันก็ต้องมีปัญหา ต้องมีความทุกข์แหละ; ขอให้สนใจให้ดีๆ เอะว่า ความรู้สึกว่าถูกเกิดขึ้นมาที่ไหน ก็เป็นความทุกข์ที่นั่น.

รู้สึกเวทนา, จิตรู้สึกเวทนา เป็นสุขหรือทุกข์-เวทนา แทนที่มันจะรู้สึกที่จิตรู้สึกเป็นเวทนาอย่างนั้นอย่างนั้นขึ้นมาเท่านั้น, มันไม่รู้สึกอย่างนั้น, คนโง่มันไม่รู้สึกอย่างนั้น, *มันว่ากูเวทนา กูเป็นผู้เวทนา, กูตัวกูเป็นผู้เวทนา, เป็นผู้รู้สึกต่อเวทนา* แล้วบางทีก็ *เวทนาเป็นของกู, แทนที่จะรู้สึกว่ามันเป็นเช่นนั้นตามธรรมชาติ.*

สัญญาหมายมันเป็นนั่นเป็นนี่, สัญญาเป็นสุขเป็นทุกข์, สัญญาเป็นได้เป็นเสีย เป็นแพ้—ชนะ, เป็นหญิงเป็นชาย, หมายมันเป็นสัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง, *ไม่รู้สึกว่ามันเป็นเพียงความรู้สึกเป็นสัญญาของจิต มันเป็นตัวกู เป็นผู้สัญญา ตัวกูเป็นผู้กระทำสัญญา หรือเป็นผู้สัญญาเสียเอง* รู้สึกหมายมันอย่างนั้นอย่างนี้.

สังขาร คิดนึกก็เหมือนกัน แทนที่จิตมันคิดนึกไปตามสิ่งแวดล้อม, มันปรุงแต่งให้จิตมันคิดนึกอย่างนั้น มันไม่คิด, ไปว่ากูคิดกูคิด คนโง่มันจะต้องเป็นกุสมอไปทั้งในส่วนรูป ในเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ.

เมื่อตาเห็นรูป คนโง่มัน ว่ากูเห็นรูป, ไม่ใช่ระบบประสาทตามันกระทบรูป แล้วมันรู้สึกอย่างนี้.

พอหูได้ฟังเสียง คนโง่ว่ากูได้ฟังเสียง ไม่ใช่ว่าระบบประสาทหูมันได้ยินเสียง.

พอได้กลิ่น จมูกมันได้กลิ่น มีระบบประสาทมันได้กลิ่น มันว่ากู กูได้กลิ่น.

กูลมรส ไม่พูดว่าประสาทลิ้นรู้สึกต่อรส ไม่พูดอย่างนั้น กลายเป็นกู กูลมรส กูได้รส.

สัมผัสทางผิวหนัง มาถูกเข้า มันกินันกู กูสัมผัสทางผิวหนัง.

ความรู้สึกคิดนึกในจิตใจก็เหมือนกันแหละ จิตมันรู้สึกไปตามอารมณ์ที่มาแวดล้อม มัน ก็ว่ากูๆ กูรู้สึก กูคิดนึก.

ฉะนั้น ขอให้ทุก ๆ คน เข้าใจหลักพื้นฐานอันนี้
 ว่าถ้าความรู้สึกว่าถูกเกิดขึ้นมาเมื่อไรจะเป็นทุกข์เมื่อนั้น,
 เกิดในสิ่งใดจะเป็นทุกข์ในสิ่งนั้น, มากน้อยเท่าไรก็จะเป็น
 เท่านั้น ที่ไหนก็เท่านั้น. ความรู้สึกที่ว่าตัวถูกเกิดขึ้นเมื่อไร
 ก็เป็นทุกข์ นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา ที่พวกพุทธ-
 บรุษยังไม่ได้ศึกษาให้มองเห็น, เพียงแต่ท่อง รูปเวทนา
 สัญญา สังขาร วิญญาณ. ที่เป็นชั้นล้วน ๆ เป็นอย่างไร,
 ที่อุปาทานจับยึดแล้วเป็นอย่างไร, มันก็ไม่รู้สึก.

ฉะนั้น ขอให้เปรียบเทียบให้เห็นเสียว่า ถ้ามัน
 รู้สึกว่ามีตบาคนิ้ว รู้สึกอย่างนั้นเป็นชั้นล้วน ๆ, เป็น
 รูปชั้นรู้สึก เวทนาล้วน ๆ เวทนารู้สึก; แต่ถ้ามันไม่รู้สึก
 อย่างนั้น, รู้สึกว่ามีตบาคูอย่างนี้ มัน กลายเป็นรูปอุปาทาน
 ชั้น. ถ้ามีตบาคเนื้อตบาคนิ้ว รู้สึกอย่างนั้นมันเป็น
 รูปชั้นล้วน ๆ เป็นชั้นล้วน ๆ, แต่ถ้ามีเอาเข้าไปแทน
 เสีย มันก็กลายเป็นอุปาทานชั้น, ทุกอย่างเป็นอย่างนี้ :
 ทางรูปก็ดี เวทนาที่ดี สัญญาที่ดี สังขารที่ดี วิญญาณที่ดี,
 ถ้าเป็นเรื่องของนามรูปล้วน ทามกฎของธรรมชาติรู้สึก
 อย่างนั้น ก็เป็นชั้น, ชั้นห้า เรียกว่าชั้นห้า, เรียกว่า

ปัญญาชั้น ๓ ชั้นห้า. แต่ถ้าภูมัวนเข้าไปแทนเสีย แทนที่
รู้สึกอย่างนั้นแล้ว มันก็กลายเป็นปัญญาปาทานชั้น ๓ เป็น
คำที่พระพุทธองค์ ว่า สังขิตเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาทุกฺขา.
ปัญญาปาทานชั้นธาทุกขานี้ ชั้นห้าที่มีอุปาทานยึดครอง
เสียแล้ว, แต่ละวัน ๆ ทุกเรื่องทุกเรื่อง มัน กลายเป็น
ปัญญาปาทานชั้น ๓ ไปเสียหมด, มันไม่อยู่เพียงปัญญาชั้น
เฉย ๆ.

นี้ให้รู้คำที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างเป็นหลัก
เกณฑ์ที่สุดว่า สังขิตเตนปัญญาปาทานกฺขนฺธาทุกฺขานัน
หมายความว่าอย่างไร พระเถรเถรซึ่งสวดกันมาก็ร้อยครั้ง
ก็พันครั้งแล้วบทนี้ : สังขิตเตนปัญญาปาทานกฺขนฺธาทุกฺขา ;
รู้ความหมายอย่างไร ; ถ้ารู้ความหมายถูกต้องแล้ว มันก็จะ
เปลี่ยนได้, จะไม่ให้มันเกิดความรู้สึกเป็นตัณหา.

เช่น มีตบาคนิ้ว ก็เป็นมีตบาคนิ้ว อยู่ที่ระบบ
ประสาทนิ้ว, ไม่ใช่มีตบาคกุ. ถ้าอย่างนั้นมัน จะรู้
เรื่องปัญญาปาทานชั้น ๓ ถูกต้อง แล้วปัญญาปาทานชั้น ๓ ก็
จะไม่เกิดเป็นทุกข์ขึ้นมา, ไม่ว่าชั้นใดจะไม่เกิดเป็นทุกข์ขึ้น
มา เพราะไม่เป็นตัณหา.

ความทุกข์ทั้งหมดสรุปรวมอยู่ที่ยึดมั่น **ขันธ** ทั้งห้า, **ขันธ**ใดขันธหนึ่งเป็นตัวตนเป็นของตน, มันไม่มีอะไรนอกจากขันธทั้งห้า จะแบ่งได้ก็เพียงขันธห้านั้นแหละ ในโลกทั้งโลก จะมีอะไรที่ร้อยอย่าง ก็แสนอย่าง ล้านอย่าง มัน ไปสรุปรวมอยู่ได้ที่เป็นเพียงของห้าอย่างเท่านั้น, ของห้าอย่างนั้นอย่างใดอย่างหนึ่งถูกยึดถือว่าเป็นตัวตน มันเป็นทุกข์ ไปเข้ารูปที่ว่าสังขิตเตนบัญญัติปาทานนักษันธาทุกขา. ฉะนั้นขอให้ศึกษาส่วนนี้ให้เข้าใจ, ให้เข้าใจยิ่งขึ้นไป โดยการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของขันธทั้งห้า แล้วก็ไม่เห็นขันธห้าเป็นตัวตน, นี่ส่วนหัวใจของพุทธศาสนา.

เท่าที่ได้สอบสวนมาแล้วฝ่าย มหายาน พวก มหายาน อันมหาศาลก็ดี เขาก็สอนเรื่อง^{นี้}, เถรวาท เราน^{ก็}ดีก็สอนเรื่อง^{นี้}, จะเป็นอย่างไร พุทธศาสนาอย่างเข^นก็สอนเรื่อง^{นี้} : สอนเรื่องสลัดความรู้สึกว่าตัวตนของตนออกไปจากขันธห้า, แต่ที่นั่นมันมีของปลีกย่อยที่สอนตามพอใจกันอีกมากมายมหาศาล, นั่นมัน เป็นเปลือกของมัน ส่วนประกอบของมัน มหายานยิ่งมาก พวกเข^นก็มีม

ใช้น้อยเดรวาทก็มี แต่หัวใจแท้ ๆ นั้นจะต้องเหมือนกัน ตรงที่ว่า อย่ารู้สึกโง่ไปว่าเป็นตัวตนของตน, ก็เป็น กุหรือเป็นของกุขึ้นมาในชั้นใดชั้นหนึ่ง ในชั้นทั้งหมด ห้าชั้น, เรื่องมีเท่านั้น. ถ้าไม่เกิดเป็นตัวกุ—ของกุขึ้นมา ความทุกข์เกิดไม่ได้, ความทุกข์เกิดไม่ได้ ช่วยฟังไว้ หน่อย. ถ้ายังไม่เชื่อก็ขอให้ช่วยฟังไว้หน่อย แล้วจำเอาไปคิด, ยังไม่เชื่อก็ได้. ถ้ามัน ไม่เกิดความรู้สึกเป็นตัวกุแล้วมัน เป็นทุกข์ไม่ได้ มันจะมีความรู้สึกเป็นตัวกุอยู่ในส่วนใดส่วน หนึ่งแง่ใดแง่หนึ่ง ชั้นใดชั้นหนึ่งอยู่เสมอไป.

ทุกข์เกิดจากรู้สึกว่าตัวกุ—ของกุ.

ที่นี่เราก็จะแยกดูให้เห็นว่า มันเกิดมาจาก ความรู้ สึกว่าตัวกุ—ของกุ อย่างไร. เมื่อเรามีการเรียนหรือมีการ งานไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ. เรียนไม่สำเร็จเป็นทุกข์. การงานไม่สำเร็จเป็นทุกข์ การเรียนการทำงานอาชีพไม่เป็น ไปตามที่ต้องการแล้วเป็นทุกข์, เป็นทุกข์เพราะอะไร? เพราะมันเอาการเอางานเป็นของกุ, เอาอาชีพเป็นของ

กู, เอาตัวกูเป็นผู้เรียน, เอาตัวกูเป็นผู้ทำ, อย่างทำไม่ได้
 อย่างนี้ มันก็มาเป็นทุกข์อยู่ที่กู, กูผู้ทำไม่ได้, เรียนไม่
 สำเร็จอย่างนี้มันก็เป็นทุกข์อยู่ที่กูที่เรียนไม่สำเร็จ. ถ้าไม่มี
 ความเป็นตัวกูเข้ามา มันก็เหลือแต่เหตุปัจจัย เป็นไป
 ตามเหตุตามปัจจัย, ตามแบบของกิริยา ปฏิกิริยาของ
 ธรรมชาติเหล่านั้น ก็ไม่มีใครทุกข์. เคี้ยวมัน เอามา
 เป็นเรื่องของกู.

เมื่อคนที่เรารักถูกทำร้าย ถูกประจาน ถูกทรมาณ
 ถูกอะไร ทำให้เราต้องเป็นทุกข์เกือบตาย เมื่อคนที่เรารัก;
 เพราะว่าคนนั้นเราถือว่าของกู เป็นส่วนของกู มันก็
 เป็นทุกข์ เพราะว่าคนนั้นถูกทำให้เจ็บปวด ถูกทรมาณ
 ถูกประจาน ถูกข่มเหง ถูกข่มขืนอะไรก็ตามใจ.

หรือว่าเมื่อตัวเองถูกปองร้ายรอบด้าน มองไปทาง
 ไหนเห็นเป็นศัตรูไปหมด ก็เป็นทุกข์เหลือประมาณ;
 เพราะมันเอาตัวกูเป็นตัวกูที่จะถูกทำลาย, เอาตัวกูมาเป็น
 เรื่องที่จะถูกทำลาย.

หรือว่าเมื่อมีความกลัวอย่างโง่เขลา : กลัวผี กลัว
 เทวดา กลัวโชคร้าย กลัวพระเจ้าอะไรก็ตาม, ถ้ามันมีความ

กลัวเกิดขึ้นแล้ว มันก็มีความทุกข์ เพราะมันมีตัวกูเข้าไปเป็นเจ้าของเรื่อง; ถ้าไม่มีตัวกูเป็นเจ้าของเรื่อง มันไม่กลัว มันไม่ต้องกลัวอะไร, ได้ข่าวร้ายได้ข่าวเลวลิ้มมาเป็นข่าวร้าย จะต้องอย่างนั้นจะต้องอย่างนี้, แม้จะเป็นเพียงข่าวลือ มันก็เป็นทุกข์แล้ว; เพราะมันสร้างตัวกูขึ้นมารองรับข่าวลือ.

หรือว่ามันเป็นเรื่องจริง ถูกเขาจับได้เมื่อทำความผิด เขาจะพิสูจน์เป็นจำเลยที่ทำผิด มันก็กลัว กลัวอย่างจะขาดใจแหละ เพราะมันมีตัวกูเป็นแกนอยู่ในนั้น มีตัวกูอยู่เป็นตัวจำเลยนั้น. หรือเมื่อต้องรับโทษ, ต้องรับโทษต้องรับผลกรรมตามที่ทำ มันก็เป็นทุกข์. ถ้ามัน มีตัวกูอยู่ในนั้น.

หวังสิ่งใดไม่ได้ตามที่หวัง ก็นอนแห้งผาก ก่าสหน้าผาก มันมีตัวกูอยู่ในนั้น.

เมื่อไม่ได้บัจจย ๔ อย่างเพียงพอ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอยไม่เพียงพอ มันก็เป็นทุกข์ เพราะมันมีตัวกูที่ไม่ได้, มีตัวกูที่น้อยหน่าว่าไม่ได้มันก็เป็นทุกข์.

เมื่อเศรษฐกิจในบ้านเรือนไม่เป็นไปตามที่ต้องการ
มันก็เป็นทุกข์เพราะมันมีตัวกูเป็นเจ้าของเรื่อง.

เมื่อสุขภาพอนามัยมันเสื่อม ยิ่งรู้ว่าไม่มีทางแก้ไข
เช่นเป็นมะเร็งอย่างนี้ มันก็เป็นทุกข์เพราะมันมีตัวกูอยู่ใน
นั้น. กอยฟังให้ดีๆ นะถึงไม่เชื่อและไม่ชอบฟัง ก็ขอให้ทน
ฟังหน่อยเถอะ เพื่อจะได้รู้เรื่องตัวกูกันเสียที.

เมื่อต้องเผชิญหน้ากับศัตรู ที่มองเห็นว่าไม่มีทางสู้
ไม่มีทางสู้เลย มัน ก็เป็นทุกข์ เพราะมันมีตัวกู ที่จะถูก
ทำร้าย ถูกฆ่าให้ตาย หรือสูญเสียชีวิตไป.

เมื่อสิ่งที่รักพลัดพรากจากไป อย่างที่ว่ามาแล้ว
ข้างต้น มันเพราะมีตัวกูเป็นเจ้าของ. แม้ที่สุด เมื่อ
อวัยวะของร่างกายไม่มีกำลังพอที่จะทำการทำงาน มือคิน
ใช้ไม่ได้, มือคินเป็นทุพพลภาพ, และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
อวัยวะเพศเป็นทุพพลภาพใช้ไม่ได้ คนบ้ามันก็ยังเป็นทุกข์ใหญ่
เพราะมันมีตัวกู เพราะมันมีของกู.

เมื่อถูกกบฏทรยศจากบุคคลที่รักด้วย เรื่องของ
ความรัก มันก็เป็นทุกข์ เหมือนกับจะเป็นบ้า เพราะตัวกู
มันเดือดจัด. ถูกดูหมิ่นนินทามันก็โกรธ มันก็ทุกข์

มันก็คือนรนกระวนกระวาย เพราะมันมีตัวกุกเกิดขึ้นมาเป็นผู้รับ
 การนิทหาว่าร้าย. เมื่อโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณฺ์มาถึงเข้า
 เช่นไม่ได้ลาภ แล้วก็เสื่อมยศ แล้วถูกนิทหา แล้วก็เป็นผู้ทุกข์.
 โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณฺ์ครอบงำก็เป็นทุกข์. เมื่อ
 ฝ่ายอนิฏฐารมณฺ์มาล่อหลอก แล้วก็ไม่ได้อย่างที่ต้องการ
 มันก็เป็นทุกข์, มีของรักของพอใจมาล่อหลอกแล้วก็ไม่ได้
 แล้วมันก็เป็นทุกข์. เมื่อธรรมชาติที่แวดล้อมไม่เป็นไป
 ตามที่ต้องการ เช่นว่าฝนมันไม่ตกทำนาไม่ได้ มันก็เป็นทุกข์,
 เพราะมันมีตัวกุกเป็นเจ้าของนา. เมื่อประสบวิบัติ วิบัติ
 อุบัติเหตุต่างๆ นี้ ก็เป็นผู้ทุกข์ เพราะมันมีตัวกุกเป็นผู้ประสบ.

ทันทีที่มันละเอียด ละเอียดยกเข้าใจยากนั้นก็มียู่เป็น
 หลายๆ ชั้น เมื่อเกิดอกุศลวิตกใดๆ เป็นอกุศลวิตก มัน
 ก็ต้องเป็นผู้ทุกข์แหละ เพราะความคิดมันชั่ว มันเป็นบาป
 มันเป็นอกุศล. หรือว่ามันมีราคะ โทสะ โมหะ มาจะ
 อะไรเกิดขึ้น มันก็ต้องเป็นผู้ทุกข์แหละ เพราะว่ามันมีตัว
 กุกเป็นผู้โลภะ โทสะ โมหะ

ในที่สุดสรุปความว่า เมื่อมันหวังอยู่ด้วยอวิชชา,
 อวิชชาความไม่รู้ตามที่เป็นจริง มัน ก็ต้องเป็นผู้ทุกข์. มัน

ไม่รู้แม้แต่ว่าจะกิน อย่างไร, จะนอน อย่างไร, จะแก้ไข
อย่างไร, จะแสวงหาอย่างไร, จะเก็บรักษาอย่างไร, มัน
ผิดไปเสียหมด, มันก็ต้องเป็นทุกข์. ฉะนั้นจะยกตัว
อย่างมาอีกสักก็สับอย่างก็สुकแท้เกิด ความทุกข์ทั้งหลายนั้นมัน
ไปรวมอยู่ที่ความยึดถือว่าตัวกูว่ของกู; ถ้าเรียกเป็น
สุภาพ สักหน่อยก็ว่า เป็นตัวตนหรือเป็นของตน. ตน คือ
ตัวกู ของตนคือของกู.

ถ้าเรียกเป็นบาลีเดียวกันจะฟังไม่ออกว่ามีความหมาย
อย่างไร; ถ้าเรียกว่า *อตฺตา*, *อตฺตานัน* เป็นตัวตน, ถ้าเรียก
ว่า *อตฺตนียา*, *อตฺตนียา* นั้น เป็นของตน. ถ้าพูดเป็น ภาษา
บาลี คือ *อตฺตากับอตฺตนียา*, ถ้าพูดเป็น ภาษาไทยอย่างเฉว
ก็ว่า ตัวกู—ของกู, เป็นสุภาพหน่อยก็ว่าตัวตน หรือ ของ
ตน นี้ความหมายเท่ากัน ความหมายเดียวกัน, ความหมาย
อันนี้ ทำให้เป็นทุกข์, ขอให้สนใจกันเถิด.

ความทุกข์ทุกอย่างมาจากความรู้สึกรู้ว่ามีตัวตน,
แล้วมี เป็นของตนอยู่ในเรื่องนั้น ๆ เสมอ. อย่าลืมว่าถ้า
มีคัมภีร์บาฬี ก็ไม่เป็นไร, ถ้ามีคัมภีร์บาดกุกแล้วก็ นั้นแหละ
มันจะมีทุกข์ที่กู. ถ้าเป็นผู้ฉลาดกว่านั้น โอ มันไม่มี

อะไรไว้อย่างนี้ มันมีแต่ระบบประสาทอยู่กลุ่มหนึ่งที่ปลายนิ้ว แล้ว
 มีมีคมมันเฉือนเข้าไป ระบบประสาทมันต้องรู้สึกอย่างนั้นแหละ
 มันไม่รู้สึกอย่างอื่นได้ดอก, แล้วเราสมมุติเรียกกันว่าความเจ็บ ;
 อย่างนั้นก็ยิ่งดี, มันไม่มีตัวกู ไม่มีนิ้วของกู ไม่มีนิ้วไม่มีมีด
 ค้วยเข้าไป มันมีวัตถุอันหนึ่งมันแทรกเข้าไปในระหว่างระบบ
 ของประสาท ที่ตรงนั้น ระบบประสาทที่ตรงนั้นมันก็ต้องรู้สึก
 อย่างนั้น, แล้วก็มันเช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง, เลยไม่เจ็บ,
 เลยไม่ต้องเจ็บ.

ถ้าว่ามันเป็นนิ้วของกูแล้ว เอาละ ที่มันมากกว่า
 นั้น ว่ากูเลย มีดมันบาดกู ความหมายที่ว่าจะต้องตาย
 มันก็เกิดขึ้น; ฉะนั้น บางทีเพียงแต่ถูกหนามเกี่ยวเข้าสัก
 หน่อยก็จะตายเสียแล้ว, มันเกี่ยวกู กูมันจะตายจะเป็นลม. นี่
 เคยเห็นเด็กบางคนขวัญอ่อน ง่ายมากแหละ ถูกหนามเกี่ยวมันก็
 เป็นลม มันจะตายแล้วเพราะหนามเกี่ยว, นี่ตัวกูมันจัดมาก
 เกินไป.

เอา ที่นั่นพอคนที่ส่วนที่ว่าถ้ามันมีความรู้สึกเป็นทุกข์
 แล้ว จะต้องมีความรู้สึกว่าคุณหรือของกูชื่อนอนอยู่ในนั้นเสมอไป;
 จะยกตัวอย่างมาสักก็สียบอย่างก็ได้ นั่นแหละคือความทุกข์.

ความทุกข์ รู้จักความทุกข์เป็นสิ่งที่จะต้องรู้จัก ใน การที่จะศึกษาเพื่อรู้พระพุทธศาสนา, หรือจะปฏิบัติพระ- พุทธศาสนา ก็ขอให้รู้จักความทุกข์เป็นสิ่งแรก.

ปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์.

หันหน้าให้มันกว้างออกไปอีกนิดเพื่อจะเข้าใจดีขึ้น จะดูในส่วนที่เรียกว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์, มูลเหตุโดยตรง มูลเหตุโดยอ้อม หรือปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์ มันมีอยู่. ขอให้สนใจ. ถ้าเข้าใจเรื่องหนึ่งแล้วก็จะเข้าใจเรื่องทุกขหนึ่ง ดีมากทีเดียว, ดีมากพอที่จะหาทางดับทุกข์ได้.

ปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์; ทุกข์ อย่างที่กล่าว มาแล้วข้างต้น เมื่อตะก มันมี ปัจจัยมาจากมีกิเลสเกิดขึ้น โดยเฉพาะตัณหาอุปาทาน; ถ้ามีความอยาก อยากรู ถึงที่สุดแล้ว มันจะเกิดความรู้สึกว่ากูผู้อยาก, ความรู้สึก ว่ากูผู้อยาก จะต้องเกิดมาจากความอยาก, ถ้าไม่มีความอยาก กูผู้อยากเกิดไม่ได้. ที่นี้ ความอยากมันเกิดมาจากความโง่ ที่ไม่รู้ว่ามีสิ่งนั้นเป็นอะไร สิ่งนั้นเป็นอะไร, มันไม่รู้, มันเป็น อวิชชา แล้วมันก็อยาก อยากรูอย่างสุดชีวิตจิตใจ, อยาก

อย่างจะซาใจ. ถ้าอยากถึงขนาดนี้แล้ว ความรู้สึกที่ว่าตัวกู ตัวกูมันก็เกิดขึ้นเองแหละ, มันไม่ต้องมาจากไหน.

ตัวกูผู้อยากเกิดขึ้นเพราะมีความอยากรุนแรง, ความโง่ อันนั้นมันก็ ปรุงตัวกูผู้อยากขึ้นมา. ฉะนั้น ตัวกู เกิดมาจากความอยาก หรือ ผู้อยากเกิดมาจากความอยาก; ผู้อยากตัวจริงมิได้มี เป็นแต่เพียงความคิดที่เกิดขึ้น เพราะอวิชชา.

เมื่อมีกิเลสแล้วความทุกข์ก็ต้องเกิดขึ้น กิเลส คือต้นหาอุปาทาน, ความอยากและตัวกูผู้อยากเกิดขึ้นก็ต้อง มีความทุกข์ ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะไม่มีความรู้เรื่องนี้, ไม่มีความรู้เรื่องนี้ เรื่องที่กำลังพูดว่าทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไร, มัน ไม่มีความรู้เรื่องนี้ มันก็มีความทุกข์ หรือมันมีความรู้ เรื่องนี้อยู่พอสมควร แต่มันมี สติไม่พอ ระลึกไม่ทัน, เรียน เสียเป็นวัฏเป็นเวร แต่พอเกิดเรื่องเข้าจริง สติไม่พอ ไม่ระลึกเอามาได้ทัน สติบัญญัติมันก็ไม่ช่วย.

มันมีความรู้แต่สติระลึกเอามาไม่ทัน มาช่วยไม่ทัน อย่างนี้ก็มียู่ตลอดเวลา ขอให้คิดดูเถอะ มันเป็นทุกข์เสีย แล้ว จึงค่อยนึกได้ว่า โอ อันนั้นเป็นอันนั้นอันนั้นเป็นอันนั้น,

ทุกข์เสียเกือบตาย เจียนจะตายแล้ว จึงจะนึกถึงอนิจจัง
ทุกข์ อนัตตา; อย่างนี้ไม่มีประโยชน์, มันต้องมา
ทันควันทันท้วงที.

หรือว่ารู้ ใ้ รู้แล้ว ระลึกได้ แต่มัน บังคับจิตไม่ได้
บังคับให้เดินไปในทางที่จะสลัดออกไปจากตัวกู—ของกู, มัน
บังคับจิตไม่ได้ นี่มันก็ต้องเป็นทุกข์, มันเกิดอุปาทาน
ว่าตัวกู—ของกู เสียตลอดเวลา มัน ก็ต้องเป็นทุกข์.

มันมีความช่วยจากสิ่งภายนอกมากมาย มากมายเหลือ
ทน : ความช่วยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ
มันมีความช่วยมากเกินไปความสามารถของคน ๆ นั้นที่จะรู้
เท่าทัน มัน ก็ต้องเป็นทุกข์.

ที่^๕นี้นิสัย ของเขามันมาตั้งแต่อ่อนแต่อกนั้นมัน
เป็นทาสของอายตนะ, พุคสุภาพหน้อยกว่า เป็นทาส
ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, บุปชาความเอร็ดอ่อย ทาง
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มาตั้งแต่อ่อนแต่อก, ถ้ามันมีนิสัย
เช่นนั้น มัน ต้องเป็นทุกข์แหละ ช่วยไม่ได้.

นี่ก็คิดให้ทัมัน ไม่มีสติเครื่องเหนี่ยวรั้ง, ไม่มี
สัมปชัญญะเครื่องต่อสู้ มีสติสัมปชัญญะไม่พอ มันก็

ต้องเป็นทุกข์, มันเหมือนสัจความเคยชินแห่งกิเลสเก็บไว้ใจมาก, ความเคยชินแห่งกิเลสเก็บไว้ใจมาก เป็นอนุสัย อันนั้นมันก็ง่ายที่สุด ที่จะออกมาเป็นความทุกข์.

หรือว่ามันมีอาสวะกล้าแข็ง เพราะอนุสัยเก็บไว้มาก เหมือนกับที่เก็บไว้มาก ความคันออกมันก็มีมาก; เช่นเอาน้ำใส่ตุ่มมาก ๆ เข้า ความที่จะคันออกทางรูรั่วเล็ก ๆ มันก็มีมาก นี้เรียกว่าอาสวะมันมาก, เก็บความเคยชินแห่งกิเลสไว้มาก อนุสัยก็มีมาก อาสวะก็มีมาก, นั่นมันก็ต้องเป็นทุกข์.

หรือว่ามันขี้ระแวง ขอบระแวง, ความโง่ทำให้เกิดความระแวง เกินพอดี มันก็ต้องเป็นทุกข์ ทั้งที่ไม่มีเรื่องอะไร มันก็ระแวงให้เป็นทุกข์มาจนได้.

หรือว่ามัน เป็นคนโง่ ยึดหลักว่าชีวิตนี้อยู่ด้วยความหวัง, ต้องมีความหวัง, ล้วนแต่หวัง ถูกสอนมาแต่เล็ก ๆ ให้ อยู่ด้วยความหวัง มันก็ต้องเป็นทุกข์ทรมานด้วยความหวัง. ไม่ต้องหวังดีกว่า ทำไปตามที่ควรจะทำ ไม่ต้องหวังก็ได้ผล แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ แล้วก็ไม่ผิดหวังด้วย เพราะเราไม่ได้หวังนี้.

ถือไสยศาสตร์อย่างหลับหลับตา ก็ต้องเป็น
ทุกข์.

เขื่อง่ายไม่มีเหตุผลก็ต้องเป็นทุกข์.

โง่หลงยึดถือเอาความหมายแห่งของเป็นคู่ ๆ :
เรื่องชั่วเรื่องดี, เรื่องบุญเรื่องบาป, เรื่องสุขเรื่องทุกข์, เรื่อง
แพ้เรื่องชนะ เรื่องได้เรื่องเสีย, เรื่องกำไรเรื่องขาดทุน,
ยึดถือเรื่องของเป็นคู่ ๆ มากเกินไป, ไม่เห็นว่าเช่นนั้นเอง
ก็ต้องเป็นทุกข์.

คนในโลกทั้งหมด จะทั้งหมดก็ว่าได้ในปัจจุบันนี้
ยึดถือในฝ่ายบวก, ยึดถือในฝ่ายได้ฝ่ายบวกฝ่าย positive มัน
มากเกินไป มัน โง่อยู่ด้วยเรื่องที่จะได้ ฝ่ายที่รักที่พอใจนี้,
ยึดถืออย่างนี้มาก มัน ก็ต้องเป็นทุกข์ตลอดเวลา ไม่มีทาง
ช่วยได้.

หรือในที่สุดมัน ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม มันก็กว้างม
งายไปมันก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะมันไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม. มัน
ไม่ทำให้ถูกต้องตามที่ควรจะทำ.

มัน มีความเห็นเป็นมิจฉาทิฎฐิ ผิดจากสัมมาทิฎฐิ
ผิดจากความจริงของธรรมชาติ, ผิดจากกฎของธรรมชาติ,

เช่นกฎอภัยทัณฑ์จยตาเป็นต้น. นั่นมันเป็นมัจฉาทิฎฐิ มัน
 ต้องเป็นทุกข์ ไม่มีใครช่วยได้.

แล้วจะสรุปท้ายว่า เพราะมันมีการศึกษาหมาทาง
 ดวัน มันถูกค่ามากแล้ว การพูดว่าหมาทางดวันนี้ ก็ต้องใช้
 ต่อไปเพราะเขาค่ามากแล้ว. เขาค่ามาจนไม่รู้จะค่าอย่างไร
 ว่าอาตมาใช้คำหยาบว่าการศึกษาหมาทางดวัน. พวกกระ-
 ทรวงศึกษาธิการโกรธมากกว่าพวกอื่น. เราพูดว่าโลกนี้มันมี
 แต่การศึกษาหมาทางดวัน มันรู้แต่หนังสือมาก รู้วิชาชีพมาก
 อาชีวะมันมากมันเก่ง หนังสือมันก็เก่ง, แต่มัน ^{ไม่รู้}ว่าเกิด
 มาทำไม ทำอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์; นี่เรียกว่าการ
 ศึกษาหมาทางดวัน, รู้แต่หนังสือกับวิชาชีพ ^{ไม่รู้}เรื่องว่า
 ทำอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์ เพราะเมื่อเรียนอาชีพมาดี มามาก
 มาพอ ถ้ามันยังโง่งมันจะมีความทุกข์ตลอดเวลาที่มันประกอบ
 อาชีพ, ประกอบอาชีพด้วยความโง่ ด้วยความหวังทะเยอ
 ทะยาน ^{ไม่ได้}ทำด้วยจิตที่สงบ; ความรู้ก็ช่วยไม่ได้,
 มันก็ต้องเป็นทุกข์เพราะวิชาชีพที่เรียนมามาก ๆ นั้น.

นี่ขอให้เข้าใจกันไว้สักอย่างหนึ่งทุกคนเลย, ทุกคน
 เลย ว่าธรรมะนี้วิเศษในข้อที่ว่า ทำให้ไม่เกิดความทุกข์

เมื่อทำงาน, เมื่อทำงานนั้นจะหนักเหนื่อย จะเหงื่อไหลไคลย้อยอย่างไร ถ้ามีธรรมะแล้วไม่เป็นทุกข์ ได้ผลตามที่ต้องการก็ไม่ถึงโลกไม่ตื่นเต้น, ไม่ได้ผลบางครั้งบางครั้งก็ไม่เสียใจไม่เป็นทุกข์, เพราะฉะนั้นธรรมะจะช่วยเราไม่ให้ต้องเป็นทุกข์ ในเมื่อจะทำงาน; ถ้ามีฉะนั้นจะต้องเป็นทุกข์ไม่มากก็น้อยแหละ, ถ้าไม่มีธรรมะเข้ามาควบคุมการทำงานแล้วมันจะต้องเป็นทุกข์, อย่างน้อยก็เพราะมันเหนื่อย เพราะไม่ทันอกทันใจ, หรือถ้ามากก็เพราะธรรมชาติดินฟ้าอากาศไม่อำนวย มีคู่แข่ง มีศัตรู มีอันธพาลคอยลักคอยขโมย นี่มันก็เป็นทุกข์ไปหมด. แต่ถ้ามีธรรมะช่วยแล้วจะไม่เป็นทุกข์เพราะทำงาน ไม่ว่าจะงานอะไร.

นี้ความทุกข์มีอยู่อย่างนี้, ธรรมะจะช่วยแก้ไขได้อย่างนี้ รู้จักความทุกข์เป็นข้อแรก, แล้วให้รู้จักบ้จจัยแห่งความทุกข์, ทางมาแห่งความทุกข์ให้เพียงพอ, นี้ก็เรียกว่าเรื่องของความทุกข์. รู้จักเรื่องของความทุกข์ให้เต็มที่เลย, แล้วมัน จะเห็นเหตุให้เกิดทุกข์ หรือบ้จจัยให้เกิดทุกข์นี้ได้ง่าย, มัวแต่ท่องอย่างเดียวโดยไม่รู้ความหมายนั้นมันไม่เห็นคอก จะท่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทันสั๊กเท่าไร ๆ มันก็

ไม่เห็นความทุกข์, มันต้องเห็นตัวจริง ของมัน ประจักษ์
แก่ตัวจริงของมัน ว่ามันเป็นอย่างไร ทำไมมันจึงเกิดความ
ทุกข์ เกิดความทุกข์เพราะมันมีความรู้สึกเป็น ตัวกู—
ของกูขึ้นมาในสิ่งนั้น ๆ.

เอาละ เป็นอันว่า เราก็รู้ บัญญัติของความทุกข์,
ส่วนหนึ่งของความทุกข์คือบัญญัติของความทุกข์, กิริยาอาการ
ของความทุกข์, ปราภฏการณ์ของความทุกข์นี้เราก็รู้.

ทุกข์—สุข มิได้เกิดจากกรรมเก่า
หรือพระเจ้าบันดาล.

ที่นี้ข้อต่อไป ก็จะให้รู้ว่า ความทุกข์หรือความสุข
ก็ตาม มิได้เกิดมาจากกรรมเก่า หรือการบันดาลของ
พระเป็นเจ้า. ข้อนี้มิได้พูดเอาเอง, พูดตามพระบาลี
นปฺพเหตุ—ไม่ได้เกิดเพราะกรรมเก่า ๆ มันเกิดเพราะทำผิด
หรือทำถูกต้องกฎอิทัปปัจจยตา ที่นี้และเดี๋ยวนี้. ถ้าทำ
ผิดก็ต้องเกิดทุกข์, ถ้าทำถูกต้องก็ไม่เกิดทุกข์. ฉะนั้นเรา
สามารถที่จะไม่นึกถึงกรรมเก่า ไม่ต้องนึกถึงกรรมเก่า,
ทำให้ถูกต้องไว้เสมอไป ความทุกข์เกิดไม่ได้ มีแต่ความสุข,

แล้วที่ว่า น อิศฺรนิมมานเหตุ — ความทุกข์ไม่ได้เกิดเพราะ
 การเสกสรรค์ของอิศวร; อิศระ อิศระก้านั้น ภาษาบาลี-
 ภาษาสันสกฤต เรียกว่าอิศวรในความหมายว่าพระเจ้าพระ
 เป็นเจ้า. นิมมานะคือการคลบ้นตาล, ไม่ได้เกิดจากคลบ้นตาล
 ของอิศวรคือพระเจ้า. แต่มันเป็นเพราะเราทำผิดหรือ
 ทำถูกต้องกฎของธรรมชาติ เช่นกฎอิทัปปัจจยตา. ถ้า
 เราทำถูกต้องกฎอิทัปปัจจยตา ให้อิศวรหรือพระเจ้ามา
 เป็นฝูง ๆ ก็ทำให้เราเป็นทุกข์ไม่ได้; เพราะอย่างนี้จึงว่า
 ไม่ใช่เพราะการบังคับบ้นตาลเสือกไสของพระเป็นเจ้า, หรือ
 ว่า ถ้าพระเป็นเจ้าแก้มั่งโกรธเราเกลียดเรา จะให้เรา
 เป็นทุกข์, เราต้อนรับด้วยการปฏิบัติถูกต้องตามกฎของ
 อิทัปปัจจยตาแรกก็ไม่ใช่เป็นทุกข์. ฉะนั้น จึงไม่ถือว่าสุข
 หรือทุกข์นั้นมาจากการบังคับตาลของอิศวร หรือของพระเป็นเจ้า.

แต่เดี๋ยวนี้แม้ พุทธบริษัทนี้ก็เข้าใจว่าเป็นผลของ
 กรรมเก่ากันเสียโดยมาก, อยากรังก็ ไร่ไป. แต่พระพุทธรเจ้า
 ท่านตรัสแล้วอย่างไม่ใช่ผลของกรรมเก่า เป็นผลของ
 การทำผิดหรือทำถูกต้องกฎอิทัปปัจจยตา, แต่คนก็ยังมา
 เชื่อว่ากรรมเก่า, กรรมเก่า แล้วก็มาเลยไม่ต้องสู้ ไม่ทันรณ

ไม่ต่อสู้ ไม่แก้ไข เพราะเชื่อเสียแล้วว่ามันต้องเป็นไปตามกรรมเก่า. นี่เป็นความเข้าใจผิดของพุทธบริษัทแม้ในปัจจุบันซึ่งมีอยู่มาก.

ขอให้ยึดหลักความถูกต้องตามกฎอัทพ์บัจจยตาไว้ตลอดเวลา จะไม่มีทุกข์, จะไม่มีทุกข์ เอาไม่มีทุกข์ก็พอแล้ว. อย่าเอาสุขกันนักเลย จะทำให้โง่ขึ้นมาอีกนั้น ไปหลงในสุขมันจะโง่ขึ้นมาอีก เดี่ยวสุขจะกลายเป็นทุกข์ขึ้นมาอีก, เอาแต่ไม่มีทุกข์ ไม่มีทุกข์ คับทุกข์สนิทก็พอแล้ว.

นี่ก็เป็นเรื่องที่ จะต้องรู้ไว้เกี่ยวกับความทุกข์, เกี่ยวกับความทุกข์ ว่า สุขและทุกข์มิใช่เป็นผลของกรรมเก่า อย่างที่เชื่อกันอยู่โดยมาก. และสุขและทุกข์ มิใช่การเสกสรรค์บันดาลของพระเจ้าหรืออิศวร; นี่ก็จะต้องรู้ไว้เกี่ยวกับความทุกข์.

แล้วก็รู้ว่า สุขและทุกข์นี้มิใช่ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย มีเหตุมีปัจจัยซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่จะทำให้เกิดขึ้น, ก็ถือว่าเป็นความไม่มีทุกข์หรือเป็นทุกข์ก็ได้. ถ้าอยากเป็นทุกข์ก็ทำตามกฎเกณฑ์ฝ่ายที่มันเป็นทุกข์, ถ้าไม่อยากจะมีความสุขก็ทำไปตามกฎเกณฑ์ของฝ่ายที่ไม่มีทุกข์, นั่นคือกฎของ

ความสุขความทุกข์ที่เกิดอยู่กับมนุษย์ นิยมเรียกกันว่า ปฏิจสุมุปบาท, ปฏิจสุมุปบาทในวงจำกัดอยู่แค่เรื่องของมนุษย์ ทุกข์และดับทุกข์, แต่ถ้าเป็นอิทัปปัจจยตาแล้วอะไรก็ได้ ไม่มีชีวิตชีวกก็ได้ เรื่องก่อนหน้านั้นก็ได้, มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างไร, เรานิยมเรียกกันว่า อิทัปปัจจยตา ก็เพื่อให้มันกินความหมดทุกอย่าง จะไม่มีของอะไรแปลกออกไปได้. แต่อย่าลืมว่า คือเรื่อง ปฏิจสุมุปบาท นั้นแหละ ถ้าพูดถึงเรื่องของคน; เคียงนั้นมันพูดถึงเรื่องของคน ก็พูดไว้ในรูปของปฏิจสุมุปบาท.

เรามีธรรมชาติพื้นฐานอยู่ที่นามรูป, นามรูปชีวิตคือนามรูปกายใจนี้ มันมีระบบของมันครบถ้วนอยู่ในตัวมัน; เช่นว่ามัน มีอวิชชาธาตุ ที่พร้อมจะเข้ามาครอบงำจิตใจ. อวิชชา เพราะความไม่รู้ตามที่เป็นอย่างจริง ก็ทำให้เกิดสังขาร คืออำนาจการปรุงแต่งอะไรขึ้นมา ถ้ามันรู้จริง มันไม่มาเสียเวลาปรุงแต่งให้ยุ่ง.

เพราะมันไม่รู้มันจึงปรุงแต่งที่จะเกิดเป็นความผิด เป็นมิชฌาทิฏฐิ, เป็นอะไรผิดๆขึ้นมา มันก็ไปเอาวิญญาณธาตุตามธรรมชาติมาเป็นวิญญาณ คา หู จมูก ลิ้น กายใจ.

ถ้ามัน มีวิญญาณ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็
เรียกว่าร่างกายนี้มีครบ : ส่วนที่เป็นกายก็เป็นกาย,
ส่วนที่เป็นจิตก็เป็นจิต. กายใจ มันมีพร้อมทั้งส่วนกายและ
ส่วนใจ.

เขาเรียกว่ามีเครื่องติดต่อกครบถ้วน คือ ตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจ ในนั้นทุก ๆ ส่วนก็มีส่วนที่เป็นใจเข้าไปทำหน้าที่ที่
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

เพราะมีอายตนะเหล่านี้ มันก็สามารถที่จะเกิด
เวทนา เป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นอทุกข์มสุข นี่มันเกิดเวทนา
ได้อย่างไร โดยหลักพื้นฐาน มองกันเพียงเท่านั้นก่อนก็ได้; นี่
กล่าวโดยหลักทั่วไปเป็นอย่างนี้.

แต่กล่าว โดยหลักที่เห็นชัด ๆ ตรง ๆ แล้วก็ต้อง
พูดอีกอย่างหนึ่งว่า เพราะได้อาศัย ตานี้ที่มีอยู่ข้างในนี้ กับ
รูปที่มีอยู่ข้างนอกนี้ มาถึงกันเข้า ก็เกิดการเห็นทางตา
คือจักขุวิญญาณ. ตาที่อยู่ข้างในนี้เป็น รูปขันธ์ภายใน,
รูปที่จะเห็นข้างนอก เป็นรูปขันธ์ภายนอก, รูปขันธ์ภายใน
และรูปภายนอกถึงกันเข้าเมื่อใด จะเกิดการเห็นทางตา ซึ่ง
เรียกว่าจักขุวิญญาณ. พอมีการเห็นทางตา เกิดการเห็น

ทางตา แล้วให้รู้ไว้เถิดว่า มันมีรูปขันธ์ภายใน และรูปขันธ์ภายนอกมันได้เกิดขึ้นแล้วทำหน้าที่ แล้วก็เกิดวิญญาณขันธ์ขึ้นมาด้วยนั่นมีขึ้นมาแล้ว.

รูปขันธ์ และ วิญญาณขันธ์ มีแล้ว, เมื่อ สามอย่างนี้ คือ ตา กับ รูป กับ วิญญาณขันธ์ ทำงานอยู่ด้วยกัน นี้ก็จะเรียกว่าผัสสะ, ผัสสะ. เรามีผัสสะอยู่ตลอดเวลาเห็นใหม่ แต่เราก็ไม่รู้สึกรู้ชาติ : ผัสสะทางตา ตากับรูปการเห็นทางตา, ผัสสะทางหู หูกับเสียง แล้วก็การได้ยินทางหู, ผัสสะทางจมูก ก็จมูกกับกลิ่น แล้วก็การรู้จักกลิ่น, ทางลิ้น มีลิ้นข้างในกับรสข้างนอก ก็เกิดวิญญาณทางลิ้น, มีผิวหนังกับสิ่งที่มาสัมผัสผิวหนัง ก็เกิดวิญญาณทางผิวหนัง, มีจิตใจกับสิ่งที่มากระทบจิตใจ ก็เกิดความรู้สึกรู้ชาติทางจิตใจ, รู้แจ้งทางจิตใจ เป็นวิญญาณทางจิตใจเรียกว่ามโนวิญญาณ, นี้มีอยู่ตลอดเวลา. มีอยู่ตลอดเวลา ถ้าเป็นตามธรรมชาติอย่างนั้นยังไม่เกิดความรู้สึก, จนกว่าจะเกิดความโง่ว่ามันตัวกูจึงจะมีความทุกข์. ฉะนั้นการที่เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอยู่ข้างใน, มีรูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพละ ธัมมารมณอยู่ ข้างนอก ถึงกันเข้าเมื่อไรก็เกิดวิญญาณขันธ์ ทำงานร่วมกันอยู่เรียกว่า

ผัสสะ, แล้วก็เกิดเวทนาขั้น. นี้เรียกว่าระบบพื้นฐานของธรรมชาติธรรมดา, มีอยู่ตลอดเวลา, มีอยู่ตลอดเวลา. ระบบพื้นฐานของธรรมชาติตามธรรมดามีอยู่ตลอดเวลา ก็อย่างนี้. นี่ครั้งแรกของสิ่งที่เรียกว่าปฏิจัสสมุปบาท.

ที่นี้มาถึงเวทนาแล้ว มันจะมาถึงระบบกิเลสแล้วนี่, พอมาถึงเวทนา มันก็ จะยังมีการรู้สึกต่อเวทนาโดยมโนวิญญาณอีกก็ได้ หรือจะเกิดสัญญาว่ามันหมาย ว่าเป็นเวทนาอย่างนั้นเวทนาอย่างนี้ เวทนาจากอะไร เวทนาจากผู้หญิง เวทนาจากผู้ชายอะไร, เรียกว่าสัญญาอย่างนี้ ก็รวมอยู่ในเวทนานี้.

พอมีความรู้สึกมันหมาย อย่างนี้ มัน จะเกิดตัณหา, เวทนาปุ่จยตาตัณหา, เพราะเวทนาเป็นปุ่จยจึงเกิดตัณหาคือความอยาก ไปตามสมควรแก่เวทนานั้น แล้วแต่ว่าจิตของผู้นั้นได้มีสัญญาลงไป ในเวทนานั้นอย่างไร, มันก็เกิด ความอยากไปในทางกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา อย่างใดอย่างหนึ่ง; นี้เวทนาให้เกิดตัณหา.

นี่กิเลสแล้ว เข้าถึงชุกกิเลสแล้ว ระบบกิเลสตั้งแต่ตัณหาไปถึงอุปาทาน จนถึงภพ จนถึงชาติ, อุปาทาน

มาจากค้นหา, มีความอยากมากแล้วก็จะปรุงเป็นความ
 รู้สึกว่า กุณ้อยากขึ้นมาเองตามธรรมชาติ. ฉะนั้นตัวตน
 ที่เป็นผู้อยากไม่ใช่ของจริงไม่มีตัวจริง เป็นแต่เพียงของ
 ปรุงขึ้นมาด้วยอวิชชา ชั่วคราวชั่วคราว, เป็นเรื่องๆ เฉพาะ
 เรื่อง กุณ้อยาก กุณผู้ต้องการ; แม้แต่ว่ากุณผู้เห็น กุณผู้ได้ฟัง
 กุณผู้ได้สัมผัส กุณผู้ได้ลิ้ม อะไรก็ตามเกิด นี่มันก็เกิดเป็นความอยาก
 ตามกรณีนั้นๆ จึงมีนับไม่ไหว, โดยรายละเอียด แต่ว่าโดย
 หลักมันก็มีอยู่ที่ทาหุจมุมกลืนกายใจ.

มันก็มีภพ, มีภพความเป็น ความเป็นแห่งตัวกุ
 เกิดขึ้น, แล้วก็มีชาติ คือตัวกุที่แสดงบทบาทออกมาเต็ม
 ที่เรียกว่าชาติ, ไม่ได้หมายถึงชาติเกิดจากท้องแม่. ชาติเกิด
 จากท้องแม่นั้นเสร็จไปแล้ว มันไม่มีปัญหาแล้ว.

แต่ชาติจากอุปาทานจากความโง่งนี่จะมีอยู่เรื่อยๆ
 ไป, เตี้ยวเกิดตัวกุอย่างนั้น, เตี้ยวเกิดตัวกุอย่างนี้, เตี้ยว
 เกิดตัวกุอย่างโน้น, ทุกชนิดเรียกว่าชาติ มันก็มีชาติอย่างนั้น
 อยู่ทุกวันๆ. คิดอย่างไรมันก็เป็นชาติอย่างนั้น, คิดอย่าง
 ถูกอย่างตีก็เป็นที่, อย่างชั่วเป็นชั่ว, คิดอย่างเทวดาเป็น

เทวดา, ก็คืออย่างสัตว์นรกเป็นสัตว์นรก, ก็คืออย่างเศรษฐี
เป็นเศรษฐี ก็คืออย่างขอลานเป็นขอลาน, ก็คืออย่างคนดีก็
เป็นคนดี เป็นชาติดี, ก็คืออย่างคนชั่วก็เป็นชาติชั่ว.

ตณฺหาเหมือนกับการผสมพันธุ์, อุปาทาน
เหมือนกับการตั้งครรรค์ ภพเหมือนกับการกระทำ, ชาติ
เหมือนกับการคลอดออกมา, นี้โดยอุปมาเป็นอย่างนี้.

ที่นั่นก็ทุกข์เพราะมีตัวกู้อย่างนั้นอย่างนั้นขึ้นมา, แล้ว
มัน ก็มีความรู้สึกต้องเป็นทุกข์ ตามเรื่องที่ว่ามาแล้วข้าง
ต้น. ใต้อย่างต้องการ, มันก็โง่ก็หลงไปยึดมันถือมันหวง
แหน ยิ่งดียิ่งรัก ยิ่งรักยิ่งทนทุกข์. ฉะนั้นมัน จึงไม่มีที่
เรียกว่าความสุข; แม้ในสิ่งที่เรียกว่าความสุข ความ
เอรีดอรร้อยทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับยึดมันถือมัน
สำหรับแผดเผาหัวใจ เป็นทุกข์ยิ่งขึ้น มันก็เลยเป็นทุกข์.

ยังมีตัวกู่มากเท่าไร ก็ยิ่งกลัวความเกิดแก่เจ็บ
ตายมากเท่านั้น ก็เป็นทุกข์มากเท่านั้น, มูลเหตุที่จะ
ต้องทำให้ มีโสกะปริเทวะ ทุกข์โถมันส์อุปายาส ก็มากขึ้น
เท่านั้น, แล้วก็ทำให้หวังมาก, แล้วก็ผิดหวังมาก คือ

ต้องประสบกับของไม่รักพลัดพรากจากของรัก มันก็มากขึ้น
เพราะเหตุนี้ เพราะชาติชนิดนี้.

ก็เลยเป็นอันว่า สรุปลความได้ว่ามันมีความยึดมั่น
ด้วยอุปาทาน ว่าตัวตนในเบญจขันธ์ ขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง,
โลกทั้งโลกสรุปลอยู่ในคำเพียงห้าคำว่า ห้าขันธ์, ห้าขันธ์
: รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, อาการอย่างนี้เรียกว่า
ปฏิบัติสมุปบาท แล้วก็เกิดขึ้นแห่งความทุกข์.

ที่นี้ ฝ่ายตรงกันข้าม พอมิผัสสะ ตา หู จมูก อะไร
ก็ตาม, พอมิผัสสะ สติมาทันเอาปัญญาที่เรียนรู้ เรื่อง
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตมา มันก็ไม่เกิดเวทนาใจ ที่หลอก
ให้เป็นสุขเป็นทุกข์หรือทุกข์ผสมสุข, ไม่มีเวทนาใจก็ไม่เกิด
ตัณหา, ไม่เกิดตัณหาก้ไม่เกิดอุปาทาน ไม่เกิดภพเกิด
ชาติ อย่างที่ว่ามาแล้ว มันก็ไม่เป็นทุกข์. นี่คือปฏิบัติ-
สมุปบาท หรืออิทัปปัจจยตาฝ่ายที่ไม่ต้องเป็นทุกข์, ถ้า
เป็นอย่างที่ว่ามาแล้วตามธรรมคานั้น ก็ต้องเป็นทุกข์, จึงมี
กฎเกณฑ์สำหรับที่จะเป็นทุกข์ และจะไม่เป็นทุกข์.

แล้วเราไม่รู้เรื่องนี้ ก็หลับตาทำไป มันก็คุ้มไปแต่
ในทางที่จะเป็นทุกข์; เพราะมันทำไปด้วยอำนาจของอวิชา

อวิชา, ผลก็คือความทุกข์. ได้อย่างใจก็เป็นความ
 ทุกข์ เพราะหลงรัก กลัวจะวิตพิลลัพราก, ไต่เอืกรอรัย
 สนุกสนานก็ยิ่งโง่ ยิ่งโง่ก็ยิ่งยึดมั่นถือมั่นก็ต้องเป็นทุกข์.
 ฉะนั้น การได้มาเป็นบวาก็เพื่อความทุกข์, ได้มาเป็นลบ
 ก็เป็นตัวความทุกข์. นี่เราจึงต้องการจะอยู่เหนือนั้น :
 เหนือดีเหนือชั่ว, เหนือบุญเหนือบาป, เหนือสุขเหนือทุกข์.

คำสอนในคริสเตียน วิเศษอยู่ ข้อแรกที่พระเจ้าสั่ง
 อาดัมกับอีฟ ว่าอย่ากินผลไม้ที่ทำให้รู้จักดีชั่ว, กินเข้าไปแล้ว
 จะตาย. แต่เขาก็ไม่เชื่อ เขาก็ได้กิน แล้วก็มึนงงหาเรื่องดี—
 ชั่ว มาจนบัดนี้, จนบัดนี้ มนุษย์ทุกคนได้กินผลไม้ ที่ทำให้
 รู้จัก ดี—ชั่ว, ดีชั่ว บุญบาป สุขทุกข์ ก็คู่ตรงกันข้ามทุก ๆ คู่
 แล้วก็ต้องเป็นทุกข์. พุทธศาสนาก็สอนอย่างนี้, เข้าใจว่า
 มันจะมีรกรากเดียวกันที่ว่า มองเห็นมาแต่ดึกดำบรรพ์โน้น
 แล้วว่า ดีและช่วนั้นแหละเป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่น แล้ว
 ก็เป็นทุกข์. อย่าไปเอากับมัน อยู่เหนือมันเสีย, หรืออยู่
 ระหว่างกลางไม่ดี ไม่ชั่ว. อย่าไปเอาบวก, อย่าไปเอาลบ.
 เอาเหนือบวกเหนือลบ, หรือระหว่างบวกระหว่างลบก็ยังพอ

ไปได้. จงอยู่ระหว่างบวกระหว่างลบ หรืออยู่เหนือบวก
เหนือลบ.

แต่คนในโลกทั้งโลกยังบูชาบวก, ต้องการบวก
ต้องการ *Positivision*, ที่เขาพูดถึงกันนัก อะไร อะไร ต้อง
เป็น *Positive* ไว้เรื่อยไป. ทราูไม่ว่ามันเป็นคู่กันกับ *Nega-*
tive ก็จะต้องลบ มีบวกก็ต้องมีลบ, บวกก็เป็นทุกข์ ลบก็
เป็นทุกข์.

ฉะนั้น ขอให้รู้ไว้เสียว่า ทุกข์ทั้งหลายมาจาก
ความยึดถือในบวกและในลบ; ถ้ารู้อย่างนี้เรียกว่าพอ
เก่งมากที่สุดแล้ว คนนั้นรู้เรื่องความทุกข์ที่สุดเลย, ถ้ารู้ว่า
ทั้งบวกและทั้งลบเป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์ ก็แปลว่า
คนนั้นรู้เรื่องความทุกข์ดีที่สุด และจะเข้ากับข้อที่ว่ารู้เรื่อง
เบื้องต้นที่สุดก็คือ รู้เรื่องความทุกข์.

รู้เรื่องความทุกข์ให้มากพอที่จะเป็นจุดตั้งต้น ของ
การศึกษา และการปฏิบัติพระพุทธศาสนา; ถ้าไม่รู้เรื่อง
ความทุกข์ ไม่เข้าใจความทุกข์ ไม่มองเห็นความทุกข์
ก็ไม่สามารถจะจับต้องพุทธศาสนาได้, จะจับไม่ถูกตัว
พุทธศาสนา. ฉะนั้น จะต้องรู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ คือยึด

มันถือมันไม่ว่าฝ่ายบวกหรือว่าฝ่ายลบ, พุคใ้ง่าย ๆ พังง่าย ๆ ว่าคืชั่วนี้บวกลบ, บุญบาป—บวกลบ, สุขทุกข์—บวกลบ, ใ้เสีย—บวกลบ, แพ้ชนะ—บวกลบ, เป็นคู่ ๆ ทั้งนั้นแหละ, เป็นคู่ระหว่างบวกกับลบทั้งนั้น. ถ้าใ้ใครเอาเข้าส่วนใ้ส่วนหนึ่งแล้ว คืต้องเป็นทุกข์โดยแน่นอน.

นี่รู้เรื่องความทุกข์กันอย่างนี้สิ ใ้ถึงขนาดอย่างนี้รู้เรื่องความทุกข์ใ้แจ่มแจ้งอย่างนี้ จึงจะเพียงพอสำหรับมาลูบลำพระพุทธรศาสนาต่อไป, เพื่อการเอาชนะความทุกข์อยู่เหนือความทุกข์ใ้จนใ้ได้, สรุปลันเสียที่ว่า มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ, เป็นกฎของธรรมชาติ, เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งมันเป็นสิ่งสูงสูดในตัวมันเอง ทำอย่างนี้จะเกิดผลอย่างนี้, เป็นเรื่องของกิริยาและปฏิกิริยา, เมื่อมีกิริยาลงไปอย่างนี้ ก็มีปฏิกิริยาอย่างนี้. ก็เรียกว่าทั้งหมดกันไม่มีอะไร นอกจากกระแสของกิริยาและปฏิกิริยา, รู้เรื่องว่าทั้งหมดกันมันเป็นกระแสแห่งกิริยาและปฏิกิริยาเท่านั้นเอง ไม่มีตัวกู—ของกู.

ยิ่งรู้วิทยาศาสตร์มากเท่าไร จะยิ่งเข้าใจเรื่องนี้ใ้ได้โดยง่าย. เรื่องกฎอุทปีบัจจยตา, เรื่องกระแสแห่งกิริยา

และปฏิภิกิริยา; กระแสแห่งเหตุและแห่งผล จะเข้าใจ
 ได้โดยง่าย, แล้วเขาจะเข้าใจวิธีป้องกัน คือจะมีสติ
 สัมปชัญญะได้จริงในขณะที่มีการกระทบทางอายตนะ
 เป็นคู้ๆ ไป เป็นสิ่งที่สามารถปฏิบัติได้ไม่เหลือวิสัย, ไม่ต้อง
 อาศัยสิ่งภายนอก สิ่งภายใน ก็พอแล้ว คือมี รูป, เวทนา,
 สัญญา, สังขาร, วิญญาณ ซึ่งในนั้น มีอะไรเพียงพอ
 ที่จะจัดการอย่างไรลงไป แล้วก็ไม่ต้องเกิดทุกข์.

วิธีปฏิบัติ กว้างไว้ให้ง่าย ๆ ให้มีปัญญาหรือสติ สติ
 ปัญญาเมื่อมีผัสสะ แม้จะไม่เรียนทั้งหมดอย่างที่ว่ามานี้ ไม่
 เรียนจบพระไตรปิฎก ไม่เรียนหมดอย่างที่ว่ามานี้, แต่เราจะ
 เรียนศึกษากันว่า ปฏิบัติอย่างไรความทุกข์เกิดไม่ได้ ก็
 ง่ายพอแล้ว. แต่มัน สำคัญอยู่ที่ว่า ต้องรู้จักความทุกข์
 เสียก่อน, สิ่งแรกหรือเรื่องแรกที่ควรรู้ จำเป็นต้องรู้นั้นคือ
 เรื่องความทุกข์นั่นเอง. นี้ขอให้รู้เรื่องความทุกข์เป็นสิ่ง
 แรก, และก็จะต้องดำเนินไปได้ตามลำดับ สามารถเอาชนะ
 ความทุกข์ได้โดยไม่ต้องสงสัย.

นี่คือเรื่องแรกที่อาตมาขอแนะนำมากล่าวในชุดนี้ คำ
 บรรยายชุดนี้ ก็คือชุด คู่มือที่ทุกคนจำเป็นจะต้องรู้อย่าง

นี่เป็นเรื่องแรก เป็นวันแรก. สรุปลงเป็นใจความสั้น ๆ ว่า
 สิ่งแรกที่ต้องรู้จักคือความทุกข์. ขอให้ท่านทั้งหลายรู้จัก
 ความทุกข์, แล้วการศึกษาและการปฏิบัติของท่านทั้งหลาย
 ก็จะก้าวหน้า, ก้าวหน้า, ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง อย่าง
 เป็นที่พอใจ; มิฉะนั้นจะกลานตัวมึนตึ๋ม ๆ ยิ่งกว่าเท่า, แล้ว
 ก็จะวนไปวนมา อย่างไม่มีทางออก. ขอให้สนใจเรื่องทุกข์
 เป็นเรื่องแรก.

การบรรยายเรื่องแรกว่า ความทุกข์เป็นสิ่งที่ต้อง
 รู้จักก่อน มีอยู่อย่างนี้, และก็พอสมควรแก่เวลาสำหรับบรรยาย
 เพื่อเป็นหลักเกณฑ์เป็นแก่นใจในเบื้องต้น โดยรายละเอียดจะพูดต่อในโอกาส
 ภายหลัง. เกี่ยวกันนี้ไม่ใช่ร้อยเหมือน
 กัน พูดซ้ำในภาษาแต่ภาพพอที่จะเข้าใจเรื่องทุกข์ที่เรียกว่าทุกข์กัน
 บ้างแล้ว.

จะขออนุญาตบรรยายในวันนี้เป็นโอกาสให้พระ
 คุณเจ้าทั้งสาม สอนโดยธรรมมคณสาธยาย ให้เกิดกำลังใจ
 ในการที่จะศึกษาและปฏิบัติในกรรมที่ต่าง ๆ กันไป สืบต่อไป
 ณ กาลบัดนี้.

หนังสือชุดหมุดล้อมธรรมจักร

การหมุดความเห็นแก่ตัว คือหมดทุกข์

คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม

- ๒ -

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ในชุดคู่มือจำเป็นที่จะต้องมี เป็นครั้งที่สองนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า การหมุดความเห็นแก่ตัวคือหมดทุกข์ ขอให้กำหนดหัวข้อไว้ให้ชัดเจน เพื่อสะดวกแก่การฟังการเข้าใจและใคร่ครวญต่อไปว่า การหมุดความเห็นแก่ตัวคือหมดทุกข์.

การบรรยายนี้มุ่งหมายที่จะให้เป็นคู่มืออันแท้จริง ที่จำเป็นที่จะต้องมีอย่างแน่นอน จะไม่สับสน มาตามลำดับ; แต่ที่ว่าบางคน อาจจะมีคิดไปว่า มันไม่ใช่เรื่องสำคัญ อะไร

ในเรื่องความเห็นแก่ตัว เพราะใคร ๆ ก็ผูกกันอยู่. บางคนก็ยังถือว่าจำเป็นจะต้องมีเสียอีก; ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตัว แล้วก็ทำอะไร ไม่ชวนชวายเป็นไร ไม่สร้างความเจริญอะไร, กิดไปเสียอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เราต้องการจะให้เข้าใจเรื่องนี้ ให้ถึงที่สุด และในฐานะเป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา, มันเป็นเรื่องใหญ่ และเป็นใจความสำคัญ, เป็นใจความลึกซึ้ง. เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ เต็มพุทธศาสนา, ก็เป็นเรื่องลึกซึ้งที่เห็นมันได้ยาก, เห็นกันแต่ผิวเผิน แล้วสำคัญที่ว่ามันจะเป็นทุกข์หรือไม่เป็นทุกข์ ก็เพราะสิ่งนี้เอง.

ความเห็นแก่ตัว ทำโลกให้วินาศ.

จะขอให้มองกันทั่วโลก ทั่วไปทั้งโลก ว่าทั้งโลกนี้มันกำลังมีปัญหาเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้อย่างไร. โลกกำลังจะวินาศ เพราะความเห็นแก่ตัวของคนในโลก; มองให้ทั่วโลก, มองทั้งในภายในจิตใจของตัว มองทั้งภายนอกออกไปจากตัว ก็เรียกว่าทั่วโลก, แล้วก็มองดูทุกกาละ ทุกยุคทุกสมัย ว่ามันเป็นอย่างนี้จริง, มองดูทุกเทศะ คือไม่ว่าที่ไหน

ไม่ว่าที่มุมโลกไหน ไม่ว่าในโลกนี้หรือในเทวโลก มารโลก พรหมโลก, ในโลกไหน ๆ ก็ตาม มีความเห็นแก่ตัวแล้วก็มี ความทุกข์ มันทุกข์ทุกทุกสมัย จะเป็นยุคก่อนพระพุทธเจ้า เกิด หรือพระพุทธเจ้าเกิดอยู่, หรือพระพุทธเจ้าเกิดแล้ว หรือจะเป็นต่อไปในอนาคตก็ยาวสักเท่าไร สิ่งนี้แหละคือสิ่งที่ร้ายกาจที่สุด ที่ทำมนุษย์ให้เป็นทุกข์, หมดความเห็นแก่ตัวก็จะหมดทุกข์.

๘๔ ความทุกข์เพราะเห็นแก่ตัว.

ไม่ว่าเขาจะกำลังถือศาสนาอะไรอยู่, เรากล้าทำว่า ไม่ว่าเขากำลังถือศาสนาอะไรอยู่, ไปดูเถิด ความทุกข์ของเขา จะเกิดมาจากความเห็นแก่ตัว; ถ้าเขาดับความเห็นแก่ตัวเสียได้ ความทุกข์ก็จะหมดไป ไม่ว่าเขาจะถือศาสนาอะไรอยู่ เรากล้าทำอย่างนี้.

มันเป็นทุกข์เพราะความเห็นแก่ตัว ไม่ใช่เป็นเรื่องของกรรมเก่า ตามที่มักจะเชื่อกัน, ว่าเป็นเรื่องของกรรมเก่า. มันเป็นเรื่องของการควบคุมจิตไม่ได้ ปฏิบัติ

ไม่ถูกต้องตามกฎหมายที่บัญญัติ ความทุกข์ก็เกิดขึ้น, ไม่ใช่เป็นเรื่องของกรรมเก่า. ถ้าเป็นเรื่องของกรรมเก่า ทีเดียวเราไม่มีความเห็นแก่ตัว ดำรงจิตไว้ถูกต้องตามกฎหมายที่บัญญัติ ความทุกข์ก็เกิดไม่ได้.

และ ไม่ใช่เป็นเรื่องของพระเจ้าบันดาล; พระเจ้าจะบันดาลหรือไม่บันดาล ถ้ามัน มีความเห็นแก่ตัวแล้ว มันต้องเป็นทุกข์, ถ้ามันมีความเห็นแก่ตัวแล้ว พระเจ้าจะบันดาลให้ไม่เป็นทุกข์นั้นเป็นไปได้. ถ้าไม่เห็นแก่ตัวแล้ว มันก็ไม่เป็นทุกข์เอง, ไม่ได้เกี่ยวกับพระเจ้าหรือพระเป็นเจ้าอะไรที่ไหน.

นี่ขอให้มองเห็นความสำคัญ คือมันเฉียบขาด และมันเด็ดขาด มันแน่นอนอนตายตัวว่า มีความเห็นแก่ตัวที่ไหน ก็มีความทุกข์ที่นั่น, หมกความเห็นแก่ตัวที่ไหน มันก็หมกความทุกข์.

เดี๋ยวนี้แม้จะเป็นนักปราชญ์ ก็ยังมีความเห็นแก่ตัว แล้วก็ยังเป็นทุกข์แบบนักปราชญ์, หรือ จะเป็นผู้สำเร็จอย่าง

นั้นอย่างนั้นตามที่เขาสम्मตกันว่าคนนั้นคนนั้นสำเร็จๆ, เป็นผู้สำเร็จ. ถ้ายังมีความเห็นแก่ตัว ผู้สำเร็จนั้นก็ยังมีความทุกข์, จะได้รับการสมมุติว่าเป็นนักปราชญ์ก็ดี เป็นผู้สำเร็จก็ดี ถ้ายังมีความเห็นแก่ตัวแล้วก็ยังมีความทุกข์. ขอให้กำหนดดูให้ดี ๆ ว่า มันเป็นเรื่องสำคัญที่มากน้อย.

ที่นี้ก็มากดูกันต่อไปว่าอาศัยหลักอะไร? อาศัยหลักอะไรที่พูดเช่นนั้น? ถ้าจะพูดกันอย่าง อาศัยหลักในพระคัมภีร์ ก็อ้างได้ว่า มีคำกล่าวไว้ชัดเจน แน่แน่นอนว่า อสุมิมานสุส วินโย เอตัม เว ปรมิ สุขํ นี้เป็นหลักที่สำคัญที่สุด, จึงขอร้องให้ช่วยกำหนดจดจำไว้ให้ดี ๆ ว่า อสุมิมานสุส วินโย เอตัม เว ปรมิ สุขํ — ถ้านำออกเสียได้ซึ่งอัสมิมานะแล้ว นั่นเป็นความสุขอย่างยิ่ง, นี้คือหลัก.

มันเป็นการกล่าวที่ลึกซึ้งเข้าไป อาจจะไม่เข้าใจสำหรับคนบางคนที่ไม่รู้จัก ว่าอัสมิมานะนั่นคืออะไร. อัสมิ แปลว่า เรามี เราอยู่ เราเป็น, มานะ แปลว่า ความสำคัญมันหมาย, อัสมิมานะ ก็แปลว่า ความสำคัญว่าเรามี เราเป็น.

ถ้าพูดอย่างตรงไปตรงมา ภาษาชาวบ้านธรรมดาก็คือ ความรู้สึกว่าตัวกู ว่าของกู นั้นแหละคือ อัสมีมานะ; ถ้ายังมีความรู้สึกอย่างนี้อยู่ มันก็ต้องเป็นทุกข์. มันช่วยไม่ได้. ถ้านำออกเสียได้ซึ่งความรู้สึกที่ว่า มีตัวกูมีของกู ความทุกข์ก็ไม่อาจจะเกิด คือดับทุกข์สิ้นเชิง.

สุขภาษาคนต่างจากสุขภาษาธรรม.

แต่เผอิญ พระบาลีตอนนี้นำภาษาคนธรรมดา คือใช้คำว่าความสุข อย่าเอาไปปนกับความสุขที่เป็นสุขเวทนา ที่ได้รับรู้ทางเวทนา หรือเป็นสุขเวทนา; อย่างนั้นอันนั้นมันไม่เที่ยง, แล้วมันก็ไม่เรียกว่า ความสุขที่แท้จริง, เป็นสุขเวทนา แล้วก็ไม่ใช่ แล้วก็ดับทุกข์. ที่นี้คำว่า สุข—สุข ในลักษณะอย่างนี้คือดับทุกข์สิ้นเชิง, ไม่มีความทุกข์เหลืออยู่แม้แต่ประการใดๆ. ขอให้เข้าใจคำว่าความสุขในที่นี้หมายความว่าอย่างนี้ คือเป็นสุขในภาษาธรรม.

สุขในภาษาคน นั้นก็รู้กันอยู่ มีเงินมีทอง ข้าวของทรัพย์สินสมบัติ บุตรภรรยาสามี อำนาจวาสนาอะไร แล้วก็พอ

ใจ, แล้วก็เป็ความสุขเวทนา, นั่นอย่าเพ้อเอามาเป็นความสุขใน
 กรณีอย่างนี้ เพราะว่ากาเป็นอยู่อย่างนั้นยังเต็มไปด้วยตัวกู
 เต็มไปด้วยของกู : มีเงินมีทอง มีทรัพย์สินสมบัติข้าวของ
 อำนาจวาสนาบารมี อะไรก็ตาม มันก็ยังเต็มไปด้วยตัวกู
 — ของกู, มันไม่ใช่ อัสสัมมานัสสะ วินโย, มันยังมีอัสสัมมานะ
 อย่างเต็มที่ มันจึงไม่ใช่ความสุขในความหมายนี้.

นี่ขอให้รู้จักแยกคำว่าสุข สุข น้ออกให้ดี ; ให้
 เป็นภาษาชาวบ้านคนธรรมดาสามัญทั่วไป, ความสุขของเขาก็
 คือได้เอร็ดอ่อย สนุกสนาน ตามพอใจ นั่นเรียกว่า
 ความสุขในภาษาคน ภาษาชาวโลก ภาษาปุถุชน, หรือ
 พูดให้ตรงหน่อยก็ว่า ภาษาคนโง่. ต่อเมื่อไม่มีความเสียด
 แหวงใดๆ ในจิตใจ, ไม่มีความหนักอกหนักใจ, ไม่มีความ
 วิตกกังวลอะไรนี้, จึงจะเป็นสิ่งที่ควรจะเรียกว่าความสุข
 แท้จริง, แล้วก็เป็ความสุขในภาษาธรรมะ คือภาษาของ
 บุคคลผู้รู้ธรรมะ ก็เรียกว่าความสุข.

คำว่า นำออกเสียได้ซึ่ง อัสสัมมานะ เป็ความสุข
 อย่างยิ่ง นั่น เป็ความสุขในภาษาธรรมะ คือเป็สุขที่

ไม่ต้องมีเหยื่อ, ไม่ต้องมีอามิสเข้ามาช่วยเหลือ, แต่กลับจะ
เป็นสุขที่อยู่เหนือเหยื่อเหนืออามิส ปราศจากอามิสโดยประการ
ทั้งปวง.

สุขแท้จริง

คือนำความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกูออกไปได้.

สุขมีอยู่สองอย่าง อย่างนี้, อย่างทำมันก็หมายถึง
สุขที่ต้องมีเหยื่อ มีอามิส มีเหยื่อมาเป็นเครื่องสนับสนุน
ส่งเสริม. ความสุขแท้จริง อย่างสูงนั้นไม่ต้องมีเหยื่อ
เหล่านี้ เรียกว่าสุขไม่มีอามิส. เรียกเป็น ภาษาบาลี ก็ว่า
สามิสสุข สุขมีเหยื่อ, นiramisสุข สุขไม่มีเหยื่อ; เมื่อพูดว่า
สุขโดยแท้จริง ก็ต้องหมายถึง สุขที่ไม่มีเหยื่อ, ขอให้เข้าใจ
กันไว้ให้ถูกต้องเสียแต่แรกๆ. การนำ อัสมิมานะออก
เสียได้ นั้น ก็คือการนำความรู้สึกว่าตัวกู ว่าของกูออกไป
เสียได้ นั่นเอง.

ภาษาบาลี ก็มีเรียกอยู่ว่า อตฺตา คือ ตัวกู, อตฺตนิยา
คือ ของกู. แต่ภาษาบาลีเขาไม่มีคำสูงคำต่ำเหมือนภาษาไทย,

ภาษาไทยมีสูงมีต่ำ พูดได้ตามพอใจว่า ตัวข้าพเจ้าของข้าพเจ้า มันก็ไม่หยาบคายอะไร, ตัวตนหรือของมันก็ค่อยยังชั่วหน่อย, แต่พอเป็น ตัวกู หรือ ของกู ก็เรียกกันว่าเป็นคำหยาบ ; มันก็ต้องหยาบ เพราะมันออกมาจากกิเลสนี้, มันเป็นความรู้สึกที่ออกมาจากกิเลส มันก็มีความหมายหยาบกว่าความรู้สึกตามธรรมดา หรือความรู้สึกที่ออกมาจากปัญญา ความรู้แจ้งตามที่แท้จริง.

ตัวกู-ของกูเกิดได้จากบัจจัยทั้งภายใน-ภายนอก.

การเกิดตัวกู, การเกิดของกู เกิดจากภายนอกปรุงแต่งก็ได้ ก็มีเหตุมีบัจจัยอะไรที่เป็นของภายนอก เป็นสัตว์สังขารเป็นอะไรก็ได้ที่เป็นของภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง ปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกอันนี้ก็ไ้, หรือเกิดปรุงแต่งขึ้นในภายใน โดยไม่ต้องมีอะไรจากภายนอกเข้าไปเกี่ยวข้อง มันก็เกิดได้ เหมือนกัน เพราะว่าเราได้สะสมความเคยชินแห่งกิเลสไว้มากมาย ที่เรียกว่า อนุสัย อนุสัย และอาสวะ, อนุสัย หรือ อาสวะ มันมีอยู่ในภายในมันก็ออกมาได้ เมื่อมีเหตุบัจจัย

ในภายใน. ถ้าเหตุบังจ้ายมาจากภายนอกมันก็ปรุงแต่งขึ้น
ใหม่ เป็นเรื่องใหม่ เป็นเรื่องข้างนอก.

ฉะนั้น การเกิดแห่งตัวกู หรือ ของกู นี้ มีได้ทั้ง
จากเหตุบังจ้ายในภายใน, และเหตุบังจ้ายภายนอก. ขอ
ให้รู้จักไว้ให้ดี ๆ มันกว้างขวางอย่างนี้ มันจึงควบคุมยาก, มัน
จึงยากแก่การควบคุมเป็นธรรมดา. นี่แหละ หลักที่เรา
จะอาศัยพระบาลี ก็มีอยู่อย่างนี้; แต่ว่าหลักที่เรา จะอาศัย
เหตุผลเฉพาะหน้า ที่เราจะคิดนึกรู้สึกได้ มันก็มีอยู่ อย่างนี้.
ขอให้ลอง มีตัวกูมีของกู ความรู้สึกที่เป็นตัวกู—ของกู มันก็
ว่างไม่ได้, ว่างไม่ได้, มันแบกของหนัก, แบกตัวกู
แบกของกู มันก็ต้องเป็นทุกข์.

ฉะนั้น ขอให้อาศัยสังเกต ให้มองเห็นชัดตามที่มัน
จะรู้สึกได้จากภายใน, อย่าต้องเอาตามตัวหนังสือหรือตาม
พระบาลีอย่างเดียว หรือฝ่ายเดียว. จงพยายามทำความเข้าใจตามพระบาลีนั้นเอง, แต่ว่าให้รู้จักตัวจริง ซึ่งมัน
มีอยู่ในภายใน ซึ่งจะไถ่วินิจจย จะไถ่พิจารณา จะไถ่แยก
แยะใคร่ครวญ เป็นลำดับ ๆ ไป.

พิจารณาความเห็นแก่ตัวในแง่ต่าง ๆ.

หัวข้อที่จะศึกษา ก็มีอยู่เป็นข้อ ๆ ข้อ ๆ เป็นลำดับ.

โดยพยัญชนะ อรรถ และไวยากรณ์.

ข้อแรก นี้ก็อยากจะให้พิจารณากัน โดยพยัญชนะ คือ คำพูดหรือตัวหนังสือ ก็แล้วแต่ สำหรับจะใช้เรียกมัน เรียกว่าพยัญชนะ ในภาษาไทยก็มีคำเรียกว่า ความเห็นแก่ตัว, ความเห็นแก่ตัว. ภาษาอื่น ๆ เขาก็มีคำตามภาษาของเขา, ภาษาไทยเราเรียกว่า ความเห็นแก่ตัว, ภาษาบาลีก็เรียกว่า *อัสมิมานะ* ความถือว่าเรามีอยู่, เรามีอยู่. เอาในภาษาไทยเป็นหลักเข้าใจได้ง่ายว่าความเห็นแก่ตัว ซึ่งมีชนิดประเภทหลายอย่าง ซึ่งจะได้พิจารณากันต่อไป.

ที่นี้ก็ดู โดย อรรถะ, โดยอรรถะ ธรรมคานันเรา จะศึกษาอะไรก็ศึกษาโดยพยัญชนะก่อน, แล้วก็ศึกษาโดยอรรถะคือความหมาย. โดยอรรถะ หรือความหมาย, ความเห็นแก่ตัวก็คือ อวิชชา ที่เกี่ยวกับตัวตนหรือ

ของตน, เกี่ยวกับตัวกูหรือของกู. อวิชชาที่ทำให้เกิด
 ความรู้สึกว่าตัวตนหรือของตน ตัวกูหรือของกูนี้ *อรรถะของ*
คำว่าความเห็นแก่ตน มันเป็นความไม่รู้, ไม่รู้จักตามที่แท้จริง.
 จิตนั้นไม่รู้ ไม่ใช่ใครไม่รู้, จิตนั้นมันไม่รู้. จิตนั้น
 มันก็หมายมั่นเอาเองว่า อะไรเป็นตัวตนบ้าง อะไรเป็น
 ของตนบ้าง, ตามความโง่ของจิต ซึ่งมันมีรากฐานลึกซึ้ง
 เป็นสัญชาตญาณ, แล้วก็โง่ลึกโง่สูงขึ้นไปจนถึงเป็นกิเลส.

ถ้าจะพูดถึงคำที่ใช้แทนกันได้ คำเรียกที่ใช้แทนกัน
 ได้ คือ ไวพจน์, ไวพจน์ คำแทนชื่อ คำใช้แทนกันได้,
 ความเห็นแก่ตัวก็มีคำที่ใช้แทนกันได้ก็คือคำว่า อัตตวา-
 ทูปาทาน — *ความยึดมั่นถือมั่น อันเป็นเหตุให้กล่าวว่าตน,*
ความยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจอวิชชา อันเป็นเหตุให้
รู้สึกและพูดออกมาว่า ตน หรือกู, นั่นไวพจน์ของมัน
ชื่อที่จะใช้แทนกันได้.

หรือจะลงไปที่ สัญชาตญาณแห่งความมีตัว ก็
 ใกล้เคียงกัน, เรียกว่า เป็นคำที่ใช้แทนกันได้. สิ่งที่มี
 ชีวิตทุกชนิดมีสัญชาตญาณ คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นมา

ได้เอง โดยไม่ต้องมีใครสอนให้ก็ได้, นี้ก็เคยพูดกันมาแล้ว เรื่องสัญชาตญาณ. ความรู้สึกที่เกิดได้เองในสิ่งที่มีชีวิต; เช่นมันรู้จักวิ่งหนี รู้จักหาอาหาร รู้จักต่อสู้ รู้จักสืบพันธุ์ มันก็เป็นสัญชาตญาณ.

สัญชาตญาณทั้งหลาย นั้น มันก็ ออกมาจาก สัญชาตญาณ แม่บท คือสัญชาตญาณที่ทำให้รู้สึกว่ามีตัวกู หรือมีตัวตน, สัญชาตญาณว่ามีตัวตนนี้ มัน เป็นเหตุให้ทำ ทุกอย่างเพื่อความอยู่รอดของตัวตน นับตั้งแต่รู้ว่ารักษา อาหาร, รู้จักหนีภัย, รู้จักต่อสู้เมื่อหนีไม่ได้ไม่ทัน, แล้วก็ รู้จักยกหูชูหางกัน ว่าอย่างนี้, เมื่อถึงวัยที่สมควรมันก็รู้เรื่อง การสืบพันธุ์หรือการamarมณขึ้นมาได้เอง โดยที่ไม่ต้องให้มี ใครสอน; นี่สัญชาตญาณเหล่านี้ มันตั้งอยู่บนสัญชาตญาณ แห่งการมีตัวตน.

กูให้คิดเถิดว่า สิ่งที่มีชีวิตจะต้องมีสัญชาตญาณ อันนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้ดำรงตนอยู่ได้ รักตน สงวนตน ต่อสู้กันรบเพื่อตน; มันเป็นความจำเป็นที่จะต้องสัญชาต ญาณอันนี้, แล้วจะต้องมีความรู้สึกว่ามีตัวตน. แต่ถ้ามันยังเป็นเพียงสัญชาตญาณ ยังไม่เข้มขันมาก, ยังไม่เข้มขัน

ถึงกับที่จะเป็นความเห็นแก่ตน มันเป็นเพียงการสงวนตน รักษาตน คุ้มครองตน, แต่ถ้ามันเลยนั้น มันควบคุมไว้ไม่ได้ มันเลยนั้นออกไปแล้ว มัน ก็เป็นความเห็นแก่ตน; นี้เรียกว่า สัญชาติญาณ ที่ไต่เจริญออกมาแปรรูปขึ้นมาเป็นกิเลส, เป็นกิเลสมากกว่าสัญชาติญาณตามปกติ, มีความรู้สึกเป็นความเห็นแก่ตนขึ้นมา เรียกว่าฤทธิ์เดชมันมากขึ้น แล้วก็มีความร้ายกาจ ทำให้เกิดเป็นทุกข์แก่ตัวผู้นั้น และแก่ผู้ที่มาเกี่ยวข้อง ซึ่งจะต้องวินิจฉัยกันโดยละเอียดในเรื่องนี้.

ลักษณะ, ประเภท, อาการ, อุปมา.

ที่นี้จะคุยกันถึง ลักษณะของความเห็นแก่ตัว ว่ามันมีลักษณะ กัดกัดกลุ่มอยู่ในภายในก็มี, มีลักษณะ แสดงออกมาภายนอกก็มี :-

ความเห็นแก่ตัวที่กัดกัดกลุ่มอยู่ในภายใน เกิดความรู้สึกได้ต่าง ๆ นานา, ให้เกิดความรู้สึกกระแวงสงสัย วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์, กระทั่งรู้สึกไม่ได้ว่ามันต้อง

การอะไร ทั้งที่มีมันมีความรู้สึกอยู่ มันก็ยังรู้สึกไม่ได้ว่า มันต้องการอะไร, เพราะมันลึกซึ้ง แต่มันก็ยังต้องการอยู่นั่นแหละ. นี่เป็นเหตุให้มันอ่อนไม่หลับ, หรือวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์. ความเห็นแก่ตัวอยู่คนเดียว แสดงอยู่ใน ภายใน มันก็กลัตกลุ่มอยู่คนเดียว.

ถ้ามัน แสดงออกมาภายนอก มันก็อาละวาด, อาละวาดกับตัวเอง อาละวาดกับผู้อื่น, ยุ่งยากลำบากกันไปหมด เพราะความเห็นแก่ตัวที่มันมีลักษณะอย่างนี้.

ถ้าจะ แยกความเห็นแก่ตัวออกเป็น ประเภทๆ มันก็จะพอมองเห็นได้ว่า ในระดับธรรมดาสามัญ ของคนธรรมดา ที่รู้จักดีหรือพูดกันอยู่ มันก็คือ ความไร้ศีลธรรม อันน่าเกลียด มันไม่มีศีลธรรม มันเห็นแก่ตัวจนเขาค่ากันทั้งบ้านทั้งเมือง, ความเห็นแก่ตัวในระดับศีลธรรมก็มีอยู่เพียงเท่านั้น.

ถ้า ในระดับปรมาตธรรม มันมากกว่านั้นมาก, แม้จะไม่ถูกใครด่า มันก็เป็นทุกข์, เป็นทุกข์อย่างลึกซึ้ง อยู่ในภายในจิต มันมีความรู้สึกว่าตัวตนว่าของตนอยู่คนเดียว

เคียวก็จริง แต่มันก็เป็นทุกข์ทรมานอย่างลึกซึ้งอยู่ในภายใน
 นี้มัน มีการถือตัวถือตนเพราะอวิชชา; เพราะไม่รู้ตาม
 ที่เป็นจริงว่า มันไม่มีตัวมีตน, แล้วไปโง่ไปหลงไปยึดมัน
 เอาให้มีตัวมีตน มันก็แสดงบทบาททรมาน ที่จะเรียกว่า
 มันกักเอาๆ มันกักเอาเจ็บปวดอย่างยิ่ง.

เข้าที่นี้มาดูถึง อากาของความเห็นแก่ตัว ก็ต้อง
 ใช้คำว่ากัก อีกนั่นเอง, อากาของความเห็นแก่ตัวมันเกิด
 ขึ้นมาเพื่อจะกัก, มัน กัดภายใน กัดอยู่ในใจ, แล้วมัน
 กัดอยู่ภายนอก กันออกมาภายนอก จนไปถึงผู้อื่นนี่มันกัก.
 อากาของมันคือมันกัก ทำให้เป็นทุกข์ ทำให้เจ็บปวด
 กัดตัวเองบ้าง กัดผู้อื่นบ้าง, เพราะว่ามันเกิดขึ้นมาเพื่อกัก.

นี่ถ้าจะอุปมา อุปมาความเห็นแก่ตัวนี้มันเกิด
 มาจากตัว, แล้วมันก็กักตัว. มันน่าหัวหรือไม่น่าหัว,
 ความเห็นแก่ตัวมันกลับกัดเอาตัว นั้นแหละ, ความเห็น
 แก่ตัวมันเกิดมาจากตัว และก็กลับกัดเอาตัวนั้นแหละ;
 เรียกว่าน่าหัวหรือสมน้ำหน้าก็แล้วแต่จะเรียก. นี้มัน เหมือน
 กับว่า สนิมเหล็กที่มันเกิดจากเหล็ก, แล้วมัน ก็ไม่กัดใคร

มันก็กัดเหล็กนั้น กัดเหล็กอันเป็นที่ตั้งที่เกิดของมัน. สนิมเหล็กมันกัดเหล็กฉันใด ความเห็นแก่ตัวมันก็กัดตัวนั้นแหละ, กัดตัวเอวอนั้นแหละ ฉะนั้น เหมือนกัน นี้เรียกว่าอุปมา ยังมีมากที่ยังกัดมาก, ยังมีลึกลับก็กัดลึก, มันกัดเต็มทีตามเวลาตามสถานการณ์.

อัสสาทะ - เสน่ห์.

เข้าที่นี้ก็คู่ต่อไปถึงสิ่งที่เรียกว่า อัสสาทะ, อัสสาทะ เสน่ห์อันจับอกจับใจคนให้หลงใหล เรียกว่า อัสสาทะ. ความเห็นแก่ตัวนั้น แม้มันจะเป็นความเลวร้ายสักเท่าไร แต่มันก็มีอัสสาทะ คือมีเสน่ห์หลอกให้คนพอใจ, มีเสน่ห์เหลือประมาณ เหนียวแน่นยิ่งกว่าสิ่งใด. คนโง่เมื่อได้เห็นแก่ตัวก็รู้สึกพอใจ, แล้วก็มีความคิดที่จะเห็นแก่ตัวต่อไป; ยิ่งได้เห็นแก่ตัวยิ่งพอใจ, ยิ่งได้เอาเปรียบผู้อื่นไ้ยิ่งพอใจ, เรียกว่าเห็นแก่ตัวได้มากเท่าไร ก็ยิ่งพอใจยิ่งสนุกสนานเพลิดเพลินเท่านั้น. อันนี้มันเป็นอัสสาทะหรือเสน่ห์ หรือคุณค่าสำหรับคนโง่จะหลงใหล ก็เรียกอัสสาทะ, ความเห็นแก่ตัวมีเสน่ห์มากอย่างนี้.

อาทึนวะ - ความเลวร้าย.

ที่^๕ในทางตรงกันข้ามพร้อมๆ กับเสน่ห์ มีเสน่ห์
เท่าใดมันก็มี^๕ความเลวร้ายมากเท่านั้น; มีเสน่ห์^๕มาก
เท่าไรก็มี^๕อาทึนวะ หรือความเลวร้าย^๕มากเท่านั้น. นี้
มันคู่กัน อัสสาทะคือเสน่ห์, อาทึนวะคือความเลวร้าย พิชร้าย,
มัน มีเสน่ห์^๕อัสสาทะมากเท่าไร, มัน ก็มี^๕อาทึนวะความเลวร้าย
มากเท่านั้น, มันก็^๕กับบุคคลผู้^๕นั้น เป็นทุกขอยู่ตลอดเวลา
และยิ่งกว่านั้นก็เป็น^๕ที่ชัง^๕หน้า^๕หน้า^๕ของเพื่อนบ้าน.

มองดูข้อ^๕นี้^๕หน่อย ไม่มี^๕ใคร^๕ชอบ^๕คน^๕ที่^๕เห็น^๕แก่^๕ตัว;
ถ้า^๕เขา^๕มอง^๕เห็น^๕เขา^๕ก็^๕คำ^๕ว่า^๕ ไอ้^๕ชาติ^๕เห็น^๕แก่^๕ตัว, ไป^๕แสดง^๕ความ
เห็น^๕แก่^๕ตัว^๕ให้^๕ใคร^๕เห็น^๕เข้า^๕ที่^๕ไหน มันก็^๕ถูก^๕คำ^๕กลับ^๕มา^๕ว่า ไอ้^๕ชาติ
เห็น^๕แก่^๕ตัว, มันก็^๕ทำ^๕ให้^๕คน^๕นั้น^๕สูญ^๕เสีย^๕ความ^๕เคารพ^๕นับ^๕ถือ^๕
ไม่^๕เป็น^๕ที่^๕ตั้ง^๕แห่ง^๕ความ^๕ไว้วาง^๕ใจ, ไม่มี^๕ใคร^๕อยาก^๕จะ^๕คบ^๕หา^๕สมา^๕คม,
มี^๕แต่^๕คน^๕บู้^๕ปาก^๕กัน^๕ให้^๕ไป^๕เสีย^๕ให้^๕พิน^๕ อย่า^๕เข้า^๕มา^๕ที่^๕นี้. ส่วน^๕ตัว
บุคคล^๕มัน^๕ก็มี^๕ถึง^๕อย่าง^๕นี้.

ที่^๕นี้^๕ถ้า^๕เป็น^๕เรื่อง^๕ของ^๕ครอบครัว ถ้า^๕ครอบครัว^๕นี้^๕มัน
เป็น^๕ครอบครัว^๕ที่^๕เห็น^๕แก่^๕ตัว, ทุก^๕คน^๕ใน^๕ครอบครัว^๕เห็น^๕แก่^๕ตัว,

เป็นครอบครัวที่เห็นแก่ตัว แล้วจะเป็นอย่างไร คិតูเอา
เองก็ได้ มันก็มีแต่คนหวาดกลัว ไม่อยากจะเกี่ยวข้อง ; แต่
มันยิ่งไปกว่านั้น *ไม่มีความเคารพนับถือ* จะเป็นที่ยูถูกอุหมิ่น
อุเกล็น.

ถ้าหมู่บ้านนี้มีแต่ผู้เห็นแก่ตัว หมู่บ้านนี้ทั้งบ้านนี้ก็
ไม่มีใครอยากจะเข้ามา, ถ้าเป็นบ้านเป็นเมือง จะเรียกว่าเมือง-
ไทยเมืองจีนเมืองฝรั่งอะไรก็ตาม ถ้ามันเห็นแก่ตัว ก็ไม่มี
ใครอยากจะคบหาสมาคม; อย่างที่เขาพูดกันติดปากว่า ยิว
หรือแขกบางพวกเห็นแก่ตัวจัดจนไม่มีใครอยากคบค้าสมาคม
ที่พูดกันอยู่แต่ก่อน ยกเอาพวกยิวขึ้นมาเป็นสำคัญเป็นตัวเอ้
ในการที่เห็นแก่ตัว. แต่มันก็ไม่มีแต่พวกยิวดอก หรือว่า
ใครเกิดเห็นแก่ตัวขึ้นมา คนนั้นก็กลายเป็นยิวก็ได้ จะเป็น
เป็นไทยเป็นจีนเป็นแขกอะไร ถ้ามันเห็นแก่ตัวจัดขึ้นมาก็
สมมุติให้เป็นยิวขึ้นมา ก็เป็นผู้เห็นแก่ตัว, นี้โทษของ
ความเห็นแก่ตัว.

ที่มันได้ก่อให้เกิดการกระทำต่าง ๆ นานาขึ้นมา
จนเป็นปัญหาเต็มไปทั่วโลก; แม้ว่าเรื่องนี้จะได้เคยพูด

มาบ้างแล้ว ก็อยากจะพูดอีกทีเพื่อย้ำไว้ในที่นี้ในฐานะเป็นคู่
มือ ว่าโลกเรายังไม่มีปัญหา, ยังไม่มีความเดือดร้อน แต่
สมัยโน้นสมัยแรกๆ สมัยดึกดำบรรพ์ ต่างคนต่างอยู่ ต่างคน
ต่างทำมาหากิน ไม่เกี่ยวข้องไม่สังคมนกัน, ความเห็นแก่ตัวมันก็
แสดงออกมาไม่ได้.

ครั้น ต่อมาๆ มนุษย์คนบ้านนั้นมันเจริญขึ้นๆ จนรู้
จักเอาเปรียบ, รู้จักเห็นแก่ตัว มันก็มีปัญหาเกิดขึ้นมา
ทันที. เมื่อก่อนมันก็ไปเก็บของที่มีอยู่ในป่ามากินมาใช้
เป็นวันๆ หาเข้ากินเย็น, หาเข้ากินเย็น ต่อมาก็เกิดคน
เห็นแก่ตัว เอามากกว่าจำเป็น, เอามากกว่าจะกินวัน
เดียวเอามากักตุนไว้มาก. นี้ ความเห็นแก่ตัวมันเริ่มตั้งต้น,
แล้วมันก็เป็นเหตุให้เกิดขัดแย้งกัน, ขัดแย้งกันก็เกิดกักตุนกัน
มากขึ้นๆ มันก็เป็นปัญหามากขึ้น.

ต่อมามันก็คิดลักขโมย ที่เพื่อนเอามาเก็บกักไว้,
ต่อมามัน คิดเอาเปรียบ มันก็คิดอิจฉาริษยา, สิ่งเหล่านี้ซึ่งไม่
เคยมีอยู่ในโลกแต่ก่อน มันก็มีขึ้นมา. สัตว์เดรัจฉานยังทำ
สิ่งเหล่านี้ไม่เป็น เพราะฉะนั้นปัญหามันมีน้อย, คนนี้ เมื่อ

เป็นคนขึ้นมาแล้ว มัน ก็มีสติปัญญาชนิดนี้สำหรับจะทำความเห็นแก่ตัวนี้ เกิดขึ้นๆ. ในโลกนี้มันก็เริ่มมีปัญหาทั้งคันขึ้นมาจากความเห็นแก่ตัว แล้วก็ค่อย ๆ เจริญออกงามขึ้นมาตามลำดับของความเจริญของมนุษย์เรา ไปตามยุคตามสมัย.

ครั้นมาถึงยุคถึงสมัยที่เจริญด้วยสติปัญญาอย่างอื่น, มันก็ใช้ความคิดความฉลาดหรือปัญญาชั้น สร้างเครื่องมือขึ้นมา, เครื่องมือวิเศษ เครื่องทุ่นแรง เครื่องจักร เครื่องอะไรขึ้นมา, ก็ใช้เครื่องมือเครื่องทุ่นแรงนี้ เอาเปรียบผู้อื่น กอบโกยทำเดียว. เมื่อผู้อื่นมันไม่มีเท่ามันหรือไม่มีคนที่มันก็มีโอกาสที่จะใช้ความเห็นแก่ตัว เอาเปรียบ. การที่จะมีปัจจัยเครื่องผลิตทุกชนิด มันก็ใช้ปัจจัยนี้เอาเปรียบ; นี่มัน เกิดมีการแยกเป็น สองฝ่าย, ฝ่ายที่ฉลาด และสามารถเอาเปรียบ, และ อีกฝ่ายหนึ่งไม่ฉลาดไม่สามารถจะเอาเปรียบ มีแต่ถูกเอาเปรียบ มันก็เกิดคนเป็นสองประเภทขึ้นมา. เดียวนี้เรียกกันว่านายทุนพวกหนึ่ง, ชนกรรมาชีพพวกหนึ่ง, แล้วเป็นปัญหาอย่างไรก็อ่านดูพั่งคูกี้แล้วกัน,

นายทุนเขาทำอะไร, คนยากจนเขาทำอะไร, มันก็เดือดร้อนกันเหลือประมาณ ต่อสู้กันอยู่อย่างไม่หยุดหย่อน.

ถ้าเป็น สมัยโบราณ พุทธกาลอย่างนั้น คนมั่งมีหรือมีอำนาจมากเขาไม่คิดที่จะเอาเปรียบ อย่างนั้น, เขากลับคิดจะช่วยเหลือคนจน. เขาตั้งโรงงานช่วยเหลือนักบวช ช่วยเหลือคนจน คนมั่งมีสมัยโบราณ, แล้วคนจนก็ยินดีที่จะร่วมมือรับใช้สอยเป็นข้าทาสบริวาร. แสวงหามาได้แล้วก็มากินมาใช้, เหลือกินเหลือใช้ก็มีความเห็นร่วมกันว่าเอาไปตั้งโรงงาน. ตัวเศรษฐีเองก็ดี บริวารของเศรษฐีเองก็ดี ทำงานเต็มที่, กินใช้เหลือแล้วเอาไปตั้งโรงงานนี้ มันก็ไม่เกิดการเอาเปรียบอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้คนที่สามารถ หาได้มาก ก็คิดจะหาต่อไปอีก, ไม่คิดจะมาช่วยผู้อื่นด้วยการตั้งโรงงาน. คนยากจนมันก็โกรธแค้นขึ้นมา ถูกเอาเปรียบมากเข้า, มันก็คิดจะต่อสู้คิดจะล้างผลาญ. นี่มันจึงเกิดการรบราฆ่าฟันต่อสู้กันระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจน, แต่ก็ทำอยู่ลึกลับ อย่างลับ ๆ อย่างลับ ๆ.

พอมาถึงเดี๋ยวนี้แล้ว มันก็พอจะมองเห็นได้ว่า มันสูงสุดแล้วนะ ประเทศทั้งหลายในโลก เขาแบ่งออกเป็น

สองฝ่าย : ฝ่ายที่จะถือลัทธินายทุน, ฝ่ายที่จะถือลัทธิคอมมิวนิสต์; มันก็คิดจะทำลายซึ่งกันและกัน ความหวังก็เคล็ดเลยไปถึงว่าจะครองโลก. ความเห็นแก่ตนเดี๋ยวนี้ไม่ได้อยู่ต่ำต้อยเล็กๆ น้อยๆ แล้ว สูงขึ้นไปถึงจะครองโลก; ฝ่ายนายทุนก็จะครองโลก, ฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็จะครองโลก ก็สร้างเครื่องมือสำหรับจะล้างผลาญฝ่ายตรงกันข้าม.

เคยอ่านหรือ เคยได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับอาวุธมหาประลัยของเขาเห็นว่า สร้างกันขึ้นมา, สร้างกันขึ้นมาชนิดที่จะล้างผลาญฝ่ายอื่น เป็นหรรบประมาณ ว่าตั้งห้าหมื่นหัวนะ. นี่ที่มนุษย์สองฝ่ายนี้ ได้สร้างหรรบประมาณขึ้นมาสำหรับจะล้างผลาญกันนั้น กว่าห้าหมื่นหัวนะทั้งสองฝ่าย, เขาคำนวณว่าห้าหมื่นหัวนี้จะสามารถจะทำลายโลกมนุษย์นี้ให้วินาศไปได้สัก ๓-๔ หน, เอากับมันซิ. แต่เดี๋ยวนี้มันยังมีอะไร ยังกลัวอะไรกันอยู่ ยังไม่ได้ใช้, ความเห็นแก่ตัวยังไม่มากพอที่จะให้ใช้อาวุธนี้, ยังร้อกันอยู่. แต่มันก็ได้ สร้างขึ้นมาโดยความเห็นแก่ตัว โดยหวังจะครองโลก.

นี่ความเห็นแก่ตัวชนิดเดียว มันก็โตขึ้นมา, โตขึ้นมาจนเต็มโลก, จน จะครองโลกด้วยความเห็นแก่ตัว. นี่

คุณเกิด อาทึนวะ โทษความเลวร้ายของความเห็นแก่ตัว
นั้นมันมีได้ถึงขนาดนั้นะ, ชนิดใหญ่จะครองโลกจะจัด
การกันทั้งโลกเลย.

เอ้า, ที่นี้มาดูโลกภายในกันบ้าง ความเห็นแก่ตัว
นึกเถียนั้นแหละ มันก็ขยายออก ขยายออก, ขยายออก
เป็นความรู้สึกอีกหลายชนิด ซึ่งเผาผลาญจิตใจ วิญญาณ
อะไรก็ตามให้เราร้อน, ให้เราร้อนสูงสุดเหลือประมาณ.
จะระบุชื่อไว้พอเป็นเครื่องกำหนดจดจำ ว่าความเห็นแก่ตัว
มันทำให้เกิดความเลวร้ายในทางจิตใจขึ้นได้ก็อย่างที่ประการ,
จะลองพิจารณากันดู, แล้วก็จะได้จำไว้ด้วย ว่าความเลวร้าย
เหล่านี้ จะหมดไปก็ต่อเมื่อหมดความเห็นแก่ตัว เพราะ
ฉะนั้นสิ่งเหล่านี้เรามีไว้สำหรับวัดว่าหมดความเห็นแก่ตัวหรือ
ยัง.

ตัวอย่างความเลวร้ายของความเห็นแก่ตัว.

ความเลวร้ายเหล่านี้ จะระบุออกมาเป็นตัวอย่าง
เพียงสัก ๑๕ อย่าง ที่จริงมันมีมากกว่านั้นมาก ๑๕ อย่างนี้

ก็คือ ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความ
 ตื่นเต้น ความวิตกกังวล ความอหังการ ความอิจฉาริษยา
 ความหวง ความหึง แล้วก็ความยกตนข่มท่าน แล้วก็หลง
 โทลในของเป็นคู่ และลำเอียงอคติ บิดพลิ้วในหน้าที่ที่ควรกระ-
 ทำ ก็แสดงบทบาทของความเห็นแก่ตัวนานาชนิดออกมา.

สิ่งแรกเรียกว่า ความรัก; ถ้าไม่มีความเห็น
 แก่ตัว มันไม่มีความรัก, แม้จะยังรักบริสุทธิ์เมตตากรุณา
 ก็ยังต้องเป็นเรื่องเห็นแก่ตัว, รักอย่างเมตตากรุณาเป็นพรหม
 วิหารนั้นมันก็มีตัวทั้งสองฝ่าย, มีตัวผู้ที่จะให้ มีตัวผู้ที่จะรับ.
 ฉะนั้น ถ้าเป็นเรื่องความรักอย่างกามารมณ์แล้ว ก็ยังมี
 ความเห็นแก่ตัวชั้นต่ำสุด ชั้นเลวทราม ชั้นสกปรก, ถ้า
 ชั้นสูงว่าความรักแล้วมันต้องมาจากความเห็นแก่ตัวอย่างนี้.

ที่นี้ ความโกรธ, ถ้ามันไม่เห็นแก่ตัวมันไม่โกรธ
 ดอก ใครทำอะไรแก่เรา คำเรา ทำอะไรแก่เรา เอาเปรียบ
 เรา ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตัวไม่โกรธดอก, มันโกรธไม่ได้.
 ถ้ามันเห็นแก่ตัวมันต้องโกรธ, มันก็ต้องโกรธแหละ, นี้ความ
 เห็นแก่ตัวทำให้เกิดความโกรธ.

ที่^๕ ความเกลียด มันไม่ได้ต้องการ, ไม่
 สบตาไม่สบใจของตน มันเห็นแก่ตัว มันก็เกลียดคนนั้นเกลียดคนี่.
 บางทีก็เกลียดอย่างโง่เขลา ในสิ่งที่ไม่ควรจะเกลียด, อย่างนี้
 ก็มี. ความเกลียดนั้นมันแผดเผาจิตใจมิใช่น้อย ไปใคร
 กรวดญูให้ตี ว่าเกลียดอะไรแล้วมันเคียดกร้อ้นเท่าไร.

ที่^๕ ความกลัว มันก็มีความเห็นแก่ตัว โดย
 เฉพาะมันไม่ต้องการจะตาย เมื่อมันแสดงอาการว่าจะมาทำ
 ให้ตายมันก็กลัว; แม้เป็นเพียงรูปภาพมันก็กลัว เพราะมัน
 มีความหมายของการที่จะทำให้ตาย. ผีหลอกมันก็กลัว ทั้ง
 ที่มันไม่ได้มีอะไรมากมาย; แต่มันก็มีความหมายว่าจะทำให้
 ตาย, มันก็กลัว ความกลัวสารพัดอย่างมาจากความเห็นแก่ตัว.

ที่^๕ ความตื่นเต้น เมื่อได้ตามที่ตัวอยากจะเห็น
 อยากจะมี อย่างนี้ตื่นเต้น ตื่นเต้น, มีอะไรมาก็ตื่นเต้น
 ในความแปลกประหลาด เพราะว่าตัวมันชอบของแปลกๆมัน
 ก็ตื่นเต้น, จะเป็นเรื่องเล่นหัวสนุกสนานการก็พาอะไรก็ตาม,
 ตื่นเต้นในเรื่อง เช่นกายกรรมแสดงผีไม้ลายมือ กายกรรมก็
 ตื่นเต้น, มันถูกใจตัว มันกระตุ้นความรู้สึกของตัว. ถ้า

มันไม่มีความเห็นแก่ตัว มันไม่ตื่นเต้นให้เสียเวลา, เทียว
 วิ่งกันไปเที่ยววิ่งกันมา เทียวทัศนัจรบ้านนนเมืองนี้ ก็เพื่อ
 ความตื่นเต้นได้เห็นของแปลก ก็เพราะความเห็นแก่ตัว. ถ้า
 มันไม่มีความเห็นแก่ตัวมันไม่ตื่นเต้น. ต่อให้ไปโลกพระ-
 จันทร์ ไปเที่ยวเล่นที่โลกพระจันทร์ มันก็ไม่ตื่นเต้นถ้ามัน
 ไม่มีความเห็นแก่ตัว, ถ้ามีความเห็นแก่ตัวมันก็ตื่นเต้น เรื่อง
 ความตื่นเต้นนี้ ก็ไม่ใช่เล่นนะ สร้างปัญหาเหมือนกัน
 ก็นอนไม่หลับเหมือนกันแหละความตื่นเต้นนี้, รักโกรธเกลียด
 กลัวตื่นเต้น.

ที่^{๕๕}กัวิตกกังวล เป็นเรื่องอนาคต, วิตกกังวล
 เป็นเรื่องอนาคต, อาลัยอาวรณ์เป็นเรื่องอดีต. จะเป็น
 อารมณ์ในอนาคตก็วิตกกังวลว่ามันจะเป็นอย่างไร, จะเกิด
 อะไรขึ้น ก็นอนไม่หลับเหมือนกัน. ถ้าเป็นเรื่องอดีต
 อาลัยอาวรณ์ลืมไม่ได้ ลืมไม่ลง มันก็ทรมานใจ.

ที่^{๕๖}อิจจาริชยา นี้ก็เห็นแก่ตัวจึงอิจจาริชยา :
 ไม่ให้เขาเป็นคู่แข่งฉัน, ไม่ให้เขาดีเท่าตัว, ไม่ต้อง
 พุดถึงเกินหน้าตัว, เพียงแต่ดีเท่าตัวมันก็ไม่ชอบเสียแล้ว.

ความอิจฉาริษยานี้เผาผลาญมากที่สุด, ฝ่ายถูกอิจฉาไม่รู้
 ทั่วเข้าไป มันก็เผาผลาญผู้อิจฉาริษยา. ลอจิกอิจฉาริษยา
 ใครซิ, มันเผาผลาญจิตใจทันที ทั้งที่ฝ่ายโน้นยังไม่รู้สึกได้เลย.
 นี้ความอิจฉาริษยานี้ เป็นความเห็นแก่ตัวที่ดูเดือดขึ้นมา
 พลุ่่งพลุ่่งขึ้นมา ก็เผาผลาญผู้อิจฉาริษยา.

ความหวงไปเสียทุกอย่าง มันกินนอนไม่หลับ,
 ความหวงนั้นถ้าเข้มข้นหนักเข้าๆ ก็เป็นความหึง ซึ่งถึง
 กับให้ฆ่ากันตายได้. ชาวที่ไม่น่าเอามาพูดเกี่ยวกับความหึง
 มีในหน้าหนังสือพิมพ์ เกือบจะทุกวันเลย ความหวงนั้นมัน
 กว้างหรือมันเนือย อ่อนกว่าความหึง, ความหึงนั้นมันเข้ม
 ข้น, ทั้งความหวงและความหึง ก็มาจากความเห็นแก่ตัว.

ที่นี้ยกตนข่มท่าน ไม่มีอะไรแล้ว ก็พยายามที่
 จะทับถมความดีของผู้อื่น ด้วยการแสดงบทบาทข่มเขา
 นี้ก็เพราะเห็นแก่ตัว ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตัว มันจะไม่
 ทำอาการที่ยกตนข่มท่าน หรือผู้อื่นใด.

ที่นี้สูงขึ้นไปอีกทางหนึ่งมันเห็นแก่ตัว มัน อยาก
 จะสุดโต่ง มันก็ต้องมีการยึดมั่นถือมั่น, มันเห็นแก่ตัวก็

เกลียดความชั่ว, หรือประกาศสงครามกับความชั่ว ประกาศ
มิตรภาพกับความดี. นี่มันก็บ้าดีบ้าชั่ว หลงดีหลงชั่ว, มี
ความรู้สึกเป็นบวกเป็นลบ ตามสมควรแก่กรณี. แต่ขอให้
เด็ก จะเป็นความรู้สึกบวกหรือความรู้สึกลบ มันก็กั
หัวใจทั้งนั้นแหละ.

เรื่อง ของเป็นคู่ นี้ก็เคยพูดกันมาบ้างแล้ว, อยาก
จะให้ทบทวนความจำไว้อ่านให้ลืม, ของเป็นคู่ ความรู้สึกที่
แบ่งแยกเป็นคู่ นั้นมันเกิดมาจากความโง่ มองเห็นเป็น
สุดโต่งเป็นคู่ ๆ, เช่น ดี เช่น ชั่ว สุดโต่งฝ่ายนี้ดี สุดโต่ง
ฝ่ายนี้ชั่ว, สุดโต่งฝ่ายนี้ บุญ สุดโต่งฝ่ายนี้ บาป, สุดโต่ง
ฝ่ายนี้ สุข สุดโต่งฝ่ายนี้ ทุกข์, หรือ ความได้ กับ ความเสีย
การแพ้การชนะ, ความได้เปรียบความเสียเปรียบ. แม้
ที่สุดแต่คู่ตรงกันข้าม เป็นเรื่องดำเรื่องขาว เรื่องสั้น
เรื่องยาว เรื่องอะไรก็ตาม กระทั่งว่าความรู้สึกเป็นเพศผู้เพศ
เมีย, เป็นหญิงเป็นชาย อย่างนี้ก็ตาม. มันเป็นความรู้สึก
ที่เป็นคู่, แยกออกเป็นฝ่ายสุดโต่ง. ถ้ายังไม่รู้จักจะต้องยึดถือ
เอามาเป็นปัญหาทั้งนั้นเลย, ไม่รู้จักตรงกลาง หรือไม่รู้จัก
อยู่เหนือ ก็มันก็วิ่งวายนไปตามแบบดี ชั่วมันก็วิ่งวายนไปตาม

แบบชั่ว ไม่สงบเลย ไม่สงบเลย; ถ้าเหนือดีเหนือชั่ว
ขึ้นไปเสียนั้น จึงจะสงบ.

ขอให้ยึดเอาคำว่าสงบ ๆ นั้นแหละเป็นหลัก ดีใจ
ก็มีชั่วสงบ เสียใจก็มีชั่วสงบ แพ้ก็ไม่สงบชนะก็ไม่สงบ,
ไต่เปรียบก็ไม่สงบเสียเปรียบก็ไม่สงบ, กำไรก็ไม่สงบขาดทุน
ก็ไม่สงบ เพราะมันรุนแรงสุดโต่งไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง. เพราะ
ความเห็นแก่ตัว มันก็เกลียดลบก็รักบวก ภาษาที่เขาใช้กัน
อยู่กว้างขวางที่สุดเป็นคำว่า positivism ความรู้สึกมองใน
แง่ได้ แง่เอา แง่มี หรือ negativism. ความรู้สึกมองไป
ในแง่ลบไม่ได้ ไม่ดี สูญเสีย.

คนเราตั้งรกรากระวนระวายอยู่ด้วยความรู้สึกสอง
ประเภทนี้ นี้เรียกว่ามันไม่รู้จักสิ่งที่เป็นคู่ มันก็เกิดเป็นทุกข์
ขึ้นมาจากสิ่งที่เป็นคู่. ถ้ามันรู้จักแล้วมันก็ต้องการความ
สงบ ไม่ได้ไม่เสีย ไม่แพ้ไม่ชนะ ไม่ได้เปรียบไม่เสีย
เปรียบ ไม่สุขไม่ทุกข์ ไม่บุญไม่บาป ไม่ดีไม่ชั่ว, แต่
เรื่องนี้เข้าใจยาก บางคนคงจะไม่ยอม เพราะเขายังรักดีรักสุข
รักบุญอะไรอยู่มากก็ตามใจ; แต่ข้อเท็จจริงนั้นมันไม่ใช่
ความสงบ.

สิ่งที่เรียกว่าบุญๆ นั้นเป็นของหนัก ไปยึดถือ
 เข้าเป็นของหนัก ไม่ใช่ความสงบ, บาปก็ยิ่งร้ายไปกว่า
 นั้น. ต้องเป็น ความสงบ, ไม่ได้ไม่ชั่ว ไม่บุญไม่บาป
 ไม่สุขไม่ทุกข์. เปรียบเทียบกันง่ายๆ ที่ทุกคนมองเห็นได้
 ว่า ถ้าดีใจเกินไปมันก็ระรัว จิตระรัว กินข้าวไม่ลง,
 เสียใจเกินไปจิตก็ระรัว, กินข้าวไม่ลง. พอจะฟังกัน
 ออก ว่าดีใจก็กินข้าวไม่ลง ไม่อร่อย, เสียใจก็กินข้าวไม่
 อร่อย มันต้องว่างหรือเป็นกลางหรือสงบ จึงจะกินข้าวอร่อย.

นี่เป็นตัวอย่างง่ายๆ เรื่องของเป็นคู่ คนที่เห็นแก่
 ตัวนั้น มันไม่เอา ไม่ต้องการความสงบ, ต้องการสุด
 เหยียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือว่ามีปัญหาขึ้นมาเพราะสุดเหยียง
 ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง, มันเกลียดกลัวฝ่ายลบฝ่ายเสีย, มันทะเยอ
 ทะยานในฝ่ายได้หรือฝ่ายบวก. นี้เรียกว่า คนเห็นแก่ตัว
 มันก็ไม่มี ความสงบ.

ที่นี้ คนเห็นแก่ตัวจะบิดพลิ้ว, จะบิดพลิ้ว เช่น
 เกียรติกร้านอย่างนี้, บิดพลิ้วไม่ทำงาน, จะหาทางบิดพลิ้ว
 อย่างนี้ อย่างนี้. หาข้อแก้ตัวให้กิเลสให้จนได้ ให้ได้บิด

พลัวไม่ต้องทำงาน, นั่นแหละจะบิดพลัวจนไม่ได้ทำงาน. โอกาสที่จะลงมือทำงานได้วันหนึ่งมีไม่รู้กี่สิบครั้งก็ร้อยครั้ง, ก็ร้อยครั้ง, แต่มันก็บิดพลัวผิดเพี้ยนจนไม่ได้ทำงานทั้งวัน. นี้เรียกว่า บิดพลัว หาข้อแก้ตัวให้กิเลส. หาข้อแก้ตัวให้กิเลสคือความบิดพลัว.

ช่วยจำไว้ด้วย ว่า การบิดพลัวนั้นคือการหาข้อแก้ตัวให้แก่อกิเลส อย่าเอาเลย, อย่าเอาเลย, อย่าหาข้อแก้ตัวให้แก่อกิเลสเลย. แต่คนเห็นแก้ตัวมันก็ยังเอา มันว่าอนเสียแทนที่จะไปทำงาน เพราะความเห็นแก้ตัว ทั้งที่มันก็อยากได้ผลงาน อยากจะได้เงิน แต่มันก็ยังคิดว่าอนเสียดีกว่า. นี้ความเห็นแก้ตัวมันเป็นอย่างนี้ ให้เกิดการบิดพลัวต่อหน้าที่ที่ควรจะทำ.

ในที่สุดมันก็มีเรื่องราวอีกหลายอย่าง ซึ่งเป็นผลออกมาจากความเห็นแก้ตัว; นี่นับกันคู่ก็จะได้สัก ๑๕ อย่าง พอเป็นตัวอย่างไว้ สอบลไล่ตัวเองว่า ไปถึงไหนแล้ว, ถ้าจะสอบลไล่ตัวเองว่าไปถึงไหนแล้ว, ปฏิบัติธรรมะได้ถึงไหนแล้ว, ก็อย่าเอาการตัดสินของผู้อื่นเป็นประมาณ แม้ที่สุด

แต่การตัดสินใจของอาจารย์. อาจารย์วิปัสสนาเขามักจะออกไปรับรอง ว่าคนนั้นสำเร็จแล้ว โดยไม่ต้องมีการทดสอบอะไร.

นี่อยากจะขอร้องให้ทดสอบว่า อากาเรเหล่านี้, อากาเรของความเห็นแก่ตัวนั้นมันยังมีอยู่หรือมันหมดไป; ถ้ามันหมดไปก็เป็นที่น่าใจใ้ว่าการปฏิบัตินั้นได้ผล, ถ้ามันยังมีอยู่ไม่ได้ผล. นี่ ๑๕ อย่างพอเป็นเครื่องสังเกตว่าปฏิบัติได้สำเร็จหรือไม่สำเร็จ, เป็นการสอบไล่ตัวเอง วัคตัวเอง ว่ามีความเห็นแก่ตัวหรือไม่.

ออกชื่อซ้ำอีกที่ว่า ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความตื่นเต้น, ความวิตกกังวล, ความอาลัยอาวรณ์ ความอิจฉาริษยา ความหวง แล้วยังความหึง การยกตนข่มท่าน, หลงสุดโต่งในของคู่ แล้วยังกล้าเอียง อคติลำเอียง แล้วยังบิดพลิ้ว, แล้วยังบริหารของความเห็นแก่ตัวทุกชนิด ๑๕ อย่างนี้เป็นอาที่นวะคือโทษอันเลวร้ายต่ำทรามของความเห็นแก่ตัว. มันมีเสน่ห์มีคุณหลอกให้เห็นแก่ตัว พร้อมกับนั้นมันก็มีโทษอันร้ายกาจมอบให้ด้วย, เป็นเครื่องวัดอย่างดีที่สุด, ว่าเราปฏิบัติ

ธรรมะได้ผลหรือไม่ได้ผล. ไม่ต้องเชื่อใคร, ทดสอบดูด้วย
เครื่องวัด ๑๕ อย่างนี้ก็แน่นอนแหละ.

วิถีทางที่กล้าเข้าไป.

เอ้า, ที่นี้มากู้กันต่อไป ว่าความเห็นแก่ตัวนี้ มันมี
วิถีทางที่จะกล้าเข้ามาอย่างไร ความเห็นแก่ตัวนี้มันมีอะไร
มีช่องโหว่อะไร ที่จะให้คนกล้าเข้าไปโดยไม่รู้สึกลัว.
พูดถึง สมัยนี้คนจะเห็นแก่ตัวได้ง่ายที่สุดเพราะมีสิ่งยั่ว, มี
สิ่งยั่วยวนให้เห็นแก่ตัว. โลกมันเจริญทางวัตถุ ผลิตๆ เรื่อง
เอร็ดอร่อยสนุกสนานยั่วยวนใจทางวัตถุเหลือประมาณ. คุณ
เถอะที่เขาโฆษณาขายกันอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับ
สินค้าชนิดที่ยั่วให้ซื้อนั้นมากเหลือเกิน, มันก็เกิดความถูก
หลอก, อាកการถูกหลอกถูกยั่วยวนด้วยความหลอกคนก็ซื้อ
มันก็ซื้อมาเพิ่มความเห็นแก่ตัว วัตถุมันเจริญนี้มันก็
จะต้องถูกหลอกให้เห็นแก่ตัว.

ที่นี้ อีกทางหนึ่ง พลเมือง พลโลกก็มากขึ้น ๆ, มัน
ก็คับแคบยัดเยียดก็แข่งขัน คนก็ต้องเห็นแก่ตัว. คน

ยิ่งมากเท่าไรก็ยิ่งแข่งขันกันมาก, ก็ต้องเกิดความเห็นแก่ตัว
 มาก, เพราะคนในโลกมันมากขึ้น นั่นมันก็เป็นเหตุแห่งความ
 เห็นแก่ตัว, มันดล่ำเข้ามาหาความเห็นแก่ตัวโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว
 เพราะโลกมันเป็นอย่างนั้น.

ทางที่จะถอนตัวออกมา.

ที่หนทางที่จะพ้นออก จะถอนตัวออก มันก็ต้อง
 ฉลาด, ต้องมีสัมมาทิฏฐิ, หรือว่ามีอริยมรรคมีองค์แปด
 ครบถ้วน, มันจึงจะสามารถถอนตัวออก ไม่ดล่ำเข้าไป.
พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอภิวุฑฺฒิกมมคฺคํ ว่าเป็นทางออกของ
 ปัญญา, แต่บางที่พระองค์ก็ตรัสไปถึงสมณะและวิปัสสนา.

นี่บางคนจะสงสัยว่า *ทำไมตรัสอริยมรรค, ทำไม*
บางที่ตรัสสมณะและวิปัสสนา? มันเรื่องเดียวกัน; สมณะ
 นั้นมันรวมศีลอยู่ด้วย, วิปัสสนาก็คือ ปัญญา มีศีลสมาธิ
 ปัญญา นั้นแหละเป็นทางออก. อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็คือ
 เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา อย่างที่เรากรู้กันอยู่แล้ว, แต่ถ้าจะให้
 พุคคำเดียวสั้น ๆ ก็ต้องพูดว่าสัมมาทิฏฐิ *มีสัมมาทิฏฐิ*
ความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องนั้น มันจะเป็นเครื่องดึงถอนตัว

ออก, ออกมาเสียจากกิเลสตัณหานานาชนิด, โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเห็นแก่ตัว.

เราทุกคนให้ทั่วในหลายแง่หลายมุม ชั้นนี้ถ้าจะดูกันในแง่ของสังขารธรรม มันก็เป็นความจริงของธรรมชาติ อยู่ที่ว่า ดำเนินผิดหลักอทิปปัจจยตา ก็เกิดความเห็นแก่ตัว, ดำเนินถูกต้องตามหลักอทิปปัจจยตา มันก็ไม่เห็นแก่ตัว. นี่เป็นสังขารของธรรมชาติเกี่ยวกับความเห็นแก่ตัว.

ทุกคนมีหน้าที่ต้องกำจัดความเห็นแก่ตัว.

นี่จะมองถึงหน้าที่ ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้นั้นก็มีหน้าที่ว่า เราจะต้องกำจัดความเห็นแก่ตัว, ทุกคนในโลกจะต้องรู้เรื่องนี้, แล้วก็ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง. อย่าให้ความเห็นแก่ตัวมาเป็นนาย มาบีบบังคับมาชักลากลงไป, ก็อย่าให้กิเลสมัน ชักลงไป นั่นแหละ. ความเห็นแก่ตัวก็เป็นกิเลสอย่างยิ่ง เป็นแม่บทแห่งกิเลสทั้งหลาย. ถ้าเราทำได้ ก็หมดความเห็นแก่ตัว มันก็หมดความทุกข์, ฉะนั้น นี่จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำ จะต้องแสวงหามูลเหตุ.

มูลเหตุของเห็นแก่ตัวคือสัญชาตญาณ.

มูลเหตุของความเห็นแก่ตัวนั้นมันลึกลับ, มันลึกลับมาก, ความเห็นแก่ตัวมันมีมูลเหตุลึกลับมาก. ต้องมองลึกลงไปจนถึงสิ่งที่ไม่มีใครสนใจ, ไม่สนใจจะศึกษา ก็คือสัญชาตญาณ อย่างที่กล่าวมาหยกๆแล้วว่า มันมีสัญชาตญาณอยู่ในสิ่งที่มีชีวิต, บรรดาสิ่งที่มีชีวิตต้องมีสัญชาตญาณแห่งความรู้สึกว่ามีตัว มีตน มีกู. ความรู้สึกว่ามีตัวมีตนของสัญชาตญาณนี้ เป็นมูลรากของความเห็นแก่ตัว; เมื่อควบคุมสัญชาตญาณอันนี้ไว้ไม่ได้ มันก็แปรรูปเป็นความเห็นแก่ตัว, มากลายเป็นกิเลส, แล้วให้เป็นกิเลสชนิดที่เห็นแก่ตัว, นี่มันร้ายเสียกว่าสัญชาตญาณอีก.

ความเห็นแก่ตัวอย่างพื้นฐานเร้นลับอยู่ในสิ่งที่มีชีวิต คือสัญชาตญาณ, มันเกิดได้เอง. ทารกคลอดออกมาจากท้องมารดาแล้ว ก็เริ่มพบสิ่งที่ถูกใจ พอถูกใจ มันก็ถูกใจกู มันก็มีความเห็นแก่ตัวเกิดขึ้น เกิดขึ้น จนมากจนเป็นหนุ่มเป็นสาวเป็นผู้ใหญ่ มันก็เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว.

ที่มันเป็นกิเลสที่ขยายตัวออกไปจากความรู้สึกอันเห็น
 ความเห็นแก่ตัวมันก็เลยรุนแรงเข้มข้น เพราะเป็นความ
 เห็นแก่ตัวที่มาจากกิเลส ถ้ามาจากสัญญาตาณล้วน ๆ ก็ไม่
 เท่าไร แต่ถ้ามาจากกิเลสแล้ว มันก็รุนแรงเต็มที่ ฉะนั้นจึง
 มีหลักศีลธรรมสอนว่าอย่าเห็นแก่ตัว หรือถ้าจะให้มีความเห็น
 แก่ตัว ก็ให้เห็นแก่ตัวที่ดี นี่เขาเคยสอนกันมาอย่างนี้ ก่อน
 พุทธศาสนา มันจึงเกิดมีตัวชนิดดี มีตัวชนิดเลว ให้เห็น
 แก่ตัวชนิดดีนี้ด้วยสติปัญญาตามสมควร นี่ก็ต้องเรียกว่าเห็น
 แก่ตัวเหมือนกันแต่เห็นแก่ตัวอย่างดี อย่างที่จะตั้งต้นไปใน
 ทางฝ่ายดีฝ่ายถูกจนกว่าจะสุด สิ้นสุดแห่งความเห็นแก่ตัว
 เห็นแก่ตัวอย่างชั่วช้ามันก็มาจากสัญญาตาณและกิเลส ถ้าเห็น
 แก่ตัวอย่างดีก็มาจากโพธิหรือสติปัญญา คือการศึกษาเนื่องมา
 จากความเข็ดหลาบเพราะมีความทุกข์สอนให้ทุกครั้งทีเห็นแก่
 ตัว เห็นแก่ตัวที่ไรมันก็ลงโทษให้เจ็บปวด นาน ๆ เข้ามันก็
 รู้จักหลาบรู้จักสังเกต อย่างนี้ก็กลายเป็นโพธิ์น้อย ๆ ขึ้นมา
 เรื่อย ๆ จนกลายเป็นโพธิ์ที่พอที่จะรู้ว่า โอ, ความเห็น
 แก่ตัวอย่างเลวนี้ใช้ไม่ได้, จึงหันมาทางเห็นแก่ตัวอย่างดี.
 ครั้นมาเห็นแก่ตัวอย่างดี มันก็ยังแบกของหนักอยู่นั่นแหละ,

เป็นบุญเป็นสุขเป็นอะไรก็ยังไม่แบกของหนักอยู่, เลิกความเห็น
แก่ตัวกันเสียเถิด นั้น จึงจะมาถึงจุดสุดท้าย คือความสงบ
หรือธรรมะในพระพุทธศาสนา.

สรุปความได้ว่า แต่ก่อน ๆ นี้เขาก็มีศาสนา สอน
ให้ละตัวที่ชั่ว มามีตัวที่ดี มามีตัวที่ดีที่สุด มีตัวที่นิรันดร
ถาวรสูงสุด, จนเกิดพระพุทธศาสนามาดับดับว่าไม่มี,
ต้องไม่มีตัวอย่างนั้น; ถ้ายังมีตัวอย่างนั้นอยู่ ยังแบกของ
หนัก, ยังเป็นทุกข์ทรมาน. ฉะนั้นเราก็โชคดีที่ได้ถือ
พุทธศาสนาที่เป็นยอดสุดของศาสนา ยอดสุดของหลัก
การทั้งหลายที่จะดับทุกข์ได้ คือเลิกความเห็นแก่ตัวเสีย.

ความเห็นแก่ตัวนั้นมันมีเหตุมีปัจจัย, เพราะ
ฉะนั้นมันก็เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัยไม่เที่ยง เคี้ยวมัน
เกิดขึ้น เคี้ยวมันดับไป, เคี้ยวมันเกิดขึ้น, เคี้ยวมันดับไป.
ความเห็นแก่ตัวดับชั่วคราวอย่างนี้ก็มี, เรียกว่าดับอย่างชั่วคราว
เรียกว่าอสังข หรืออัญจุมมะ ดับแล้วเกิดอีก, ดับ
แล้วเกิดอีก, นี้ไม่พอ, ต้องดับอย่างสิ้นเชิง เรียกว่า
นิโรธหรือนิโรธ, ดับความเห็นแก่ตัวอย่างสิ้นเชิง เป็น

นิโรธแห่งความเห็นแก่ตัว เพราะหมคอปุาทาน หมคอวิชา
 หมคอปุาทาน ไม่มีวิชาก็ไม่มีอุปาทาน ไม่มีอุปาทานว่าตัว
 ก็ไม่เห็นแก่ตัว; นี่ดับสิ้นเชิง. ฉะนั้นมันจะดับชั่วคราว
 ก็ยังดี ถ้ามันเผากันอยู่ไม่มีดับมันก็บ้า ก็ตาย, ความเห็นแก่
 ตัวมันเกิด ๆ ดับ ๆ นี่มันยังพอหายใจได้บ้าง ก็จะได้รู้จักมันดี
 ขึ้นแล้วก็จะต่อสู้ได้มากขึ้น จนเอาชนะความเห็นแก่ตัวได้
 เพราะเหตุนี้.

๘ ๘ ๒ เบนทงของความเห็นแก่ตัว.

เฮ้, แล้วที่นั่นที่เราจะต้องรู้ต่อไป ว่าอะไรมันเป็น
 ที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว, อะไรเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่
 ตัว ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตัว? พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องนั้นไว้ว่า
 คือขันธทั้งห้า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้นแหละ,
 พอเข้าใจผิดกับมันแล้ว ก็จะเกิดความเห็นแก่ตัวในสิ่งทั้งห้าชิ้น.
 ฉะนั้น เรื่องขันธห้าชิ้นจะต้องศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง มอง
 เห็นว่ามันเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัวได้อย่างไร, แล้ว
 ก็รู้จักถอนความเห็นแก่ตัวออกมาเสียจากขันธห้า โดย
 วิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องตามกฎของอิทัปปัจจยตาหรือปฏิจจ-

หรือว่าตามันเห็นรูป ก็ดูเหมือนรูปไม่ใช่ตาเห็นรูป, หูได้ยินเสียงก็หูได้ยินเสียง, จมูกได้กลิ่นก็กลิ่นได้กลิ่น ไม่ใช่ จมูกสัมผัสตามธรรมชาติ, แล้วรู้อย่างนั้นขึ้นมา, ลิ่นได้รสก็หู ได้รส, ใต้สัมผัสผิวหนัง นิ่มนวลก็ใต้สัมผัสผิวหนัง. นี่เอารูปันธ์ทั้งหลายเหล่านี้ ที่เป็นภายในบ้าง เป็นภายนอกบ้างเป็นตัวกู เป็นตัวกูเป็นของกู.

ที่นั่นถ้ามีเวทนาเป็นสุขทุกข์ไม่สุขไม่ทุกข์ ก็ว่ากู เป็นผู้เวทนา ไม่ใช่จิตรู้สึกตามการปรุงแต่งของอิทัปปัจจยตา, เกิดความรู้สึกที่เรียก สมมติว่าสุขหรือทุกข์เป็นต้น, มันกลายเป็นกูผู้รู้สึกสุข รู้สึกทุกข์ รู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์.

นี่ถ้าจิตมันสำคัญมันหมาย เอาอะไรว่าเป็นอะไร ว่าเป็นอะไร หรือจำสิ่งใดได้ สำคัญว่าเป็นอะไร, สำคัญว่าเป็นหญิงสำคัญว่าเป็นชาย, สำคัญว่าได้ว่าเสีย, ว่าแพ้วชนะ, สำคัญมันหมายอย่างนี้, มันเป็นอาการของจิตที่โง่ ก็ยังเอามาเป็นตัวกู เป็นตัวกู : กูสำคัญมันหมาย, กูมีสัญญา มันหมาย.

ถ้าสังขารขันธ์เกิดคิดนึกอะไรได้, แทนที่จะรู้ว่า
เป็นการปรุงแต่งตามธรรมชาติอย่างนั้นเอง, มันก็ว่ากุกิดได้.

นี่ถ้าว่าวิญญาณรู้แจ้ง ก็รู้รู้แจ้ง ไม่ยกให้เป็น
หน้าที่ของวิญญาณตามธรรมชาติ, เป็นกูรู้แจ้งทางตา หู
จมูก ลิ่น กาย ใจ.

เอาละเป็นอันว่า ถ้ามันโง่แล้วก็เอาขันธ์ทั้งห้า^๕
เป็นตัวตนเสมอ, เป็นสิ่งที่เราจะต้องผูกพันกราวอื่นให้
ละเอียดให้ชัดเจน, แล้วจะต้องควบคุมมันได้ ด้วยการ
ปฏิบัติถูกต้องตามกฎของปฏิจจสมุปบาท แล้วมันก็จะไม่
เกิดทุกข์, รู้เก่าๆไว้อย่างนี้ก่อน เพื่อว่าหมดการเห็นแก่ตัว
มันจะได้หมดทุกข์.

สรุปความว่า มัน มีความเห็นแก่ตัวอยู่ได้ตาม
ธรรมชาติในสิ่งที่มีชีวิต จะเป็นสัตว์จำพวกกามาวจร
เช่นสัตว์ธรรมดาสามัญมนุษย์สัตว์อะไรก็ตาม ที่เป็นกามาวจร
บุชากามเป็นสูงสุด มัน ก็มีความเห็นแก่ตัว; แม้มันจะเป็น
เทวดา ชั้นเทวดาเทวดาในเทวโลกมัน ก็มีความเห็นแก่ตัว
หลงไหลมัวเมาในความสุข, แต่کنกับบุชากามเห็นแก่ตัว

แบบเทวดา. ที่นี้ถ้าเป็นพรหมอย่างมีรูป ก็เห็นแก่ตัว แม้จะเป็นพรหม อย่างไม่มีรูป ก็มีความเห็นแก่ตัว นั้นแหละ. พวกพรหมนั้นเห็นแก่ตัวจัด กลัวความตายยิ่งกว่าสัตว์พวกไหนหมดแหละ, เพราะเป็นตัวยุติสหายมาก.

นี้เรียกว่าพวก กามาวจร รูปาวจร กัตติ อรูปาวจร กัตติ ล้วนแต่เห็นแก่ตัว. มีความเห็นแก่ตัวเป็นปัญหา, มีความเห็นแก่ตัวมันก็เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง, เพราะเห็นแก่ตัวจึงได้โลภ ได้รักสิ่งที่มันน่ารัก, เพราะเห็นแก่ตัวจึงได้โกรธได้เกลียดสิ่งที่มันไม่น่ารัก, เพราะเห็นแก่ตัวมันจึงเกิดโมหะ, มัวเมาเวียนหลงไหลอยู่ในสิ่งนั้น ๆ. นี้มันเป็นของที่ว่า ถ้ามีชีวิตแล้ว มันก็มีความเห็นแก่ตัว เป็นรากฐานรองรับ ให้ต้นรนเพื่อจะพิทักษ์รักษาชีวิตด้วยความโง่.

เดี๋ยวนี้ต้องกลายเป็นรู้อย่างถูกต้อง แล้วพิทักษ์มันด้วยความฉลาด, มัน จึงต้องกำจัดความเห็นแก่ตัว; มิฉะนั้น มันจะเป็นทุกข์เร่าร้อนเหมือนกับคนรกทั้งเป็นอยู่ตลอดเวลา.

ถ้าว่า อยู่เสียอย่างไม่มีความเห็นแก่ตัว มันก็ เอด์
 เว ปรมฺ สฺขํ, อสฺมิมานสฺส วินโย เอด์ เว ปรมฺ สฺขํ — นำ
 อัสฺมิมานะความรู้สึกว่าตัวออกเสียได้นั้นก็จะเป็นสุขอย่างยิ่ง,
 หมดความเห็นแก่ตัวก็คือหมดทุกข์, เห็นใหม่ และนี่เป็น
 หัวใจของพระพุทธศาสนาโดยประโยคที่ว่า หมดความเห็นแก่
 ตัวก็คือหมดทุกข์, ^{นี้}เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา,
 หัวใจของการปฏิบัติพุทธศาสนาก็คือ ปฏิบัติเพื่อทำลาย
 ความเห็นแก่ตัว. นี่ขอให้เป็น จุดตั้งต้น ที่เราจะได้พิจารณา
 ศึกษากันไปเรื่อยๆ ว่า จะทำลายความเห็นแก่ตัว นี่เสีย
 ได้อย่างไร ซึ่งจะได้พูดพิจารณากันโดยละเอียดในการ
 บรรยายครั้งต่อไป.

การบรรยายครั้ง^{นี้}ก็เรียกว่าสมควรแก่เวลา และเรี่ยว
 แรงของผู้บรรยายในวันนี้ ขอยุติการบรรยายด้วยการฝากไว้
 เป็นถ้อยคำสั้น ๆ เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ว่า หมด
 ความเห็นแก่ตัวก็คือหมดทุกข์, หมดความเห็นแก่ตัว ก็คือ
 หมดทุกข์. จงระวัง ความเห็นแก่ตัวให้ดี ๆ, มีสติสัมป-
 ชัญญะอย่าให้มันกัดเอา. ความเห็นแก่ตัวเกิดจากตัว,

แล้วก็กัณฑ์ เหมือนสนิมเหล็กเกิดจากเหล็กแล้วก็กัดเหล็ก
 ความเห็นแก่ตัวเกิดจากความมีตัวแล้วมันก็กัดตัว.

เอาละเป็นอันว่าขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้
 เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาขาย
 ขนินทที่ส่งเสริมกำลังใจศรัทธาวิริยะปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป ในการ
 ปฏิบัติ เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว สืบต่อไป ณ กาลบัดนี้

ชาติ นี้ ไม่ถูกแล้ว คำอื่น ๆ ก็พลอยผิดตามไปด้วย. และคำว่า ชาติ นี้ มีความสำคัญตรงที่ว่า เพราะมีชาติ จึงจะมีขรามรณะ เป็นต้น คือมีความทุกข์ ; น้ชาติชนิดไหนจะเป็นบ้จจัยแห่งความทุกข์ จะต้องเข้าใจกันให้ดี ๆ.

ปัญหาที่มีอยู่ในเวลานี้ ก็มีอยู่เป็น ๒ อย่าง : คำว่า ชาติ - ความเกิด หมายถึงเกิดจากห้องบิดามารดา น้อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่ง หมายถึงความเกิดแห่งความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวเรา ว่าของเรา ขึ้นมาในจิตใจครั้งหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง, น้สก็กอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนกัน.

เรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา ก็คือเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท. เรื่อง นี้ เป็นเรื่องสำคัญ จนถึงกับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ถ้าไม่รู้เรื่องปฏิจจสมุปบาท ก็ไม่สามารถจะทำที่สุดแห่งความทุกข์ได้; คนจึงได้พยายามศึกษา พยายามที่จะเข้าใจ และปฏิบัติ ในเรื่องปฏิจจสมุปบาทนั้น. แต่แล้วเมื่อมีความเข้าใจผิด ก็ไม่อาจจะปฏิบัติได้; แต่โดยเหตุที่ยังเชื่อว่าเป็นเรื่องสำคัญ ก็ยังคงศึกษากันอยู่นั่นเอง แม้ว่าจะปฏิบัติไม่ได้ จึงเกิดมีข้อถกเถียงกันต่าง ๆ นานา ว่าจะเป็นอย่างไรกันแน่.

ปฏิจจสมุปบาทสายหนึ่ง คือตั้งแต่ความเกิดแห่งอวิชชา จนมาถึงความทุกข์นั้น บางพวกก็ว่ากินเวลา ๓ ภพ ๓ ชาติ, บางพวกก็ว่ากินเวลาชาติเดียว, บางพวกก็ว่าเพียงแต่วันหนึ่ง ๆ

ก็เกิดปฏิจจนสมุปบาทได้ตั้งหลายสาย, ดัง^๕นี้; มันแตกต่างกันมากถึงอย่าง^๕นี้.

เพราะฉะนั้น เป็นสิ่งที่ ควรจะทำความเข้าใจกัน ให้ถูกต้อง และวิธีที่จะทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ก็มา สำคัญอยู่ตรงที่ คำว่า ชา-ติ หรือชาติ ซึ่งแปลว่า ความเกิดนั่นเอง. ถ้าเข้าใจ คำนี้ถูกต้องแล้ว ก็จะสามารถเข้าใจปฏิจจนสมุปบาททั้งหมดทั้งสิ้น ให้ถูกต้องได้.

ที่^๕นี้ เราจะได้พิจารณากันดู โดย อาศัยพระพุทธานุภาพ ที่มีอยู่ในบาลีมหาตคตมหาสังขยสูตร มุลบัณฑิตย มัชฌิมนิกาย. ข้อความในสูตรนี้มีอยู่อย่างไร ฟังนำมาพิจารณากันให้เป็นที่เข้าใจ อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนว่า คำว่า ชาติ คือความเกิดนั้น หมายถึงอะไรกันแน่?

ในที่^๕นี้จะได้อีกเอาพระบาลีนั้น เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับ ความเกิด มาเป็นเครื่องพิจารณา จงตั้งใจฟังให้ดีให้สำเร็จ ประโยชน์เกิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า : *ติณฺณิ โข ปน ภิกฺขเว สนฺนิปาตา คหฺภสฺสวาทกฺกนฺติ - ตุกฺก่อนภิกฺขุทั้งหลาย เพราะ ประชุมกันพร้อมแห่งพระองค์ทั้ง ๓ นี้ การก้าวลงสู่ครรภ์ย่อม มี^๕ขึ้น.*

อิธ มาตาปิตโร จ สนฺนิปตฺติตา โทนฺติ - มารดาบิดา มีการอยู่ร่วมกันด้วย, มาตา จ น อตุณฺนี โทติ - มารดามีได้มี

ระคูอันไม้ตกด้วย, คนธพโท จ น ปจจุปฏฺฐิตโต โหติ - คัน
ธัพพะมิได้เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะด้วย, เนว ตาว คพฺภสฺสาวกฺกนฺติ
โหติ - เมื่อเป็นเช่นนั้น การก้าวลงสู่ครรภ์ย่อมไม่มี.

อิธ มาตาปิตโร จ สมนิปติตา โหนฺติ - มารดาและ
บิดาถึงการอยู่ร่วมกันด้วย, มาตา จ อุตฺตฺนํ โหติ - มารดามี
ระคูอันยังไม่ได้ตกด้วย, คนธพโท จ น ปจจุปฏฺฐิตโต โหติ
- คันธัพพะมิได้เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะด้วย, เนว ตาว คพฺภสฺส
าวกฺกนฺติ โหติ - เมื่อเป็นดังนั้น การก้าวลงสู่ครรภ์ย่อม
มิได้มี.

ยโต จ โข ภิกฺขเว มาตาปิตโร จ สมนิปติตา โหนฺติ
- คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน
ด้วย, มาตา จ อุตฺตฺนํ โหติ - มารดามีระคูอันยังไม่ได้ตกด้วย,
คนธพโท จ ปจจุปฏฺฐิตโต โหติ - คันธัพพะเข้าไปตั้งอยู่เฉพาะ
ด้วย, เอวํ ติณฺณํ สมนิปาตา คพฺภสฺสาวกฺกนฺติ โหติ - เมื่อ
เป็นดังนั้น การก้าวลงสู่ครรภ์ย่อมมี เพราะการประกอบด้วย
องค์ทั้ง ๓ นั้น.

ตเมนํ ภิกฺขเว มาตา นว วา ทส วา มาเส คพฺภ
กฺกนฺติ ปรีหริตี มหตา สํสเยน ครุภาริ - คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย,

มารดานั้นยอมบริหารซึ่งครุฑด้วยทอง ๕ เดือนบ้าง ๑๐ เดือน
บ้าง ด้วยความวิตกกังวลอันใหญ่หลวง เป็นภาระอันหนักยิ่ง.

ตเมณี ภิกษเว มาตา นวนันิ วา ทสนันิ วา มาसानิ
อจฺเจยเณ วิชยติ มหตา สํสเณน ครุฑารํ - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย,
มารดานั้น ย่อมคลอตซึ่งทารกนั้น เพราะการล่องไปแห่งเดือน
ทั้งหลาย ๕ บ้าง, แห่งเดือนทั้งหลาย ๑๐ บ้าง, ด้วยความ
วิตกกังวลอันใหญ่หลวงเป็นภาระหนัก.

ตเมณี ชาตํ สมานํ สเกน โลหิตเณน โปเสสิ - มารดา
นั้นยอมเลี้ยงซึ่งทารกผู้เกิดแล้วอย่างนั้น ด้วยโลหิตแห่งตน.

โลหิตญฺเเหตุ ภิกษเว อริยสฺส วินยเ ยทิทํ มาตุ ญญณฺิ
- ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย น้าวมของมารดา ชื่อว่า โลหิต, ใน
อริยวินัย.

ส โข โส ภิกษเว กุมารโ - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กุมารนั้น, วุฑฺฒิมนุวย อินฺทฺริยานํ ปริปากมนุวย - อาศัย
ซึ่งความเจริญเติบโต อาศัยซึ่งความแ่รอบแห่งอินทรีทั้งหลาย,
ยานิ ตานิ กุมารกานํ ก็พาปนกานิ เทหิ ก็หติ - ย่อม
เล่นซึ่งกีฬา อันเป็นที่เล่นของกุมารทั้งหลาย.

เสยฺยถิทํ - คืออะไรบ้าง? วงกํ - เล่นทอยน้อยๆ,
มฏิกํ - เล่นหม้อข้าวหม้อแกง, โมกฺขจิกํ - เล่นลูกข้าง,

จิงคุลิกิ - เล่นการเล่นด้วยนิ้วมือ, ปตฺตาพหฺกิ - เล่นดวง
ของ, รตฺกิ - เล่นรตน้อย ๆ, ธนฺกิ - เล่นธนุน้อย ๆ ;
ดังนี้ เป็นต้น.

ส โข โส ภิกฺขเว กุมาริ - ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย
กุมารนั้นแล, วุฑฺฒิมนฺวาย อินฺทฺริยานิ ปรีปាកมนฺวาย - อาศัย
ซึ่งความเจริญเติบโตด้วย อาศัยซึ่งการแก่ออบแห้งอินทรีย์
ทั้งหลายด้วย, ปณฺจหิ กามคฺเชหิ สมปฺปีโต สมงฺกัภูโต
- ย่อมถึงพร้อม ด้วยสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ ๕ ประการ :-

ปรีจาเรติ จกฺขฺวิณฺเณยฺเยหิ รุเปหิ อัญฺเจหิ กนฺเตหิ
มฺนาเปหิ ปียฺรุเปหิ กามฺปฺสทฺหิตฺเตหิ รชนฺเียหิ เปมนฺเียหิ - มี
คนทั้งหลายบำรุงบำเรออยู่ด้วยรูปทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่ง
จักขุ อันเป็นที่รัก ที่พอใจ ที่ชอบใจ เป็นที่ตั้งแห่งความ
ใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด เป็นที่ตั้งแห่งความรัก บ้าง.

โสทฺวิณฺเณยฺเยหิ สทฺเทหิ ฯลฯ - ให้เขาบำรุงบำเรอ
อยู่ด้วยเสียงทั้งหลาย อันจะพึงรู้สึกได้ทางหู เป็นเสียงที่ชอบ
ใจ เป็นเสียงที่น่าพอใจ มีเสียงนารักเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่
เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด บ้าง.

มานวิญญะเยเทhi คนฺเทhi ฯลฯ - ให้เขาบำรุงบำเรอ
อยู่ด้วยกลิ่นทั้งหลาย อันจะพึงรู้ได้ทางจมูก เป็นที่ตั้งแห่ง
ความรัก เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจ เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ เป็น
ที่ตั้งแห่งความกำหนดบ้าง.

ชีวหาวิญญะเยเทhi รเสถhi ฯลฯ - ให้เขาบำรุงบำเรอ
อยู่ด้วยรสทั้งหลาย อันจะพึงรู้ได้ด้วยลิ้น อันเป็นที่รัก เป็นที่
พอใจ เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด บ้าง.

กายวิญญะเยเทhi โผฏฐพฺเพเทhi ฯลฯ - ให้เขาบำรุง
บำเรออยู่ด้วยโผฏฐัพพะทั้งหลาย อันจะพึงรู้สึกได้ด้วยสัมผัส
ทางผิวหนัง เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่
เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดบ้าง; ดังนี้.

โส จกฺขุณา รูปี ทิสฺสา - กุมารนั้น เห็นรูปด้วยตา
แล้ว, บัยฺรูเป รุเป สารขฺขติ - ย่อมมีความกำหนดในรูป
อันมีรูปเป็นที่รัก อปฺบัยฺรูเป รุเป พฺยาปขฺขติ - ย่อมขัดเคือง
ในรูป อันมีรูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งความรัก, อนฺบุฏฺฐิตกายนสฺสิ
จ วิหฺรติ ปริตฺตเจตโส - เป็นผู้ไม่มีสติอันเข้าไปตั้งไว้ในกาย
เป็นผู้มีจิตอันทราม (คือว่างจากความรู้อยู่), ฯลฯ ตณฺจ เจโตวิ-
มุตฺติ ปณฺณาวิมุตฺติ ยถากฺกตํ นปฺปชานาติ - เขาย่อมไม่รู้ตาม

เป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ อันจะเป็นที่ดับเสียซึ่ง
บาปอกุศลธรรมทั้งปวง โดยไม่มีส่วนเหลือ.

โส เอว อนุโรธวิโรธ สมานโน - กุมารนั้น เมื่อ
ถึงพร้อมด้วยความยินดียินดี ดังนี้, ยงกิญจิ เวหนิ เวเทติ
- ย่อมเสวยซึ่งเวทนาใด ๆ, สุขิ วา ทุกขิ วา อทุกขมสุขิ วา
- เป็นสุขก็ดี เป็นทุกข์ก็ดี ไม่ทุกข์ไม่สุขก็ดี, โส ติ เวหนิ
อกินนุทติ อภิวทติ อชฺโฆสาย ติญฺจติ - กุมารนั้น ย่อม
เพลิดเพลินเฉพาะซึ่งเวทนานั้น ย่อมปราศหุดถึงเวทนานั้น ย่อม
มัวเมาสยบอยู่ในเวทนานั้น.

ตสฺส ติ เวหนิ อกินนุทโต อภิวทโต อชฺโฆสาย
ติญฺจติ - เมื่อกุมารนั้น เพลิดเพลินเฉพาะอยู่ซึ่งเวทนานั้น
ปราศหุดอยู่ถึงเวทนานั้น สยบมัวเมาอยู่ในเวทนานั้น, อุปฺปชฺชติ
นนุทติ - นั่นก็คือความเพลินย่อมเกิดขึ้น, ยา เวทนาสุ
นนุทติ ตทฺฐปาทานิ - ความเพลิดเพลินใดในเวทนาทั้งหลาย
มีอยู่ ความเพลิดเพลินนั้นเป็นอุปาทาน.

ตสฺส อุปาทานปจฺจยา ภโว - เพราะอุปาทานของ
กุมารนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมีขึ้น, ภวปจฺจยา ขาติ - เพราะ
ภพเป็นปัจจัย ขาติ คือความเกิด จึงมีขึ้น, ขาติปจฺจยา

ขรามรณิ โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสา สมภูวนติ
 - เพราะชาติเป็นปัจจัย ขรามรณะ โสภะ ปรีเทวะ ทุกขะ
 โทมนัสสะ และอุปายาส ย่อมเกิดขึ้นพร้อม.

เอวเม ตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺภูโย โหติ
 - การตั้งชนแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้น ย่อมมีด้วยอาการอย่างนั้น
 นั้นเทียว.

ทั้งหมดนี้ เป็น ข้อความในพระบาลี ดังที่ได้ยกมา เพื่อ
 ว่าจะได้พิจารณาถึงสิ่งที่เรียกว่า ความเกิด นั้นคืออะไร?

จากข้อความทั้งหมดนี้ จะต้องสังเกตดูให้ดี ว่าพระผู้
 พระภาคเจ้าได้ตรัสถึงความเกิดทางร่างกาย คือเกิดจากท้องแม่;
 และเมื่อเกิดจากท้องแม่ ทารกนั้น เต็บโตขึ้น เจริญวัยขึ้น จน
 กระทั่งให้เขาบำรุงบำเรออยู่ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส
 แล้ว เป็นผู้สยบมัวเมาอยู่ในเวทนานั้น ด้วยความยินดีบ้าง ด้วย
 ความยินร้ายบ้าง ความเพลิดเพลิน ปราศรเสรีญ มัวเมาอยู่ใน
 เวทนานั้น ย่อมเกิดขึ้น; ความเพลิดเพลินนั้นชื่อว่า อุปาทาน
 คือ ความยึดมั่นถอมัน; เพราะอุปาทานนั้นมีอยู่ จึงได้เกิดภพ
 คือความมีความเป็น; เพราะภพมีอยู่ จึงได้เกิดชาติ, เพราะ
 ชาติมีอยู่ จึงได้เกิดทุกข์. นี่เป็นใจความโดยย่อ.

พิจารณาตพเป็นเครื่องเข้าใจโดยละเอียดออกไปอีกสัก
 เล็กน้อยว่า พระผู้พระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ต้องอาศัยองค์ประกอบ
 ๓ ประการ การก้าวลงสู่ครรภ์จึงจะมี.

ในองค์ ๓ ประการนั้น : องค์ที่ ๑ คือบิดามารดาอยู่
ร่วมกันด้วย, องค์ที่ ๒ มารดามีระดูอันยังมีได้ตกแล้วด้วย,
องค์ที่ ๓ คันธัพพะ คือสัตว์อันจะพึงเกิดในครรภ์นั้น เข้าไปตั้ง
อยู่เฉพาะด้วย; เมื่อครบทั้ง ๓ องค์นี้ การตั้งครรภ์ย่อมมี.

มารดายอมบริหารซึ่งครรภ์ เป็นเวลา ๙ เดือนบ้าง
๑๐ เดือนบ้าง ด้วยความหนักอกหนักใจอย่างยิ่ง เป็นภาระหนัก
อย่างยิ่ง.

แล้วก็คลอดบุตร โดยล่วงไปแห่งเดือน ๙ เดือนบ้าง
๑๐ เดือนบ้าง ด้วยความลำบากยิ่งๆ เป็นภาระหนัก
อย่างยิ่ง.

แล้วก็เลี้ยงบุตรนั้น ด้วยโลหิตแห่งตน. ในภาษา
ธรรมะนั้น โโลหิต นั้น คือนานม หรือเรียกนานมนั้นว่า โโลหิต.

กุมารนั้นเจริญเติบโตขึ้นมาตามลำดับ มีความแกร่งอบ
แห่งอินทรีย์ คือว่ามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ษนิตที่จะรู้สึกอะไรได้
ในฐานะเป็นอายตนะ. เมื่อเป็นเด็กเล็กๆ ก็เล่นของเล่นไปตาม
ประสาเด็ก.

ครั้นเติบโตขึ้นมา ก็รู้จักเสวยอารมณ์ ที่เรียกว่า บัญจ-
กามคุณ คือสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ ๕ ประการ. ๕ ประการ
คือทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น และทางกาย คือผิวหนัง;
มีการประคบบระหงมบำรุงบำเรอ ด้วยตนเองบ้าง, ด้วยผู้อื่นบ้าง
ในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส อันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี.

ทันทีมาถึง อาการที่จะเกิดขึ้นแห่งสิ่งที่เรียกว่า ชาติ ได้
 จำแนกเป็นการกระทบอารมณ์ทางอายตนะ ทั้งทางตา ทางหู ทาง
 จมูก ทางลิ้น ทางกาย เป็นลำดับๆ ไป.

ในทางหนึ่งๆ เช่น ทางกาย นั้น ก็จำแนกออกไปว่า
 เมื่อได้เห็นรูป; ถ้าเป็น รูปน่ารักก็มีความกำหนัดยินดี; ถ้า
 เป็นรูปไม่น่ารัก ก็มีความขัดเคือง. เมื่อเป็นดังนี้ ก็ไม่ได้มี
 สติ คือ ไม่มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ที่เรียกว่า สติ, มีจิตอัน
 ทรม เพราะปราศจากธรรมะ. นี้เรียกว่า ไม่รู้จักหนทางแห่ง
 ความหลุดพ้น ด้วยการใช้อำลึงจิตที่ดี ด้วยการใช้อำลึงปัญญาที่ดี.

เด็กทารก หรือคนหนุ่ม ชนินนี้ จะเอาปัญญาไหนมา
 พิจารณา สำหรับจะถอนจิตของตนให้ออกมาเสียจากความลุ่มหลง
 ในสิ่งเหล่านั้น; ไม่มีความรู้เรื่องความหลุดพ้น ด้วยใช้อำลึงจิต
 ที่ดี ด้วยใช้อำลึงปัญญาที่ดี แล้ว ก็ยอมเจริญไปด้วยอกุศลธรรม
 อันลามกมีประการต่างๆ เขา เป็นผู้ถึงพร้อมอยู่แต่ความยินดี
 ยินร้าย สลับกันไป.

ได้เสวยเวทนาใด เป็นสุขก็ดี เป็นทุกข์ก็ดี ไม่ทุกข์ไม่
 สุขก็ดี, ก็รู้สึกในลักษณะที่เป็นทตถแห่งความเพลิดเพลิน, แล้ว
 ก็พราพุด พราสรรเสริญ หรือบ่นถึง ด้วยจิตใจที่มัวเมาสยบอยู่
 ในเวทนานั้น.

เมื่อพราห์ผลิตเพลิน พราห์สรรเสริญ พราห์มัวเมา อยู่ใน
เวทนานั้น ก็กล่าวได้ว่า นันท์คือความเพลินในอารมณ์นั้น ได้
เกิดขึ้น.

ข้อนี้ต้องสังเกตดูให้ดีว่า เมื่อผลิตเพลินอยู่ เมื่อพราห์
สรรเสริญอยู่ เมื่อมัวเมาอยู่ สิ่งทีเรียกว่านันท์ จึงจะเกิดขึ้น;
ก็หมายความว่า ได้แก่ความหลงไหลผลิตเพลินถึงขีดสุดนั่นเอง.

เมื่อมีความเพลิตเพลินในเวทนาทั้งหลายเหล่าใดแล้ว
นันท์เรียกว่า อุปาทาน.

เมื่อมีอุปาทาน ก็มีภพ, เมื่อมีภพ ก็มีชาติ, เมื่อมีชาติ
ก็มีทุกข์.

ปัญหาสำคัญมันจึงอยู่ตรงที่ว่า เมื่อเด็ก หรือคนหนุ่ม
นั้น ผลิตเพลิน พราห์สรรเสริญ มัวเมา อยู่ในเวทนานั้น;
นันท์ ย่อมเกิดขึ้น. นันท์นั้นแหละคือ อุปาทาน.

สิ่งที่เรียกว่า นันท์ ในที่นี้ โดยทั่วไปก็รู้กันว่าเป็น ความ
เพลิน; แต่มันมีความหมายมากไปกว่านั้น, หมายถึงว่าจิตใจเข้าไป
ผูกพันอยู่ในอารมณ์เหล่านั้น จะเป็นรูป หรือเสียง หรือกลิ่น
หรือรส หรือโผฏฐัพพะ ก็ตาม ความที่จิตใจเข้าไปผูกพันเช่นนั้น
ก็เรียกว่า อุปาทาน.

ในพระบาลีนี้ เป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดแล้วว่า สิ่งที
เรียกว่า นันท์ กับสิ่งที่เรียกว่า อุปาทาน นั้น เป็นสิ่งๆ เดียวกัน;

เพราะฉะนั้นคำว่า นันทิ ในกรณีนี้ ย่อมมีความหมายมาก คือเต็ม
ที่แห่งความยึดมั่นถือมั่น จึงได้เรียกว่า อุปาทาน.

สิ่งที่เรียกว่า อุปาทาน นี้ เรียกว่า นันทิ ก็ได้, เรียกว่า
หมายถึง ความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็น ตัวตน หรือ ของตน ก็ได้.

จะต้องพิจารณาดูให้ดี จนมีความเข้าใจ และเห็นได้ชัด
ว่า เมอมันนันทิน ย่อมมี หรือย่อมเป็นความยึดมั่นถือมั่นอยู่ใน
ในตัว; ถ้าไม่มีความสำคัญมั่นหมายในอารมณ์นั้นแล้ว สิ่งที่
เรียกว่า นันทิ ก็ไม่อาจจะมีได้, หรือไม่อาจจะมีเกิดได้, หรือไม่
อาจจะเรียกว่าเป็นนันทิที่สมบูรณ์ได้.

นันทิ คือ ความเพลิน สมบูรณ์อยู่ในขณะที่มีความยึด
มั่นถือมั่นในอารมณ์นั้น ในฐานะเป็น ตัวตน หรือเป็น ของ
ของตน.

เพราะฉะนั้น นันทิ กับ อุปาทาน; แม้จะมีชื่อต่างกัน
ก็ถึงถึง กิริยาอาการแห่งจิตอย่างเดียวกัน คือมีความยึดมั่นถือมั่น
แล้วเพลินเพลินอยู่ มัวเมาอยู่ สบายอยู่.

ที่นี้ อุปาทาน นั้น ก็ให้เกิดภพ คือความพร้อมที่จะมี
ชาติ. ภพนั้นก็ให้เกิดชาติ, ชาตินั้นก็ให้เกิดทุกข์.

ที่นี้สมาธิสิ่งสำคัญที่สุด ที่เราจะต้องศึกษา หรือทำ
ความเข้าใจกัน ก็คือ พระบาลีแสดงอยู่ชัดแล้วว่า : เมื่อกุมาร

นั้น ยินดีผลิตเพลินอยู่ในอารมณ์ ด้วยความรู้สึกนึกคิด นี้เรียกว่า อุปาทาน แล้วก็เกิดภพ เกิดชาติ แล้วก็เป็นอย่างนี้.

นี้แสดงว่า ทุกครั้งที่มีการสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวกาย ก็มีทางที่จะเกิดนันทิ และอุปาทาน ได้ทุกครั้ง แล้วก็เกิดภพ เกิดชาติ และเกิดทุกข์ ได้ทุกครั้ง .

ฉะนั้น เมื่อใด มีการเสวยอารมณ์ ทางตา ทางหู ฯลฯ เป็นต้น โดยปราศจากสติแล้ว สิ่งนี้เรียกว่า นันทิ หรือ อุปาทาน หรือ ภพ หรือ ชาติ ย่อมเกิดมีทุกครั้งทุกคราวไป.

นี้แหละ คือข้อที่แสดงให้เห็นได้ว่า สิ่งนี้เรียกว่า ชาติ นั้น มีได้หลายต่อหลายชาติในวันหนึ่งๆ; เพราะว่า ในวันหนึ่งๆ นั้น เราก็สัมผัสอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ได้มากครั้งมากมาย จึงเป็นอันว่า สิ่งนี้เรียกว่า ชาติ นั้น เกิดได้มากครั้งมากมายในวันหนึ่งๆ ดังนี้.

ถ้ามีความเข้าใจอย่างนี้ ก็จะมีใจเข้าใจได้ต่อไปว่า ปฏิกิจสมุปบาทสายหนึ่งๆ นั้น ย่อมเกิดได้ในวันหนึ่งๆ ตั้งหลาย ๆ สาย.

พระพุทธภาษิตนี้ ระบุที่ เวทนา ว่าให้เกิดนันทิ. สิ่งนี้เรียกว่า นันทิ นั้น เป็นไวพจน์กับสิ่งที่เรียกว่า ตัณหา; ฉะนั้น นันทิ หรือ ตัณหา ก็เป็นสิ่งเดียวกัน, และให้เกิดอุปาทาน, หรือ เป็นอันเดียวกันกับอุปาทาน.

ปัญหาที่จะมีต่อไปว่า ก่อนแต่จะเกิดตัณหา นั้น มีอะไร? ก็เห็นได้ชัดอยู่ว่า มีเวทนา.

ที่ ก่อนแต่จะเกิดเวทนานั้น จะต้องทำอะไร? จะต้อง มีผัสสะ. ก่อนแต่จะเกิดผัสสะก็ต้องมีอายตนะ มีนามรูป มี วิญญาณ มีสังขาร ตามหลักแห่งปฏิจจสมุปบาท.

ในพระบาลีนี้ เอาอวิชชา สังขาร วิญญาณ และนามรูป ไปทิ้งเสียที่ไหน?

ถ้าพิจารณาให้ดี ก็จะเห็นได้ชัดจากพระบาลีนั้นแล้วว่า กมารนั้นย่อมไม่รู้ซึ่งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ ตามที่เป็นจริงที่จะเป็นเครื่องดับเสียได้ซึ่งอกุศลธรรมอันลามก.

หมายความว่า เมื่อกมารนั้น มัวกำหนดยึดมั่นในรูปอันเป็นที่รัก, มัวขัดเคืองในรูปอันไม่เป็นที่รัก, มีสติอันไม่ตั้งไว้ในกาย มีจิตทรมาน ไม่รู้ปัญญาวิมุตติ เจโตวิมุตติ; นั่นแหละ คืออาการที่อวิชชาได้เกิดขึ้น เพราะพลอสติ.

อวิชชา นั้น เป็นสิ่งเดียวกันกับการพลอสติ; เมื่อพลอสติแล้ว รัับอารมณ์ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ฯลฯ มันก็เกิดอวิชชาที่นั่น.

เมื่อเกิดอวิชชาอย่างนี้แล้ว ก็เป็นการปรุงแต่ง ชนิดที่ทำให้มีวิญญาณ หรือนามรูป, ชนิดที่จะเป็นที่ตั้งของอายตนะ และผัสสะ ในลักษณะที่จะเป็นไปตามอำนาจของอวิชชา จนเกิดทุกขชนมมาได้.

คนทั่วไปคิดเสียว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย คืออายตนะน
มันมีอยู่ตลอดเวลา เหมือนกับว่ามันเกิดอยู่แล้วตลอดเวลา. แต่
ในทางธรรมะนั้นไม่ใช่ออย่างนั้น; ถือว่า จะเรียกว่า มีตา หู จมูก
ลิ้น กาย หรืออายตนะนได้ ก็เฉพาะต่อเมื่อมันทำหน้าที่ของมัน
ด้วยอวิชา. ถ้ามันไม่ได้ทำหน้าที่ของมันด้วยอวิชา มันก็
ถือว่าไม่ได้มีอยู่. แม้ว่าคนเรามีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย อยู่
ตลอดเวลา ถ้าไม่ได้ทำหน้าที่ของมันด้วยอำนาจอวิชา ก็ถือว่า
มันไม่ได้มีอยู่.

ฉะนั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้ จะเป็นจริงเป็นจังข
มา; จะเป็นทุกขเป็นโทษ, เป็นพิษเป็นภัยขมา ก็เฉพาะ
ต่อเมื่อมีอวิชาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ในขณะที่ตานันเห็นรูป ฯลฯ
เป็นต้น; แล้วผลอสติ, ปราศจากความรู้ที่จะหลุดพ้นด้วย
กำลังจิต หรือด้วยกำลังปัญญา นนเอง.

นี่เป็นการแสดงให้เห็นอยู่แล้วว่า สิ่งที่เรียกว่า อวิชา
นั้น เป็นต้นเงื่อนโดยแท้จริง, เป็นต้นเงื่อน สำหรับที่จะให้
เกิดการปรุงแต่งตามลำดับ, ตามลำดับ ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท
นั้น ทุกคราวที่มีการสัมผัสอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
ทางกาย ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในพระบาลี. ส่วนความรู้สึ
ที่กำหนดยินดี หรือความยินร้ายนั้น ขยายออกไปได้ถึงทางใจ
และธัมมารมณ์.

สำหรับสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความลุ่มหลงทางเวทนา ให้
 เขาบำรุงบำเรออยู่นั้น จำกัดเขตเพียง ๕ อย่าง คือตา หู จมูก
 ลิ้น กาย. แต่พอถึงคราวที่จะเกิดความกำหนัดขัดเคือง หรือ
 ผลอสติ เป็นต้น นั้น ขยายความออกไปเป็น ๖ คือทั้งตา หู
 จมูก ลิ้น กาย และใจด้วย.

ทั้งนี้เพราะว่า แม้แต่ลำพังใจคิดนึก มันก็ทำให้เกิด
 รั้มมารมณฺ์ ชนิดที่เป็นปิยรูปสาตรูป คือน่ารัก น่าพอใจ หรือ
 ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ ขึ้นมาด้วยได้ มันจึงเกิดความกำหนัด
 ขัดเคืองได้ครบทั้ง ๖ ทาง คือทั้ง ๖ อายตนะ ดังนี้.

พระพุทธภาษิตนี้ มีอยู่อย่างนี้ ซึ่งท่านทั้งหลายผู้เป็น
 พุทธบริษัท ควรจะกำหนดศึกษาสำเหนียกดูให้เป็นอย่างดี.

ถ้าเข้าใจได้ตรงตามนี้แล้ว ก็จะได้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่า
 ปฏิจอกสมปบาท สายหนึ่ง หรือรอบหนึ่ง หรือ วงหนึ่ง นั้น มีได้
 ทุกคราวที่ตาเห็นรูป หรือหูฟังเสียง ฯลฯ เป็นต้น แล้วผลอสติ
 นั้นเอง. แล้วก็รู้ว่า ชาติ คือการเกิดขึ้นแห่งความยึดมั่นถือมั่น
 ว่า ตัวกู ว่า ของกู นั้น ก็เกิดได้ทุกคราวไป; เพียงแต่เกิดจาก
 ท้องแม่ ชาตินั้นยังเป็นเพียงทางวัตถุ ยังไม่สมบูรณ์ตามความหมาย
 ของคำคำนี้, ยังไม่เป็นทุกข์เต็มตามความหมาย; แล้วก็เป็นทุกข์
 โดยไม่ต้องเนาเข้าโลงแล้วไปเกิดใหม่จึงจะเป็นทุกข์. แต่ว่าจะ
 เป็นทุกข์ทนและเดยวน ในวันหนึ่ง ๆ ก็มีได้หลายเรื่อง หลาย

กรณี; แล้วแต่จะมีการปรุงแต่งเป็นปฏิจสุมุปาบาทขึ้นมาได้
คราวหนึ่งๆแล้ว ก็เป็นทุกข์ทงหนน.

เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกกันอย่างสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า ตั๋ว
ว่า ของกู หนน ก็คือสิ่งที่เรียกว่า อุปาทาน ในที่นี้

เมื่อใดมีตัณหา หรือนันทิ แล้ว เมื่อนั้นก็ มีอุปาทาน
ว่า ตั๋ว ว่า ของกู เข้าไปยึดมั่นถือมั่นอยู่ในนันทินั้น; กล่าว
คือในความเอร็ดอรรอย หรือความสยบ มัวเมาในเวทนานั้น นัน
เอง; แล้วก็ เกิดภพ เกิดชาติ เป็นตั๋ว ขึ้นมาเต็มที

เมื่อเกิดความรู้สึกเป็น ตั๋ว - ของกู ขึ้นมาเต็มทีแล้ว,
ก็มีอะไรที่เป็น ของของกู สำหรับจะเป็นทุกข์ ความเกิดก็ของกู
ความแก่ก็ของกู ความตายก็ของกู อะไร ๆ ก็ของกู มันจึง กลาย
เป็นทุกข์ขึ้นมาหมด. ถ้าอย่าไปยึดมั่นถือมั่นธรรมชาติทั้งหลาย
เหล่านั้น ว่าเป็น ตั๋ว - ของกู แล้ว ก็จะไม่มีความทุกข์อันใด
เกิดขึ้นมาได้เลย

เราจึงสรปใจความสั้น ๆ ได้ว่า เมื่อใดมีความยึดมั่น
ถือมั่นในฐานะเป็นตั๋ว - ของกู แล้ว เมื่อนั้นก็มีความทุกข์.
ถ้าอย่ามีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดโดยความเป็น ตั๋ว - ของกู แล้ว
ก็ไม่มีความทุกข์

เพราะเหตุฉะนั้นเอง พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า สพุเพ
ธมฺมา นาลิ อภินิเวสาย - ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่

หึงขี้คมันถ้อมมัน, คือไม่ขี้คมันถ้อมมันโดยความเป็นตัวกู หรือเป็นของของกุดังนี้.

ความขี้คมันถ้อมมันด้วยอุปาทานนั้น เป็นปฏิจอกสมุปบาท ตอนที่สำคัญที่สุด คือตอนที่ให้เกิดขึ้นเป็น ตัวกู - ของกู เต็มรูปขึ้นมา, สำหรับจะได้เป็นทุกข์ เพราะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศกปริเทวะ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความเหี่ยวแห้งใจนานาประการ เหล่านี้

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้พิจารณาคุณเรื่องนี้อยู่เสมอๆ เพราะว่าเป็นเรื่องที่เห็นได้ยาก หรือเข้าใจได้ยาก; นอกจากจะฟัง หรือคิดแล้ว ยังจะต้องสังเกตให้รู้สึก หรือ ให้รู้จักสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเกิดขึ้นในใจจริงๆ ด้วย จึงจะเรียกว่าได้เห็นธรรม.

ได้เห็นธรรมโดยประจักษ์แล้ว ก็จะไม่เกิดความไม่ประมาท ในการที่จะมีสติ; เพื่อจะไม่เผลอในคราวที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ผิวกายได้รับสัมผัสทางผิวหนัง, จะไม่มีความเผลอในขณะนั้นๆ แล้ว ก็จะไม่เกิดนันทิ หรืออุปาทาน หรือภพ หรือชาติ และเป็นทุกข์ได้. หรือถ้าเผลอไป ก็จะมีสติกลับมาโดยเร็ว แล้วก็จะมีความเผลอน้อยลงๆ จนกระทั่งไม่เผลอ. เกิดความรู้นมาอย่างนี้ เรียกว่า เป็นผู้รู้ตามเป็นจริง ซึ่งเรื่องวิมุตติ ซึ่ง จะพ้นได้ด้วยกำลังจิตที่ดี ด้วยกำลังปัญญาที่ดี.

เพราะว่าเรา ไม่อาจจะเรียนรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญา
 วิมุตติ ได้จากหนังสือ หรือคำพูด; แต่จะต้องเรียนจาก
 ความสุข หรือความทุกข์ หรือเวทนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วในใจ,
 แล้วทำให้เป็นทุกข์อย่างไร, แล้วจะปลดเปลื้องไปได้อย่างไร.
 เป็นผู้ที่ได้ผ่านสิ่งเหล่านั้นแล้วๆ เล่าๆ จนมีความเข้าใจว่า เกิด
 นันทิ หรือตัมहा ที่ไร ก็เป็นทุกข์ทุกที่, หรือว่าจะไล่ไปถึงว่า
 เกิดอุปาทานที่ไรก็เป็นทุกข์ทุกที่, หรือจะเกิดภพที่ไรก็เป็นทุกข์
 ทุกที่, หรือว่าจะเกิดชาติที่ไรก็เป็นทุกข์ทุกที่

แต่เดี๋ยวนี้เรามาสรบกัันเสียเพียงอย่างเดียวว่า มัชชาติ คือ
 ความเกิดแห่งตัวกู - ของกูที่ไร ก็ต้องเป็นทุกข์ทุกที่. พึงเป็น
 ผู้ไม่ประมาท มีสติดำรงอยู่ อย่าปล่อยให้จิตปรุงแต่งเป็นชาติ
 แห่งตัวกู - ของกูขึ้นมา ตัมहाก็จะหมดกัน. เรื่องทั้งหลายก็จะ
 มีเพียงเท่านั้น

นี่เป็นธรรมะอันยิ่ง เป็นยอดของธรรมะโดยประการ
 ทั้งปวง; แม้แต่จะเรียกว่า อภิธรรมก็ยังไม่พอ เป็นธรรมะ
 สูงสุดที่จะดับทุกข์ได้โดยแท้จริง ไม่มีธรรมะไหนจะสูง จะยิ่ง
 จะเกินไปกว่าธรรมะนี้

ขอให้ท่านทั้งหลาย จงกำหนดจดจำไว้ด้วยดี ให้สำเร็จ
 ประโยชน์ด้วยกันจงทุกคนเถิด ว่าในพระบาลีข้างต้นนี้ พระองค์
 ได้ทรงแสดงการเกิดทางท้องบิดามารดาเสร็จไปแล้ว จึงได้ทรง
 แสดงถึงเด็กทารกเติบโตเป็นกุมารแล้ว ได้รับอารมณ์แล้ว เกิด

นันทิ เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ เป็นปฏิจ-
สมุปบาทขึ้นมาในชาติปัจจุบันทันตาเห็น^๕ และเกิดได้ทุกคราว
ที่มีการสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ.

อย่าได้ไปหลงมงาย ว่ามันจะต้องเป็นเรื่องที่คาบเกี่ยว
กันระหว่างภพ ระหว่างชาติตั้ง ๓ ภพ ๓ ชาติ จึงจะเป็นปฏิจ-
สมุปบาทสักวงหนึ่ง; อย่างนั้นมันปฏิบัติอะไรไม่ได้. มัน
ต้องมทนและเดขวน เราจึงจะปฏิบัติได้, คือมีการสำรวมในสติ :
ให้มีสติที่จะไม่ให้เกิดการปรุงแต่งชนิดนี้. นี่แหละคือการที่
ปฏิบัติได้, นี่แหละคือวิสัยที่ปฏิบัติได้, หรือ อยู่ในวิสัยที่เราจะ
ประพฤติปฏิบัติได้

เรื่องปฏิจสมุปบาทนี้ พระองค์ได้ตรัสไว้เพื่อให้เรา
ปฏิบัติ ไม่ใช่เพื่อให้เราเล่นเล่น สนุกๆ เพื่อๆ ไป ว่าอยู่ชาติโน้น
บ้าง อยู่ชาตินี้บ้าง; แล้วก็ควบคุมอะไรไม่ได้, ปฏิบัติอะไร
ไม่ได้

แท้ที่จริง เรื่องปฏิจสมุปบาทนี้ เป็นเรื่องอริยสัจ^๖
นั่นเอง. ข้อความตอนนั้นก็เป็นการ แสดงให้เห็นสมุทยสัจจ์ คือ
ความจริงที่ว่า ความทุกข์จะเกิดขึ้นได้อย่างไร : ทรงแสดงมา
ตั้งแต่ว่า ทารกเกิดมาจากครรภ์บิดามารดาแล้ว ก็มาเมื่ออินทรีย์
อันแก่กล้า คือมีตา หู จมูก ลิ้น กาย สำหรับจะสัมผัสอารมณ์
ภายนอกแล้ว เมื่อสัมผัสอารมณ์ภายนอกแล้วไม่มีสติ มันจึงเกิด
ตัณหา เกิดนันทิ เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ.

นี้แหละ ดูให้ดีเกิดจะเห็นได้ว่า เป็นปฏิจกสมปบาทที่ทุกคนจะปฏิบัติได้ และจะต้องปฏิบัติเพื่อจะสกัดกันเสียซึ่งสมถัย กล่าวคือความเกิดแห่งความทุกข์นั้น; เรียกว่ามัน อยู่ในวิสัยที่ทุกคนจะปฏิบัติได้ในชาติตนเอง ทนและเดขวน ไม่ต้องรอไว้ต่อตายแล้ว, หรือไม่คาบเกี่ยวกันกับชาติที่แล้วมา และชาติที่จะมาในอนาคตข้างหน้าในอีกชาติหนึ่ง. อย่างนั้นมันควบคุมอะไรไม่ได้ มันไม่มีโอกาสที่จะควบคุม ไม่อยู่ในวิสัยที่จะปฏิบัติเป็นความรู้เพื่อเจ้า ไม่มีประโยชน์อะไร.

ความทุกข์มันมีอยู่ทนและเดขวน แล้วไปดับมันต่อตายแล้ว หรือชาติหน้า; หรือดับทุกข์ชาตินี้ แล้วจะไปเป็นสุขต่อชาติหน้า มันเป็นสันตัญญูโกได้อย่างไร.

ถ้ามีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว จะเห็นว่า ปฏิจกสมปบาทนั้น เกิดทุกคราวที่ผลอสติ : เมื่อตาได้เห็นรูป เป็นต้น นั่นเอง

เมื่อเราทั้งหลายเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะต้องได้รับสิ่งที่ที่สุด ที่พระพุทธองค์ได้ทรงประทานให้แล้ว ก็จงมีความเข้าใจเรื่องนอบอย่างถูกต้องด้วย แล้วจะต้องปฏิบัติให้ได้อย่างจริงจังด้วย. การทำความเข้าใจเรื่องนั้นให้ถูกต้อง จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้พยายามทำความเข้าใจเป็นลำดับไป จนมีความรู้ที่ถูกต้อง และปฏิบัติได้จริง จงทุกๆ คนเถิด.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

บันทึกการจัดพิมพ์

ธรรมสภา ขอกราบนมัสการขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ
อาจารย์พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม องค์บรรยายหนังสือ ชุด
หมุนล้อธรรมจักร รักษาต้นฉบับเดิม เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิธรรมทาน ที่ อนุญาต
และสนับสนุนการจัดพิมพ์ ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ
องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ผู้จัดพิมพ์ในครั้งแรก เป็นอย่างสูง

หนังสือชุดหมุนล้อธรรมจักรของพุทธทาสภิกขุ

๑ ชุด มี ๒๐ เล่ม ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท

๑. ความสุขสามระดับ	๒. ความหมดทุกข์
๓. คุณพระไม่ตาย	๔. ความวิเวก
๕. ธรรมะคุ้มครองโลก	๖. ชีวิตคือจันทร์ ๕
๗. พระไตรลักษณ์	๘. สัมมาทิฎฐิ
๙. กระแสชีวิต	๑๐. กุศของชีวิต
๑๑. คู่มืออานาปานสติ	๑๒. มาร - นิรวรณ
๑๓. พระพุทธะองค์จริง	๑๔. อะไรเป็นอะไร
๑๕. อคัมมยตากถา	๑๖. อคัมมยตาประยุกต์
๑๗. การศึกษาของโลก	๑๘. พระ - ครู - แพทย์
๑๙. สากลพรหมจรรย์	๒๐. หัวใจธรรมศาสตรา

ท่านที่ประสงค์มีไว้เพื่อศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...
ธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ หมู่ ๖ ค. เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๑๖๖๑-๒ โทรสาร. ๔๓๑๕๕๗

ธรรมสภา ๑/๔-๕ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

โทร. (๐๒) ๔๔๑๑๕๓๕, ๘๘๘๗๕๔๐, ๔๔๑๑๕๘๘ โทรสาร. (๐๒)๔๔๑๑๕๑๗

● วรรณกรรมพุทธธรรมโฆษณจากพระโศภน
ลลิตปทุม ทนุณลัทธิธรรมจักร ขอสฝากไว้เป็นมรดก
อนุสรณ์ของผู้ประครองดิตร้อยทรงรอง แล้วประทอง
ปลั่งยลลงสู่ธรรมวารี คือห้วงมหฤทัยแห่งท่านสาธุชน
ทั้งหลาย หัวพื้นปฐพี เพื่องอกรวมใบในห้วงแห่ง
ธรรมวารีนั่น ตลอดกาลปาวสาน อสงัรฐ์

มรดกที่ขอสฝากไว้ ของ พุทธทาสภิกขุ

ขอกราบอนุโมทนาแก่ทุกท่านที่ป่าวสสมทบค่าจัดพิมพ์
โปรดป่าวสสมทบค่าจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ในราคา ๑๐๐ บาท